

Betydningen av inntekt og utdanning for menns fruktbarhetsintensjoner og -atferd

Rannveig Vittersø Kaldager

Masteroppgave i sosiologi

Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi

UNIVERSITETET I OSLO

Vår 2010

Sammendrag

Oppgaven undersøker hvordan inntekt og utdanning påvirker menns fruktbarhetsintensjoner og -atferd. Utgangspunktet for oppgaven er at registeranalyser viser betydelig og økende sosial ulikhet i menns familiedannelse. Andelen barnløse menn øker, og disse har lavere utdanning og inntekt enn fedrene. Informasjon om fruktbarhetsintensjoner og samlivsstatus er hentet fra den landsrepresentative spørreundersøkelsen Fremtidsplaner, familie og samliv 2003 (FFS03). Det er påkoplede registerdata om alder, utdanning, inntekt og registrerte farskap. Analysene av tverrsnittdata om fruktbarhetsintensjoner gjøres ved logistisk regresjon. Fruktbarhetsatferd analyseres ved diskret tids forløpsanalyse.

Analysene av fruktbarhetsintensjoner viser at barnløse menn oftere regner med å få barn hvis de har høy inntekt. Blant barnløse menn som regner med å få barn, er det også en positiv sammenheng mellom inntekt og sannsynligheten for å planlegge barn innen 4 år. Inntekt har ikke betydning for fedres fruktbarhetsintensjoner. Blant fedre som regner med å få barn, har imidlertid menn med høyere utdanning oftere en plan om å få barn innen 4 år. Analysene viser dessuten en betydelig sammenheng mellom fruktbarhetsintensjoner og fruktbarhetsatferd både for fedre og barnløse menn, etter kontroll for sosiodemografiske variable. Fruktbarhetsintensjoners forklaringskraft taler for å fortsette å måle dette i spørreundersøkelser. Lavere inntekt ser ut til å være et hinder for barnløse menns realisering av tidsbestemte fruktbarhetsintensjoner. Inntekt har ikke signifikant sammenheng med fedres realisering av fruktbarhetsintensjoner. Utdanning har ikke betydning for realisering av tidsbestemte fruktbarhetsintensjoner verken for fedre eller for barnløse menn.

Lav inntekt ser ut å være knyttet til barnløshet blant menn gjennom lite konkrete planer om familiedannelse, og utsettelse av konkrete planer om familiedannelse. At menn knytter inntekt til planer om familiedannelse, kan tyde på at de selv og/eller partner fortsatt oppfatter at menns foreldreskap er knyttet til forsørgerevne. Blant menn som planlegger sitt første barn, er lavere inntekt et hinder for å gjennomføre denne planen. Dette tyder på at den høyere barnløsheten blant menn med lavere inntekt ikke utelukkende er selvvalgt. Analysene av fruktbarhetsintensjoner tyder på at en del barnløse menn gjennom utsettelse ender opp som ufrivillig barnløse. Oppgavens funn støtter opp under at det er en viss overhyppighet av ufrivillig barnløshet blant menn med lavere inntekter. Ut fra dette anbefales videre forskning på hvordan ulike former for lavinntekt henger sammen med barnløshet for menn.

Forord

Jeg har hatt et godt arbeidsår med å skrive masteroppgave, og mange fortjener takk for at det har blitt slik. Den største takken fortjener mine to veiledere, hovedveileder Torkild Hovde Lyngstad og biveileder Trude Lappegård. De har begge hatt en urokkelig tro på prosjektet, som har smittet over på meg og gjort dette til en god prosess. Jeg vil takke Torkild Hovde Lyngstad for stort engasjement for statistiske problemer, og evne til å løse med et tastetrykk de nisseknutene en nybegynner kan lage i SAS. Takk for hjelp til å gjøre forvirrende resonnementer klare, og for høye krav som gjør at jeg stadig har fått til mer enn jeg selv trodde jeg kunne klare. Trude Lappegård har gjort en helt unik innsats som biveileder. Hun har vært utrolig raus med interesse og tid, svart på dumme spørsmål og gitt oppmuntringer for frustrasjoner. Trudes spisskompetanse på menns fruktbarhet har vært til stor hjelp for å finne en god problemstilling og for å forstå de funnene jeg har fått. Jeg er takknemlig for hjelp til å finne ut hva jeg vil finne ut, og til grundige og gode kommentarer på tekst som alltid hjelper meg videre.

Oppgaven ble skrevet ved Seksjon for Demografi- og Levekårsforskning på Statistisk sentralbyrå. Jeg vil takke seksjonen ved leder Randi Kjelstad for å ha tilbudt meg kontorplass der, og generelt folk på seksjonen for et inkluderende miljø og stor tålmodighet med dumme spørsmål. Liv Hansen har laget tabeller og fortjener en stor takk for å ha spart meg for et omfattende og frustrerende arbeid. Jeg vil spesielt takke forsker Turid Noack for gode kommentarer på tekst og tall, og forsker Kenneth Wiik for å tålmodig ha svart på spørsmål om SAS og teori. Jeg vil også takke Siri og Hilde for godt selskap i studentkroken, og for Anne Marte for å ha vært med å etablere en underavdeling av studentkantina på Punjab Tandoori.

Jeg vil takke venner og bekjente for entusiasme, gode innspill og uendelig tålmodighet med å høre om menns fruktbarhetsintensjoner og SAS. Takk til Anne-Marte, Elise og pappa som har delt korrekturen mellom seg, og til Maj som for å ha fulgt prosessen med klokke og fornuft til utlån når det har vært nødvendig. Til slutt vil jeg takke pappa for å ha fulgt prosessen med en uendelig interesse og tålmodighet gjennom kriser og oppturer, og for gode kommentarer til tekst og forskningsdesign.

Alle feil og mangler ved oppgaven er selvsagt mine egne.

Oslo, 17.05.10

Rannveig Vittersø Kaldager

Innhold

Sammendrag.....	3
Forord.....	4
Innhold	5
Tabeller	7
Figurer.....	8
1. Innledning	9
1.1 Betydningen av inntekt og utdanning for menns familiedannelse	9
1.2 Forskningsspørsmål	9
1.3 Teoretisk og empirisk forankring av funn	10
1.4 Data og metode	11
1.5 Oppgavens gang	11
2. Tidligere forskning og kunnskapsstatus	13
2.1. Mønstre i norske menns fruktbarhet	13
2.1.1 Fruktbarhetsrater og barnetall.....	13
2.1.2 Alder og samlivsstatus.....	17
2.1.3 Oppsummering: Mønstre i norske menns fruktbarhet.....	18
2.2. Sosiale gradienter i menns fruktbarhet	19
2.2.1 Sosiale gradienter i samlivsstatus	19
2.2.2 Sosiale gradienter i farskap	20
2.2.3 Økende avstand mellom menn og barn?	21
2.3. Fruktbarhetsintensjoner	22
2.3.1 Ulike definisjoner av fruktbarhetsintensjoner	22
2.3.2 Fruktbarhetsintensjoner i befolkningsframskrivninger	23
2.3.3 ”En latent etterspørsel etter familiepolitikk”?	23
2.3.4 Panelundersøkelser av fruktbarhetsintensjoner	24
2.4. Menns fruktbarhetsintensjoner og -atferd.....	25
2.4.1 Hvorfor studere menns fruktbarhetsintensjoner?	26
2.4.2 Menns fruktbarhetsintensjoner	27
2.4.3 Menns realisering av fruktbarhetsintensjoner	28
2.6 Oppsummering	29
3. Teoretiske forklaringer.....	31
3.1. Handlingsteoretisk rammeverk.....	31
3.1.1 Handlingsrekken som skal forklares	32
3.1.2 Mekanismeforklaring og kvantitative analyser	32
3.1.3 Theory of Planned Behaviour.....	35
3.1.4 Valg av handlingsteoretisk rammeverk	35
3.2. Betydningen av inntekt og utdanning for fruktbarhetsintensjoner	36
3.2.1 Mulighetsmedierte mekanismer	36
3.2.2 Ønskemedierte mekanismer	40
3.2.3 Oppfatningsmedierte mekanismer.....	44

3.2.4 Spuriøsitet og bakenforliggende variable	45
3.2.5 Hypoteser om fruktbarhetsintensjoner	46
3.3. Betydningen av inntekt og utdanning for fruktbarhetsatferd	48
3.3.1 Tidsbestemte fruktbarhetsintensjoner	48
3.3.2 Mulighetsmedierte mekanismer	49
3.3.3 Ønskemedierte mekanismer	50
3.3.4 Oppfatningsmedierte mekanismer	52
3.3.5 Artefaktmekanismen	53
3.3.6 Hypoteser	53
3.4 Oppsummering	56
4. Data og metode	58
4.1. Data	58
4.2. Analysestrategi	60
4.3. Målinger og operasjonaliseringer	61
4.3.1 Fruktbarhetsintensjoner	62
4.3.2 Utfallsvariabel i forløpsanalysen	65
4.3.3 Tidsvarierende forklaringsvariable	66
4.3.4 Kontrollvariable	67
4.4. Metode	69
4.4.1 Grunnprinsipper i logistisk regresjon	69
4.4.2 Forutsetninger for multinomisk logistisk regresjon	71
4.4.3 Diskret-tids forløpsanalyse	73
4.4.4 Analyseverktøy	75
5. Betydningen av inntekt og utdanning for menns fruktbarhetsintensjoner	76
5.1. Deskriptiv statistikk personer	76
5.2. Hvem regner med å få barn?	78
5.3. Tidsbestemte fruktbarhetsintensjoner	84
5.4. Oppsummering	88
6. Betydningen av inntekt og utdanning for menns fruktbarhetsatferd	90
6.1. Deskriptiv statistikk forløpsdata	90
6.2. Forklarer fruktbarhetsintensjoner forskjeller i fruktbarhetsatferd etter inntekt og utdanning?	92
6.3. Realisering av tidsbestemte fruktbarhetsintensjoner	96
6.4. Oppsummering	100
7. Diskusjon	102
7.1. Styrker og svakheter ved data og design	102
7.2 Fruktbarhetsintensjoner	103
7.2.1 Mulighetsmedierte mekanismer	104
7.2.2 Ønskemedierte mekanismer	105
7.2.3 Oppfatningsmediert mekanisme	106
7.2.4 Bakenforliggende variable	106
7.2.4 Oppsummering av forklaringer: Fruktbarhetsintensjoner	107
7.3 Fruktbarhetsatferd	107
7.3.1. Forklarer fruktbarhetsintensjoner forskjeller i fruktbarhetsatferd etter inntekt og utdanning?	108
7.3.2 Realisering av tidsbestemte fruktbarhetsintensjoner	109

7.3.4 Oppsummering av forklaringer: Fruktbarhetsatferd.....	113
7.4 Overordnet forståelse og samfunnsmessige implikasjoner	114
7.4.1 Fra utsettelse til aldri?	114
7.4.2. Fortsatt forsørgerfarskap?.....	116
7.4.3 Flere ufrivillig barnløse eldre?	117
7.5 Videre forskning.....	118
8. Konklusjon.....	120
Litteratur.....	123
Appendiks	133

Tabeller

Tabell 3.1: Mekanismer – betydningen av inntekt og utdanning for fruktbarhetsintensjoner. 47	
Tabell 3.2: Mekanismer – betydningen av inntekt og utdanning for realisering av tidsbestemte fruktbarhetsintensjoner.	55
Tabell 4.1: Utvalgsbeskrivelse FFS03	59
Tabell 4.2: Utvalg etter ekskluderinger.....	60
Tabell 4.3: Operasjonalisering av fruktbarhetsintensjoner	62
Tabell 5.1: Deskriptiv statistikk personer	77
Tabell 5.2: Modell 1: Regner med å få barn? "Vet ikke" vs. "nei" og "ja" vs. "nei".	
<i>Multinomisk logistisk regresjon Hele utvalget. . Parameterestimater på logitnivå.....</i>	<i>80</i>
Tabell 5.3: Modell 2: Tidsbestemt vs. tidsubestemt fruktbarhetsintensjon. <i>Binomisk logistisk regresjon. Menn som regner med å få barn. ....</i>	<i>85</i>
Tabell 5.4: Resultat av hypotesetesting for fruktbarhetsintensjoner	89
Tabell 6.1: Deskriptiv statistikk personmåneder.....	91
Tabell 6.2: Modell 3A og B. Forløpsanalyse av sannsynlighet for fødsel per måned. <i>Hele utvalget. ....</i>	<i>93</i>
Tabell 6.3: Modell 4A: Forløpsanalyse av sannsynlighet for fødsel. <i>Menn med tidsbestemt fruktbarhetsintensjon.....</i>	<i>97</i>
Tabell 6.4: Resultat av hypotesetesting for fruktbarhetsatferd	101
Tabell 7.1: Empirisk testing av mekanismer fruktbarhetsintensjoner.....	104
Tabell 7.2: Empirisk testing av mekanismer fruktbarhetsatferd	110

Figurer

Figur 2.1: Samlet fruktbarhetstall, kvinner og menn. 2000-2009	14
Figur 2.2: Barnetallsfordeling ved 45 år etter kohort norske menn	16
Figur 2.3: Utviklingen i barnløshet menn og kvinner, ulike fødselskohorter. <i>Prosent barnløse etter fødselskohort.</i>	16
Figur 2.4: Aldersavhengige fruktbarhetsrater kvinner og menn 2009.	18
Figur 4.1: Utvalg og underutvalg	61
Figur 5.1: Predikerte sannsynligheter modell 1: Regner med å få barn vs. regner ikke med å få barn. <i>Barnløse, samboende menn i alderen 30-34 år.</i>	83
Figur 5.2: Predikerte sannsynligheter modell 2: Ønsker barn innen 4 år vs. senere. <i>Barnløse, samboende menn i alderen 30-34 år.</i>	88
Figur 6.1: Predikerte kumulative sannsynligheter for fødsel etter fruktbarhetsintensjon. <i>Menn som på intervju tidspunktet er samboende og i alderen 30-34 år, og i observasjonsperioden har nullinntekt og grunnutdanning.</i>	96
Figur 6.2: Predikerte kumulative sannsynligheter for fødsel etter inntekt. <i>Barnløse menn som på intervju tidspunktet er samboende og i alderen 30-34 år, og har grunnutdanning gjennom hele observasjonsperioden.</i>	99

1. Innledning

Målet med denne oppgaven er å studere hvordan menns *planer for fruktbarhet* påvirkes av sosioøkonomiske ressurser – samt hvordan sosioøkonomiske ressurser påvirker sannsynligheten for å realisere slike planer. Det er ikke tidligere gjort separate analyser av menns fruktbarhetsintensjoner i Norge. Interessen for menns fruktbarhets*atferd* har imidlertid vært økende (se for eksempel Lappegård, Rønsen og Skrede 2009, Kravdal og Rindfuss 2008, Skrede 2004). Studier av registerdata viser at andelen barnløse menn øker (Statistisk sentralbyrå 2010a). Menn med lav inntekt og utdanning forblir oftere barnløse enn menn med høy inntekt og utdanning (Lappegård m. fl. 2009).

Den økende andelen barnløse menn i Norge innebærer på sikt en økning i antall eldre menn uten nære etterkommere (Slagsvold og Herlofson 2005). Slagsvold og Herlofson (2005) finner også at barnløse eldre har en tendens til å ha svakere tilknytning til samfunnet. Neste generasjons barnløse eldre menn vil i gjennomsnitt ha lavere utdanning og inntekt enn neste generasjons fedre (jf. Lappegård m. fl. 2009). Denne oppgaven gir et bidrag til å forstå om den økende barnløsheten skyldes at menn i økende grad *velger bort* familie – eller om økningen i barnløshet skyldes at menn *velges bort* (jf. Lappegård 2007:67).

1.1 Betydningen av inntekt og utdanning for menns familiedannelse

Mens det å bli mor har for noen kvinner framstått som et *alternativ* til å lykkes på arbeidsmarkedet, ser det ut til å være en *forutsetning for å bli far* at en lykkes på arbeidsmarkedet (Skrede 2004). Familiepolitiske tiltak har vært rettet mot å gjøre det mulig for kvinner å velge både-og, familie og lønnsarbeid (Skrede 2004: 165). Det har imidlertid vært mindre fokus på en tilsynelatende ”alt eller ingenting”-situasjon for menn: Menn som har lav utdanning og inntekt, har i tillegg lavere sannsynlighet for å stifte familie.

1.2 Forskningsspørsmål

Oppgavens problemstilling består av tre forskningsspørsmål:

1. Har inntekt og utdanning betydning for menns fruktbarhetsintensjoner?

Omsorgsfarskap som ”det nye farskapet” har blitt tematisert både i nyere forskning, og i offentlige utredninger (se for eksempel Brandth og Kvande 2003, NOU 2008). Mønstrene i menns fruktbarhet peker mot at inntekt fortsatt har betydning for menns familiedannelse – på en annen måte enn for kvinner. Trenden er heller at denne betydningen har *økt* over tid, enn at den er redusert (se Skrede 2004). I denne sammenhengen er det interessant å undersøke hvordan inntekt og utdanning påvirker menns *ønsker og planer* om farskap. Dette kan bidra med informasjon om menn med lavere inntekt og utdanning i større grad *velger bort* farskap.

2. Forklarer forskjeller i fruktbarhetsplanlegging sammenhengen mellom inntekt/utdanning og menns fruktbarhetsatferd?

Større krav til planlegging har blitt trukket fram som en forklaring på økt sosial ulikhet (se for eksempel Settersten 2007). Den høyere fruktbarheten til menn med høy inntekt kan tenkes å være knyttet til mer planlagte livsløp. Hvis forskjellige fruktbarhetsintensjoner forklarer noe av sammenhengen mellom utdanning/inntekt og fruktbarhetsatferd, vil det støtte en slik forklaring.

3. Har inntekt og utdanning betydning for menns sannsynlighet for å realisere en tidsbestemt fruktbarhetsintensjon?

Menn som har en tidsbestemt fruktbarhetsintensjon har uttrykt et klart ønske om å bli fedre. Ved å undersøke hvordan inntekt og utdanning virker i denne gruppen, kan vi få informasjon om hvorvidt inntekt og utdanning *hindrer* familiedannelsen blant menn som har uttrykt at de ønsker å bli fedre innen en viss tidsperiode.

1.3 Teoretisk og empirisk forankring av funn

Studier av menns fruktbarhetsintensjoner peker mot at disse i stor grad konkretiseres gjennom samlivserfaring (se Marsiglio 2007, Wetlesen 1991). Mulighet til å forsørge en familie kan også ha betydning for menns ønske om barn (Marsiglio 2007, Townsend 2002, Philipov 2009b). Fruktbarhetsintensjoner er plastiske – og nedjusteres i møte med hindringer (Berrington 2004). Lavere fruktbarhetsintensjoner kan dermed si noe om ønsker – eller om oppfattede muligheter.

Forskjeller i fruktbarhet blir forklart med både verdibaserte og rasjonalitetsbaserte forklaringsmodeller (se for eksempel Heiland, Prskawetz og Sanderson 2008). Endrede verdier har blitt brukt som forklaring på makronivå på fruktbarhetsendringer over tid og mellom land (jf. van der Kaa 2004). Sosioøkonomiske forskjeller har derimot oftest blitt forklart med en handlingsmodell med strenge rasjonalitetskrav, en tradisjon etter økonomen og sosiologen Becker (1991). I denne oppgaven har jeg valgt å benytte både verdibaserte og rasjonalitetsbaserte forklaringer, fordi mange ulike motivasjoner og momenter kan påvirke menns fruktbarhetsintensjoner og -realisering. Hedströms (2005) *mekanismer* gjør det mulig å inkludere begge disse forklaringstypene, og er derfor brukt som teoretisk rammeverk for analysen.

1.4 Data og metode

Undersøkelse kombinerer data fra spørreundersøkelsen *Fremtidsplaner, familie og samliv 2003 (FFS03)*, og med registerdata om respondentenes fruktbarhetsatferd, inntekt og utdanning fram til 2009 (Wiecek 2003). I land med dårligere tilgang på registerdata vil liknende undersøkelser være basert på paneldata (se for eksempel Philipov 2009b, Toulemon og Testa 2006). Panelundersøkelser innebærer stor risiko for frafall (Ringdal 2001: 200). Det er derfor en stor styrke med dette designet at frafallet er minimert ved at informantene besvarer spørreskjemaet bare *en* gang. Gjennom FFS03 har jeg tilgang til informasjon om fruktbarhetsintensjoner, utdanning og inntekt for 2 642 menn (se kapittel 4). Et så stort antall respondenter gjør det mulig å analysere fedre og barnløse menn separat, og gjøre separate analyser av menn som ønsker barn *innen* disse gruppene, uten at få enheter gjør at teststyrken blir for lav. De statistiske analysene er med andre ord basert på svært gode data.

1.5 Oppgavens gang

Oppgaven innledes med en oversikt over norske menns fruktbarhet, og forskningen på sosial ulikhet i fruktbarhet. I kapittel tre presenteres et handlingsteoretisk rammeverk for analyser av menns fruktbarhetsintensjoner og -atferd. Deretter diskuterer ulike *mekanismer*, mikroteorier om handlingskjeder, som kan gi en sammenheng mellom inntekt og utdanning på den ene siden, og fruktbarhetsintensjoner og -atferd på den andre siden. Med utgangspunkt i mekanismene formuleres det hypoteser om sammenhengene mellom inntekt/utdanning og fruktbarhetsintensjoner og -atferd. Kapittel fire presenterer metode og data. Resultater av

analyser av fruktbarhetsintensjoner presenteres i kapittel fem, og analysene av fruktbarhetsatferd i kapittel seks. Kapittel sju inneholder en mer overordnet diskusjon av funnene, hvori opptatt styrker og svakheter ved forskningsdesignet, og hvordan konsekvensene av forskjellige valg som er tatt i modellspesifikasjonen påvirker tolkningen av funnene. Deretter drøftes det hvilke mekanismer som kan generere de observerte mønstrene i data. Til slutt drøfter jeg eventuelle samfunnsmessige implikasjoner av resultatene, og foreslår videre forskning på temaet.

2. Tidligere forskning og kunnskapsstatus

Hensikten med dette kapittelet er å presentere empirisk forskning som er relevant for oppgavens problemstilling. Kapittelet har fire deler. Første del beskriver generelle mønstre i norske menns fruktbarhet, og definerer relevante demografiske grunnbegreper. Del to drøfter hvordan inntekt og utdanning henger sammen med norske menns fruktbarhet, med særlig vekt på betydningen av inntekt og utdanning for samlivsstatus. Del tre gir en generell presentasjon av forskningen på fruktbarhetsintensjoner, med definisjoner av relevante begreper. I siste del diskuteres studier av betydningen av inntekt og utdanning for menns fruktbarhetsintensjoner.

2.1. Mønstre i norske menns fruktbarhet

I det følgende vil jeg beskrive mønstre i menns fruktbarhet, og hvordan denne skiller seg fra kvinners. For å gjøre dette er det nødvendig å gjøre rede for noen demografiske grunnbegreper som brukes til å beskrive fruktbarhet.

2.1.1 Fruktbarhetsrater og barnetall

Samlet fruktbarhetstall (SFT) er det mest brukte samlemålet for fruktbarhet. Ved beregning av SFT for kvinner summeres de aldersspesifikke fruktbarhetsratene¹ for alle kvinner i fekund² alder, vanligvis regnet som 15 til 49 år. SFT blir slik et periodemål som gir en pekepinn på hvor mange barn hver kvinne kan forventes å få i gjennomsnitt, gitt at de aldersspesifikke fruktbarhetsratene ikke forandrer seg (Rowland 2006: 237-243). Hvis kvinner og menn utsetter når de får barn, men fortsetter å få like mange barn, vil det gi en midlertidig reduksjon i SFT som vil hentes inn igjen etter hvert (Philipov, Thévenon, Klobas, Bernardi og Liefbroer 2009:20).

Vanligvis blir SFT beregnet bare for kvinner, men det har nylig blitt publisert SFT også for norske menn. Fordi menn får barna sine over en lengre periode enn kvinner, baseres menns SFT på aldersspesifikke fruktbarhetsrater for menn fra 15-54 år (Statistisk sentralbyrå 2010a).

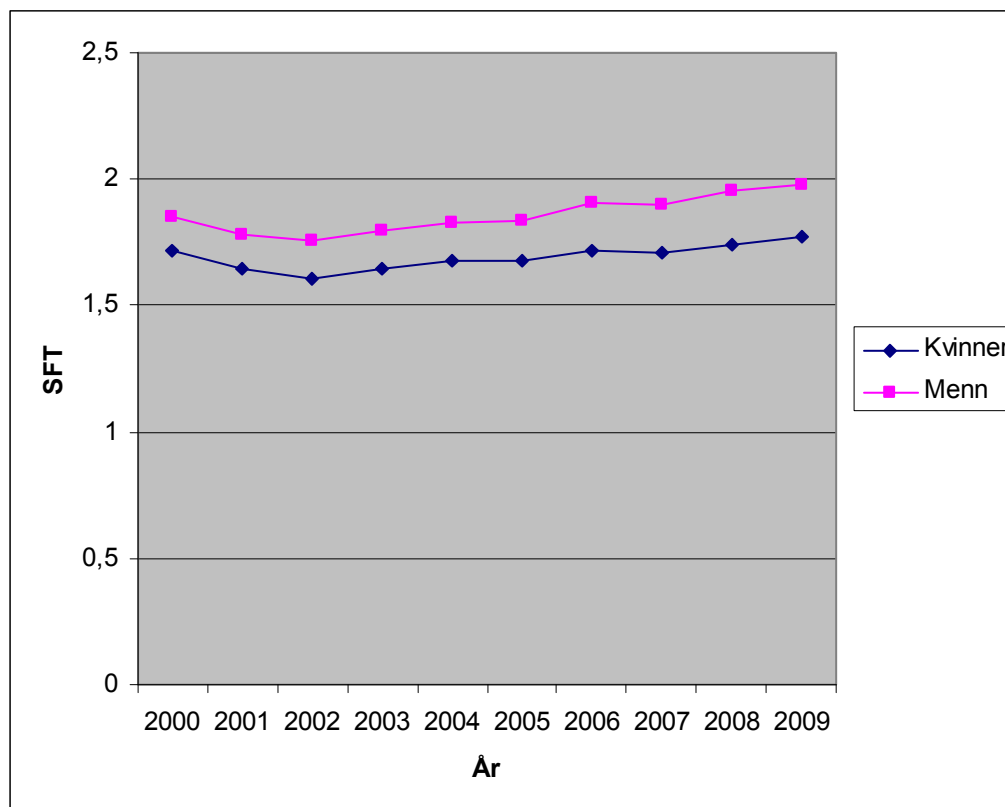
---

¹ En aldersspesifikk fruktbarhetsrate er et forholdstall mellom antall kvinner i en gitt alder(sgruppe) og antall barn født av kvinnene i denne aldersgruppen i et gitt tidsrom (Rowland 2006: 236-237). Fordi aldersspesifikke fruktbarhetsrater angir fruktbarhet per tusen kvinner, deles dette tallet på 1000 for å få SFT (Rowland 2006: 238-240).

² Fekunditet er kvinnekroppens biologiske evne til å få barn (Mayhew 2009).

SFT for kvinner og menn følger hverandre tett, men nivået er noe høyere for kvinner enn for menn (figur 2.1). For kvinner var SFT 1.98 i 2009, mens SFT for menn samme år var 1.77. Forskjellene vi ser kan blant annet forklares med at det er flere menn enn kvinner i de aldersgruppene SFT er basert på. Dette har sammenheng med at det er flere menn enn kvinner som innvandrer i de aktuelle aldersgruppene³.

Figur 2.1: Samlet fruktbarhetstall, kvinner og menn. 2000-2009

Kilde: Statistisk sentralbyrå 2010

En annen forklaring på hvorfor SFT for menn og kvinner er forskjellig er at det finnes en andel fødsler der far er uoppgitt. Tall fra Medisinsk Fødselsregister viser at denne andelen har variert rundt 1 prosent siden 1967. I 2007 var prosenten økt til 1.7⁴. Om denne økningen er systematisk, slik at vi i fremtiden kan forvente en stabilt høyere andel der far er uoppgitt, eller skyldes tilfeldige variasjoner, er for tidlig å si noe om⁵. I følge Kravdal og Rindfuss (2008: 862) er uregistrert farskap mest utbredt blant lavt utdannende. Mens registrert foreldreskap er

³ Mulige forklaringer har kommet fram gjennom muntlige samtaler med Trude Lappegård ved Statistisk sentralbyrå.

⁴ Personlig korrespondanse med Jon Gunnar Tufta ved Folkehelseinstituttet.

⁵ Personlig korrespondanse med Jon Gunnar Tufta ved Folkehelseinstituttet.

et svært presist mål på biologisk foreldreskap for norske kvinner, kan det være en liten andel feilregistrering av biologisk foreldreskap for norske menn (NOU 2009a: 50-51, Marsiglio 2007: 303-304). Pater est-regelen gjør at menn automatisk registreres som fedre til barn av en kvinne de er gift med (eller separert fra) på fødselstidspunktet, uavhengig av biologisk slektskap. Samboere og ikke-samboende menn blir registrert som fedre ved erkjennelse av farskap eller ved dom (NOU 2009a: 50-51).

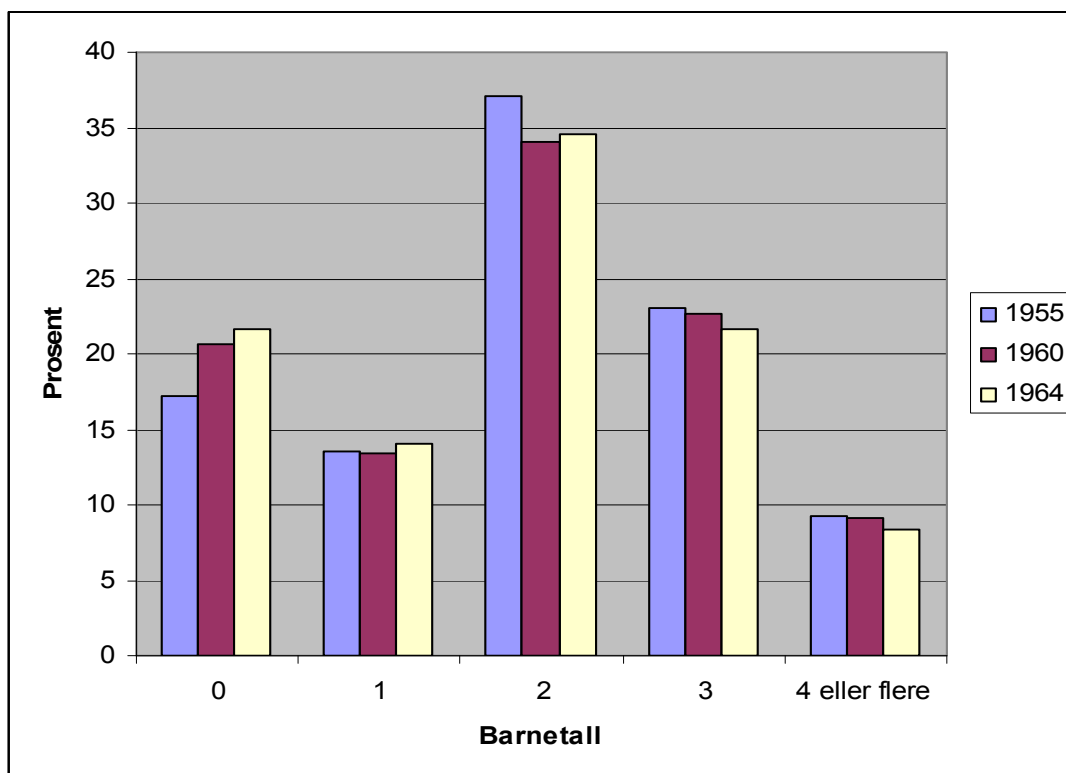
SFT er høyt i Norge sammenliknet med mange andre vestlige land. Reproduksjonsnivå, altså det antallet barn per kvinne som er nødvendig for å opprettholde dagens folketall gitt dagens dødelighetsnivå, er til sammenlikning 2,08 (Statistisk sentralbyrå 2010b). Europeiske land med såkalt laveste-lav fruktbarhet har til sammenlikning SFT på for eksempel 1.37 (Italia 2007), 1.38 (Tyskland 2008) og 1.41 (Østerrike 2008) (Eurostat 2010).

Utrekninger av SFT er basert på at fruktbarhet kan variere med alder, men forutsetter at kvinner og menn født på ulike tidspunkter har samme fruktbarhetsatferd når de er i samme alder. Rowland betegner derfor SFT som et *syntetisk kohortmål*⁶. Når fruktbarheten forandrer seg over tid, er imidlertid denne forutsetningen ikke oppfylt (Rowland 2006: 239). *Ekte kohortmål* viser derimot utviklingen til *en* kohort over tid. Ekte kohortmål gir presis, men tilbakeskuende informasjon om endelig barnetall: Informasjonen er ikke tilgjengelig før kohorten er over reproduktiv alder (Rowland 2006: 250).

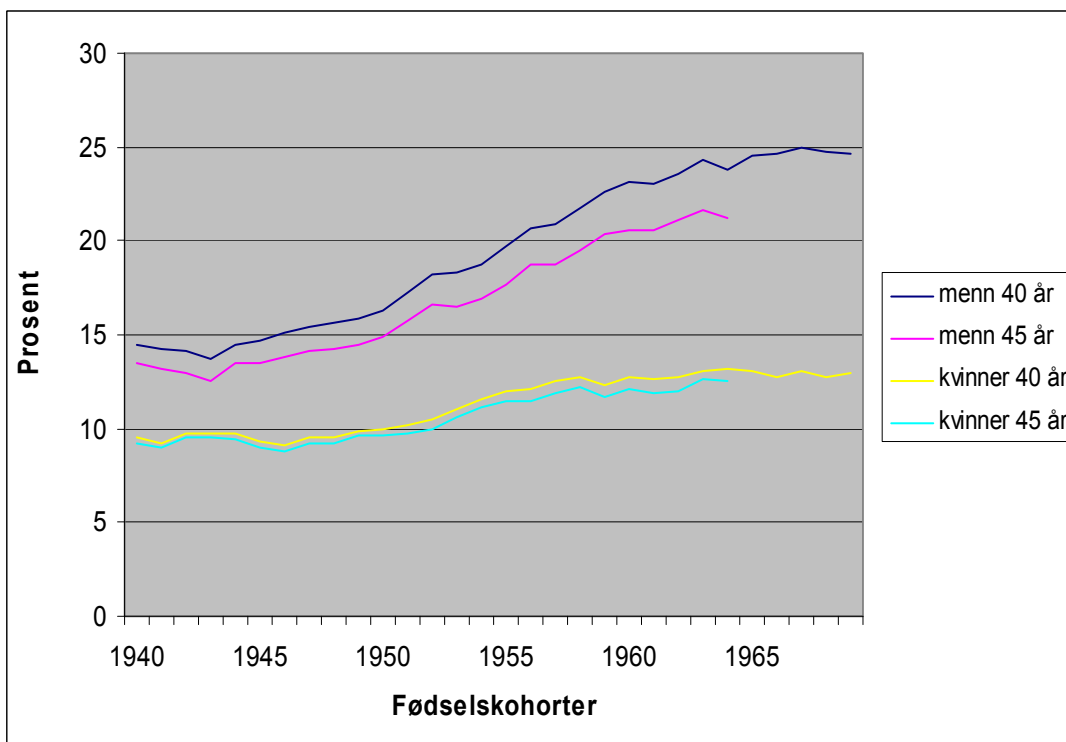
⁶ En fødselskohort utgjøres av de som er født i et gitt år, eller et gitt tidsrom (Rowland 2003:135).

Figur 2.2: Barnetallsfordeling ved 45 år etter kohort norske menn

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 2.3: Utviklingen i barnløshet menn og kvinner, ulike fødselskohorter. Prosent.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 2.2 viser barnetallsfordeling for menn ved 45 års alder for menn født i årene 1955, 1960 og 1964. Vi ser at for alle kohortene er det stort flertall som blir fedre i løpet av livet. To barn er det vanligste barnetallet, men andelen tobarnsfedre går ned fra den eldste til den yngste kohorten. Figuren viser også at det er en liten tendens til at andelen tre- og firebarnsfedre synker, mens andelen ettbarnsfedre øker. Den største økningen ser vi imidlertid i andelen menn som er barnløse ved 45 års alder. For 1964-kohorten gjelder det hele 21,6 prosent av mennene (Statistisk sentralbyrå 2010a). Endringen i andel barnløse menn over tid vises enda tydeligere i figur 2.3.

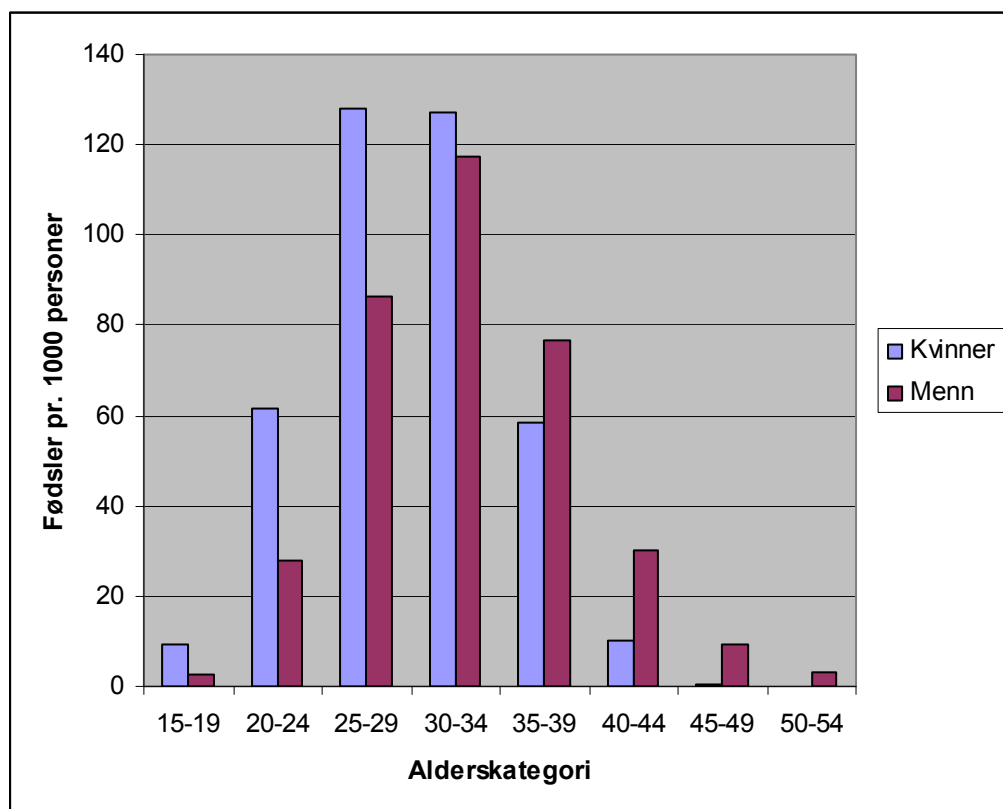
Figur 2.3 viser andelen barnløse kvinner og menn etter kohort, ved henholdsvis 40 og 45 år. Figuren viser andelen barnløse er større blant menn enn blant kvinner. Barnløsheten øker blant både menn og kvinner, men økningen er større blant menn. Mens andelen barnløse menn ved 45års-alder økte fra 13,5 prosent til 21,2 prosent for de som var født i henholdsvis 1940 og 1964, økte tilsvarende tall for kvinner fra 9,2 prosent til 12,5 prosent (Statistisk sentralbyrå 2010a). Andelen barnløse kvinner ved 45års-alder følger andelen barnløse kvinner ved 40års-alder. Ettersom menn gjennomgående er noe eldre når de får barn enn kvinner, ser vi at andelen barnløse synker betydelig fra 40 til 45års-alder for menn.

2.1.2 Alder og samlivsstatus

Til nå har vi sett på ulike mål for *hvor mange* barn menn og kvinner får. Jeg vil nå beskrive *når* i livet menn og kvinner får barn – og hvilken samlivsstatus som er vanligst ved fødsel. Menn er i gjennomsnitt noe eldre enn kvinner når de får barn. I 2009 var gjennomsnittlig fødealder⁷ for menn 33,4 år, og for kvinner 30,3 år, mens gjennomsnittlig alder for første fødsel var 30, 9 for menn og 28,1 for kvinner (Statistisk sentralbyrå 2010a).

De aldersavhengige fruktbarhetsratene for kvinner og menn (figur 2.4) viser tydelig hvordan menn og kvinner plasserer familiedannelsen ulikt i livsløpet: Fruktbarhetsraten er høyest for kvinner fram til 30års-alder. Fruktbarhetsraten er likest i alderskategorien 30-34 år, og deretter er det menn som har de høyeste aldersavhengige fruktbarhetsratene. Menn får med andre ord gjennomgående barn senere enn kvinner.

Figur 2.4: Aldersavhengige fruktbarhetsrater kvinner og menn 2009.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Det har blitt stadig vanligere å få barn i samboerskap. I 2002 hadde 49,2 prosent av barna som ble født gifte foreldre – i 2009 var denne andelen sunket til 44,2 prosent (Statistisk sentralbyrå 2010d). Ettersom 44,0 prosent av barna i 2009 ble født av samboende mødre, hadde de to samlivsformene blitt omtrent like vanlige ved fødsel i 2009. En annen trend de senere år, er at andelen fødsler som finner sted utenfor samliv er økende. 8,5 prosent av barna ble født av enslige mødre i 2002, mot 11,8 prosent i 2009 (Statistisk sentralbyrå 2010d). Når foreldrene bor hver for seg, bor det store flertallet av barn med mor. I 2010 bor 21,3 prosent av alle barn under 17 år bare med mor (og eventuelt mors nye partner), mens bare 4,1 prosent bor med bare far (og eventuelt fars nye partner) (Statistisk sentralbyrå 2010c).

2.1.3 Oppsummering: Mønstre i norske menns fruktbarhet

I denne gjennomgangen av menns fruktbarhet er det fem hovedtrekk som kan framheves: Samlet fruktbarhetstall er lavere for menn enn for kvinner. To barn er det vanligste barnetallet

---

⁷ Gjennomsnittlig fødealder er basert på alle fødsler.

blant menn ved 45 års alder, men andelen som får ett eller ingen barn er økende. Menn er oftere barnløse enn kvinner, og andelen barnløse menn har økt mer enn andelen barnløse kvinner. Menn får barna sine noe senere i livet enn kvinner, og fra 35 år er de aldersavhengige fruktbarhetsratene høyere for menn enn for kvinner. Ni av ti norske barn fødes av kvinner i samliv - jevnt fordelt mellom samboerskap og ekteskap. Disse trendene danner et nyttig bakteppe når jeg nå vil gå videre til å diskutere hvordan inntekt og utdanning kan ha betydning for variasjon i menns fruktbarhet.

2.2. Sosiale gradienter i menns fruktbarhet

Synkende fruktbarhetsnivå i ulike samfunn har blitt knyttet til kvinners økende utdanningsnivå og yrkesdeltakelse (se for eksempel Oppenheimer 1995). Dette har vært en motivasjon for at sosiale gradienter i kvinners fruktbarhet har blitt grundig analysert (se for eksempel Lappegård og Rønsen 2005, Kravdal 2004). En slik sammenknytning av utdanning, yrkesaktivitet og fruktbarhet bygger på en antakelse om en motsetning mellom jobb og familieliv – der sterk interesse for arbeid og utdanning kommer i konflikt med familieliv (Bernhardt 2004). For menn ser mønsteret ut til å være omvendt – sterk yrkestilknytning er mer en forutsetning enn et hinder for å danne familie (se for eksempel Skrede 2004, Lappegård m.fl. 2009, Skirbekk og Stonawski 2010). Vi har sett at 9 av 10 barn har samboende eller gifte foreldre på fødselstidspunktet i 2009. Som utgangspunkt for diskusjonen av sosioøkonomiske gradienter i menns fruktbarhet, vil jeg først diskutere sosiale gradienter i menns samlivsstatus.

2.2.1 Sosiale gradienter i samlivsstatus

Blant menn med høyere utdanning, er det en større andel som er gift ved 39års-alder enn blant menn med lavere utdanning. Forskjellen i andel gifte mellom utdanningskategoriene har økt over tid (Kravdal og Rindfuss 2008:871). Den lavere andelen gifte menn blant menn med lavere utdanning kan til dels skyldes at menn med lavere utdanning oftere velger samboerskap framfor ekteskap (Texmon 1999:344). Kravdal (1999:69) finner at dårlig økonomi, målt ved hans arbeidsledighet, kan være en begrunnelse for å velge samboerskap framfor ekteskap. Samboerskap er en mindre stabil samlivsform enn ekteskap, også når en sammenlikner par med barn (Texmon 1999:353). Sammenlikninger *mellom samboere* viser i tillegg at menn som ikke er yrkesaktive har betydelig høyere risiko for brudd (Texmon

1999:361). Blant gifte par finner Lyngstad (2004) at både hans og hennes høyere utdanning reduserer risikoen for brudd. Menn med lav utdanning er altså overrepresentert i en mindre stabil samlivsform – og har høyere risiko for samlivsbrudd også i den mer stabile samlivsformen ekteskap

Birkelund og Heldal (2003) finner at kvinner i større grad enn menn gifter seg ”oppover” – altså har en ektefelle med høyere utdanning enn dem selv. Wiik (2010: 103) finner i tråd med dette at kvinner i samboerskap er mindre tilbøyelige til å ha en partner med høyere utdannelse enn dem selv, og mer tilbøyelige til å være homogame, sammenliknet med gifte kvinner. Leiulfsrud (2007:279) finner imidlertid tydelige tendenser til at også kvinnelige samboere velger partner ”oppover”. Med utgangspunkt i Wrights klasseskjema finner han at kvinner i arbeiderklassen ofte har partnere fra middelklassen, mens det sjelden er omvendt..

Utdanning påvirker samliv på flere måter som kan begrense muligheten til sosialt og biologisk farskap for menn med lavere utdanning. Samlivsbrudd fører som regel til at menn ikke lenger bor sammen med barna sine på daglig basis (Statistisk sentralbyrå 2010c, Jensen 2003). Skrede (2004) finner i tråd med dette at menn med lav inntekt og utdanning har lavere sannsynlighet for å være *samboende fedre*. Den samme tendensen er funnet i USA (Goldscheider, Hofferth, Spearin og Curtin 2009), Sverige og Ungarn (Oláh, Bernhardt og Goldscheider 2002). Hyppigere samlivsbrudd har også blitt diskutert som en mulig forklaring på den økende barnløsheten blant menn, ved at barnløse menn med lav inntekt og utdanning *velges bort* til fordel for menn med høyere inntekt og utdanning, og med barn fra tidligere samliv (Skrede 2004, Skrede 2007). Dette har blitt knyttet til en økende *flerpartnerfertilitet* blant menn med høy inntekt (Lappegård m.fl.2009, Skrede 2007).

2.2.2 Sosiale gradienter i farskap

Over tid har det utviklet seg en positiv sammenheng mellom menns utdanning og fruktbarhet i Norge (Kravdal og Rindfuss 2008). Menn med høy utdanning er sjeldnere barnløse, og får også flere barn enn menn med lavere utdanning (Lappegård m.fl. 2009, Kravdal og Rindfuss 2008). Menn med høyere utdanning får også flere barn med *samme* partner – og *sjeldnere* enn menn med lavere utdanning barn med *flere* partnere. Menn med lavere utdanning er på sin

side i større grad barnløse, og får i større grad barn med flere partnere enn menn med høyere utdanning (Lappegård m.fl. 2009).

Lappegård m.fl. (2009) finner også at inntekt øker menns sannsynlighet for å få et første barn.inntekt har derimot marginal betydning for sannsynligheten for å få flere barn, enten det er med samme partner eller ny partner. Petersen, Penner og Høgsnes (2006) finner i tråd med dette at menn som blir gift, og til en viss grad menn som tilslutt blir fedre, allerede før de blir gift søker seg til stillinger som er bedre betalt. Dette både kan skyldes at menn som tjener godt oftere *blir valgt* som partnere av kvinner, og at menn som ønsker å stifte familie er mer opptatt av å skaffe seg en god inntekt.

Oppsummert viser studiene at både inntekt og utdanning har betydning for *hvorvidt* menn danner familie. Menn med lav inntekt og utdanning har altså høyere sannsynlighet for ikke å stifte familie i løpet av livet. Den største forskjellen etter utdanning *mellom fedre* er at fedrene med høyere utdanning oftere får flere barn med samme partner. Dette kan knyttes til at menn med høyere utdanning lever i mer stabile samliv. En konsekvens av dette er at fedre med høyere utdanning oftere bor sammen med alle sine biologiske barn. Et interessant spørsmål i denne sammenhengen, er hvorvidt disse forskjellene gjenspeiler seg i menns fruktbarhetsintensjoner.

2.2.3 Økende avstand mellom menn og barn?

Det såkalte omsorgsfarskapet er knyttet til en økende nærhet mellom far og barn i form av blant annet mer tid brukt til omsorg (se for eksempel Brandth og Kvande 2003). Parallelt med denne tendensen, er det altså en tendens til en økende avstand mellom fedre og barn i Norge (se for eksempel Jensen 2007, Skrede 2007, Lappegård 2007) og internasjonalt (se for eksempel Oláh m. fl. 2002, Jensen 1998, Amato og Sobolewski 2004). Tendensen til økende avstanden mellom menn og barn har en sosial gradient (Skrede 2007). Menn med lav inntekt og utdanning er oftere barnløse, og blant fedrene, sjeldnere samboende fedre.

Sammenhengene mellom inntekt/utdanning og samlivsstatus peker mot at menn med lav inntekt og utdanning til en viss grad *velges bort* som partnere. Det kan imidlertid også tenkes at flere menn enn tidligere *velger bort* farskap (Lappegård m.fl. 2009, Lappegård 2007). Vi vet lite om hvordan menns egne ønsker og oppfatninger om farskap henger sammen med

deres inntekt og utdanning. Studier av menns fruktbarhetsintensjoner kan bidra med kunnskap om dette.

2.3. Fruktbarhetsintensjoner

For å forstå hvordan inntekt og utdanning kan påvirke fruktbarhetsintensjoner, er det nyttig med en presentasjon av opprinnelsen til fruktbarhetsintensjoner, og hvordan disse kan måles og forstås. Fruktbarhetsintensjoner som verktøy har sin opprinnelse fra befolkningsframskrivninger (Morgan 2001) – og var ikke tenkt som et sosiologisk verktøy for å forstå hvordan inntekt og utdanning kan ha betydning for ønsker om familiedannelse. Forskningen på fruktbarhetsintensjoner har imidlertid endret seg over tid – og dagens demografiske målinger av fruktbarhetsintensjoner passer godt inn i sosiologiske studier. Denne delen innledes med ulike definisjoner av fruktbarhetsintensjoner. Så presenteres opprinnelsen til måling av og forskning på fruktbarhetsintensjoner som et verktøy for befolkningsframskrivninger, og grunner til at fruktbarhetsintensjoner etter hvert ble forkastet til dette formålet. Deretter vil jeg diskutere hvordan lave fødselstall i Europa har ført til fornyet interesse for fruktbarhetsintensjoner.

2.3.1 Ulike definisjoner av fruktbarhetsintensjoner

Ideelt barnetall tolkes som ”det antallet barn en person ønsker (would like to have) under ideelle livsforhold” (Philipov 2009a: 356 min oversettelse). Dette måles med et spørsmål om hvor mange barn det er ideelt å ha for en person i det samfunnet man lever i. Det er to hovedproblemer med ideelt barnetall som fruktbarhetsmål: For det første vil ”ideelle forhold” sjelden inntreffe i praksis (Philipov 2009a). For det andre kan ideelt barnetall like gjerne være et uttrykk for oppfattede *fruktbarhetsnormer*, som for personlige ønsker (Noack og Østby 2002). *Intendert barnetall* er det antall barn en person selv ønsker seg i løpet av livet (Testa 2006, Philipov 2009a). Både ideelt og intendert barnetall er knyttet til *endelig barnetall*, og man kan dermed ikke ha informasjon om hvorvidt de er presise mål før respondentene har avsluttet sin reproduktive karriere (Philipov 2009a).

Tidsbestemte fruktbarhetsintensjoner er definert som ”en intensjon om å få et barn innen et tidsrom som 2-3 år” (Philipov 2009a:358 min oversettelse). Tidsbestemte fruktbarhetsintensjoner kan så sammenliknes med fruktbarhetsatferden i en tidsperiode

tilsvarende det som ble oppgitt i intensjoner. Fordelen med denne tilnærmingen, er at den gir informasjon på individnivå om hindringer for ønsket fruktbarhet for personer som fortsatt er i fruktbar alder. Dermed er det mulig å legge til rette politiske tiltak som begrenser disse hindrene, og slik øke fruktbarheten (Philipov 2009a). Dette er også målet for fruktbarhetsintensjonene som blir brukt i denne oppgaven. For nærmere redegjørelse for variablene som inngår i analysen, se metodekapittelet (avsnitt 4.3.1).

2.3.2 Fruktbarhetsintensjoner i befolkningsframskrivninger

De mest brukte målene på fruktbarhet, SFT og aldersspesifikke fruktbarhetsrater, har som nevnt tidligere en svakhet i at de baserer seg på at de yngste kohortene oppfører seg likt som de eldre når de kommer i samme alder (Rowland 2006: 237-243). For å undersøke fremtidens fruktbarhet begynte man derfor i USA i 1955 å spørre gifte, unge kvinner om hvor mange barn de planla å få i løpet av livet, og deretter bruke denne informasjonen i befolkningsframskrivninger (Westoff og Ryder 1977:431). Dette ble gjort gjennom en såkalt makro-makro-sammenlikning. På grunnlag av informasjon fra spørreundersøkelser fant man gjennomsnittlig planlagt barnetall, og dette barnetallet ble brukt som en indikasjon på fremtidig SFT (Philipov m. fl. 2009:15).

En slik bruk av fruktbarhetsintensjoner krever ikke nødvendigvis presisjon på individnivå – hvis overvurderinger og undervurderinger utjevner hverandre kan det likevel brukes som en indikasjon (Quesnell-Vallée og Morgan 2002). Bruken av fruktbarhetsintensjoner i befolkningsframskrivninger ble tidlig omdiskutert (se for eksempel O’Connell og Moore 1977, Westoff og Ryder 1977:449), og de fleste land har i dag gått bort fra bruk av fruktbarhetsintensjoner i framskrivninger (Noack og Østby 2002: 103). Det er imidlertid fortsatt demografer som argumenterer for at vektete fruktbarhetsintensjoner kan være et nyttig verktøy i framskrivninger, se for eksempel Morgan (2001). Imidlertid har stadig synkende fruktbarhetsrater, kombinert med relativt stabile fruktbarhetsintensjoner, ført til ny interesse for fruktbarhetsintensjoner av årsaker vil nå bli diskutert.

2.3.3 ”En latent etterspørsel etter familiepolitikk”?

Et stabilt høyt ideelt/intendert barnetall, sammen med stadig synkende SFT, har blitt tolket som ”en latent etterspørsel etter familiepolitikk” (Chesnais 2000:133, i Philipov m. fl. 2009:7,

min oversettelse). Europakommisjonen legger denne konklusjonen til grunn når de hevder at "[t]he low fertility rate is the result of obstacles to private choices" (EC 2005 i Philipov m.fl. 2009: 13), og etterlyser politiske insentiver som kan øke fruktbarheten til ønsket nivå (se også Philipov m.fl. 2009:16, Philipov 2009b). Innvendingene mot *ideelt barnetall* som mål på hvor mange barn folk faktisk ønsker, gjør dette til et mindre egnet mål å sammenlikne med atferd. *Intendert barnetall* kan være bedre egnet – men er fortsatt ikke mulig å sammenholde med atferd før respondentene er over reproduktiv alder (Testa 2006:363). *Realisering av tidsbestemte fruktbarhetsintensjoner* gir derimot informasjon om kohorter som fortsatt er i reproduktiv alder (Philipov 2009b:358). Realisering av tidsbestemte fruktbarhetsintensjoner er ikke nødvendigvis direkte overførbart til realisering av intendert barnetall. Philipov m. fl. (2009:28-29) viser for eksempel til at timing lettere påvirkes av politiske tiltak enn endelig fruktbarhet.

Noe av tanken med å bruke fruktbarhetsintensjoner for å skreddersy politikk, har vært å finne hvilke grupper som har størst problemer med å innfri fruktbarhetsintensjonene sine. Istedenfor å sammenlikne to mål på makronivå, undersøker man da på mikronivå hvilke menn og kvinner som ofte utsetter eller endrer fruktbarhetsintensjoner (Philipov m.fl. 2009: 15). Hvis det for eksempel er slik at høyt utdannende kvinner med god inntekt ofte overvurderer hvor mange barn de kommer til å få, vil tiltak for å gjøre balansen mellom arbeid og familie lettere kanskje kunne øke fruktbarheten. Har derimot kvinner med lav inntekt hatt størst avstand mellom intensjoner og atferd, vil kan hende kontantoverføringer være mer effektivt.

2.3.4 Panelundersøkelser av fruktbarhetsintensjoner

Prospektive longitudinelle design (paneldata) innebærer at respondentene intervjues på minst to måletidspunkter (Skog 2007: 74). Ved analyser av paneldata har man mulighet til å undersøke om fruktbarhetsintensjoner endres over tid, og hva som er begrunnelsen for å ikke realisere fruktbarhetsintensjoner. Ved analyse av tverrsnittdata kombinert med informasjon om fruktbarhetsatferd fra registerdata har en ikke tilgang på denne informasjonen. Informasjon fra panelstudier kan dermed gi et nyttig bakteppe for å forstå *hvorfor* noen grupper oftere enn andre realiserer fruktbarhetsintensjoner.

Panelstudier av utviklingen i fruktbarhetsintensjoner gjennom livet viser at en majoritet får de barna de planlegger. En mindre andel får færre barn enn planlagt, og en enda mindre andel får flere barn enn planlagt (Symeonidou 2000, Hayford 2009, Liefbroer 2009). Når folk ikke får de barna de planlegger, kan det enten skyldes at de har endret ønsker, eller at omstendighetene har gjort det vanskelig å gjennomføre fruktbarhetsintensjonene (Testa og Toulemon 2006, Philipov m. fl. 2009). Samlivsbrudd, eller det å ikke være i samliv, skiller seg ut som den viktigste enkeltfaktoren som gjør at fruktbarhetsintensjoner utsettes eller forkastes (Hayford 2009, Heaton, Jacobson og Holland 1999, Berrington 2004, Liefbroer 2009, Philipov m. fl. 2009:61). Preferanser for barnløshet dannes oftest gjennom stadige utsettelse (se for eksempel Berrington 2004, Liefbroer 2009). Kvinner utsetter realiseringen av fruktbarhetsintensjoner fordi de blir opptatt av karriere (Liefbroer 2009), mens menn derimot ser ut til å utsette familiedannelsen hvis de *ikke* har jobb (Philipov 2009b). Årsaker til utsettelse kan variere med kontekst, og overførbarheten av studier av fruktbarhetsintensjoner varierer dermed med hvilken type kontekst studien er gjort i. I Øst- og Sentral-Europa er det både sterke normer om å få barn og store samfunnsendringer som kan gjøre familiedannelsen vanskelig. Dermed kan avstanden mellom planlagt og faktisk fruktbarhet bli spesielt stor (Spéder 2010).

Et fellestrekk ved fruktbarhetsintensjoner er at de tenderer til å være overoptimistiske heller enn for pessimistiske (Symeonidou 2000, Hayford 2009). I en studie av norske kvinners fruktbarhetsintensjoner basert på tverrsnittsdata fra spørreundersøkelsen Familie & yrkesundersøkelsen i 1988, finner Noack og Østby (2002) denne tendensen ved at kvinnene generelt får færre barn enn de regner med å få. Noack og Østby (2002) finner også at de kvinnene som er mest ordholdne er de som ikke ønsker flere barn. Dette tilsvarer Monniers (1989) funn i en panelstudie av franske mødre gjennomført i perioden 1974-1979.

2.4. Menns fruktbarhetsintensjoner og -atferd

Ideen om å undersøke om noen grupper har større misforhold mellom intendert og faktisk fruktbarhet enn andre, kan også overføres til studier av sosial ulikhet i fruktbarhet. Menns lønnsarbeid ser ut til å være en forutsetning heller enn et hinder for familiedannelse. Det er dermed ikke åpenbart at det finnes noen politiske tiltak som kan minske en eventuell avstand mellom intensjon og realisering for menn som har svak tilknytning til arbeidslivet. Like fullt

er det interessant å undersøke om det finnes en slik tendens, for å ha kunnskap om hvorvidt mønstre i familiedannelsen bidrar til å gi menn med svak tilknytning til arbeidslivet en tilleggsulempe når det gjelder familiedannelse (se for eksempel Skrede 2007).

Heiland m. fl. (2008) hevder at det er et skille mellom *sosialpsykologiske* studier av fruktbarhetsintensjoner med vekt på ”verdiforklaringer” på den ene siden, og studier av *sosioøkonomiske* faktorer med ulike rasjonell aktør-forklaringer på den andre siden. Heiland m.fl. hevder videre at den første typen studier fokuserer på hva som motiverer fruktbarhet, mens den andre typen fokuserer på hva som hindrer fruktbarhet. Schoen, Kim, Nathanson, Fields og Astone (1997) og Astone, Nathanson, Schoen og Kim (1999) er viktige forløpere for de mer sosialpsykologiske studiene av fruktbarhet. Deres utgangspunkt er at sosioøkonomiske faktorer kan forklare hva som reduserer fruktbarheten, men ikke hvorfor folk fortsatt ønsker å få barn. Spørreundersøkelser med mer presise målinger av sosialpsykologiske variable har gjort det mulig å gjennomføre flere studier av denne typen (Philipov m. fl. 2009: 71). Disse studiene inkluderer gjerne også sosioøkonomiske variable i modellene (se for eksempel Billari, Philipov og Testa (2009), Philipov, Spéder og Brillari (2006), Vitali, Billari, Prskawetz og Testa (2009) , Spéder og Kapiány (2009) og Dommermuth, Klobas og Lappegård (2009)).

2.4.1 Hvorfor studere menns fruktbarhetsintensjoner?

I nyere forskning på fruktbarhetsintensjoner har det blitt vanligere å også inkludere forskning på menn. Dette har to hovedgrunner: For det første har en rekke studier av par vist at menn og kvinners innflytelse på beslutningen om å få barn er omtrent lik når de er i samliv (se for eksempel Thomson, McDonald og Bumpass 1990, Thomson 1997, Thomson og Hoem 1998, Schoen m. fl. 1999). Mens menns innflytelse på fruktbarheten tidligere var blitt betraktet som marginal og tilfeldig (Goldscheider og Kaufman 1996), skapte dette en forståelse av at det å studere bare kvinner ga et informasjonsunderskudd. Studier av menns fruktbarhetsintensjoner har tidligere tydet på at de generelt er noe lavere enn kvinners (se for eksempel Lyngstad og Noack 2005), og det har blitt spekulert i om menn dermed fungerer som en ”bremsekloss” generelt (Jensen 2007:220). Mens kvinners inntog i arbeidslivet har blitt gjenstand for mye forskning, kom forskningen på menn i familien noe senere i gang. At demografien ikke skal definere familien som et kvinneanliggende kan slik forstås som en naturlig del av

likestillingen mellom kvinner og menn (Goldscheider og Kaufmann 1996, Greene og Biddlecom 2000).

I det følgende vil jeg legge vekt på studier som enten fokuserer på å forklare, eller kontrollerer for, sammenhengen mellom sosioøkonomiske variable og menns fruktbarhet. Høy inntekt og utdanning ser ut til å øke menns faktiske fruktbarhet. Det er dermed grunn til å forvente at menn med høy inntekt og utdanning også oftere planlegger barn, og får de barna de planlegger. Studiene under bekrefter i hovedsak dette.

2.4.2 Menns fruktbarhetsintensjoner

Lyngstad og Noack (2005) finner at unge norske menn gjennomgående har noe lavere fruktbarhetsintensjoner enn unge norske kvinner. Dette knytter de til et mulig ”mannsunderskudd” som kan bidra til å redusere fruktbarheten – at menn i større grad enn kvinner *velger bort* barn (se også Lappegård 2007: 67). Både det å være i samliv og det å noen gang ha vært i samliv øker sannsynligheten for å ønske barn (Lyngstad og Noack 2005). Sammenhengen mellom å ha vært i samliv og å planlegge barn er sterkest for menn. Wetlesens (1991) kvalitative studie av fruktbarhetsplanlegging blant norske par på 80-tallet kan bidra til å kaste lys over dette funnet. Wetlesen finner at kvinnenenes framtidsplaner tidlig inneholder en oppfatning om familiedannelse, mens menns framtidsplaner i større grad er innrettet mot karriere og fritid. Konkrete planer om familiedannelse introduseres gjerne i menns liv *gjennom en partner* (1991: 34-39). Helfferich, Klindworth og Kruse finner tilsvarende at det å overlate fruktbarhetsplanleggingen til partneren er en vanlig strategi blant tyske menn (2005, i Philipov m. fl. 2009:54). Det kan dermed tenkes at menn som ikke har vært i samliv, ikke har fått et slikt ”puff” til å konkretisere fruktbarhetsintensjoner.

Marsiglio (2007:315) finner at amerikanske menns oppfatninger av *når* det passer å få barn, som kan sammenliknes med tidsbestemte fruktbarhetsintensjoner, preges av hvorvidt de mener at de har råd til å forsørge en familie. Marsiglio baserer seg på kvalitative undersøkelser, og det er interessant å undersøke om den samme sammenhengen er å finne i et sannsynlighetsutvalg. Philipov (2009b) viser at menn som er i arbeid, oftere enn arbeidsledige menn planlegger å få barn innen to år, i en kvantitativ studie av bulgarske menn.

Dommermuth m.fl. (2009) analyserer hvorvidt norske kvinner og menn som ønsker barn har konkrete fruktbarhetsintensjoner. De finner at kvinner oftere enn menn har konkrete planer om å få barn. Funnet til Lyngstad og Noack (2005) blir altså bekreftet også med en annen operasjonalisering av fruktbarhetsintensjoner. Dommermuth m. fl. (2009) finner også at menn og kvinner med høyere utdanning *sjeldnere* har konkrete fruktbarhetsintensjoner enn de med grunnutdanning. Det kan imidlertid tenkes at separate analyser for kvinner og menn ville gitt andre resultater, hvis utdanning virker ulikt etter kjønn. Studien viser ingen signifikante sammenhenger med inntekt. Imidlertid planlegger respondenter med flere ekstra rom oftere barn, noe som kan fange opp betydningen av husholdningsøkonomi.

Liefbroer (2009) finner at nederlandske menn, i motsetning til kvinner, ikke nedjusterer sine fruktbarhetsintensjoner hvis de er opptatt av karriere. Liefbroer (2005) finner at kvinner opplever kostnader når det gjelder karriere som en større hinder for å starte familiedannelsen enn det menn gjør. Samlet tyder disse funnene på at motsetningen mellom karriere og ønsket fruktbarhet er sterkere for kvinner enn for menn. Philipov (2009b) finner tilsvarende at bulgarske menn oftere planlegger barn hvis de er i arbeid eller planlegger å skaffe arbeid, mens sammenhengen er motsatt for bulgarske kvinner. Brå samfunnsendringer i Bulgaria kan gjøre at mange forskyver familiedannelsen, og den bulgarske studien er dermed ikke direkte overførbar til norske forhold (Spéder 2010).

Gjennomgående peker studier av menns fruktbarhetsintensjoner mot at de gjerne utvikles når menn har partner. Studiene peker også mot at menn knytter farskap til forsørgerevne, og at i hvertfall tidsbestemte fruktbarhetsintensjoner påvirkes av menns inntekt. Gjennomgangen av betydningen av inntekt og utdanning for menns fruktbarhetsintensjoner viser også at en dette ikke er studert separat for norske menn før, og at denne studien dermed kan bidra med ny kunnskap.

2.4.3 Menns realisering av fruktbarhetsintensjoner

Spéder og Kapitány (2009) finner at arbeidsmarkedstilknytning har større betydning for menn enn for kvinner i Ungarn. De finner at menn uten arbeidsmarkedstilknytning oftere utsetter barnefødsler enn tilsvarende kvinner. De bemerker imidlertid at disse forskjellene må tolkes med varsomhet, fordi kvinners arbeidsfravær kan skyldes familiedannelse, mens dette ikke er

en vanlig sammenheng for menn. Undersøkelsen viser også at menn og kvinner under utdanning har lavere sannsynlighet både for å ha og realisere en fruktbarhetsintensjon. Som nevnt, må Spéders (2010) forbehold når det gjelder ekstern generalisering tas i betraktning her.

Flere studier av fruktbarhetsintensjoner har et design der de *kontrollerer* for sosioøkonomiske kjennetegn for å rendyrke en sammenheng mellom fruktbarhetsintensjoner og –atferd. Et utgangspunkt for slike studier har vært å undersøke om fruktbarhetsintensjoner har forklaringskraft *i tillegg* til sosiodemografiske variable (Schoen m. fl. 1999). Dette har gjennomgående blitt bekreftet (se for eksempel Philipov 2009b). Disse resultatene viser dermed ikke hvordan inntekt og utdanning virker *blant* menn med en tidsbestemt fruktbarhetsintensjon. Testa og Toulemon (2006:64-65) finner at menn og kvinner med høyere utdanning forutser overgangen til foreldreskap mer presist enn menn og kvinner med lavere utdanning. De finner også en ikke-signifikant tendens til at respondenter med høyere utdanning som er i arbeid oftere *velger* å utsette realisering av en fruktbarhetsintensjon, mens respondenter uten arbeid eller med lavere utdannelse oftere rapporterer at de ”ufrivillig” (involuntary) har utsatt en fruktbarhetsintensjon.

En gjennomgang av litteraturen viser at det finnes lite forskning på hvordan menns realisering av fruktbarhetsintensjoner preges av inntekt og utdanning. Vi vet altså relativt lite om hvorvidt lav inntekt og lav utdanning er et *hinder* for menn som ønsker barn. Analysene i denne oppgaven gir kunnskap om dette.

2.6 Oppsummering

Dette kapittelet har først presentert noen generelle trekk ved norske menns fruktbarhet. Menn får barna sine noe senere enn kvinner, og flere menn enn kvinner forblir barnløse. Menn bor hovedsakelig sammen med barna sine når de bor sammen med barnas mor, og risiko for samlivsbrudd har dermed stor betydning for menns daglige kontakt med egne biologiske barn. Menn med lavere utdanning forblir oftere ugift enn menn med høyere utdanning. Dette skyldes til dels at menn med lavere utdanning velger samboerskap heller enn ekteskap. Samboerskap har hittil vist seg å være en mindre stabil samlivsform enn ekteskap. Menn med lav inntekt og utdanning har i tillegg høyere risiko for skilsmisse. Disse sosiale gradientene i

samliv har stor betydning for de sosiale gradientene i menns fruktbarhet. Menn med høy inntekt og utdanning er sjeldnere barnløse, og menn med høy utdanning får oftere flere barn med samme partner.

Forskningen på fruktbarhetsintensjoner har sin opprinnelse i befolkningsframskrivninger, og forskningen av nyere dato fokuserer på å undersøke på individnivå hvilke grupper som har stor avstand mellom fruktbarhetsintensjoner og -atferd. Samlivsbrudd/manglende partner og dårlig økonomi er blant de viktigste hindrene for å realisere tidsbestemte fruktbarhetsintensjoner. Menn som er i arbeid har både høyere fruktbarhetsintensjoner, og realiserer oftere fruktbarhetsintensjoner. I motsetning til dette ser karriereorientering ut til å redusere kvinners fruktbarhetsintensjoner. Dette faller inn i et mønster der høy inntekt og utdanning *muliggjør* menns familiedannelse, mens det er et potensielt *hinder* for kvinners familiedannelse.

3. Teoretiske forklaringer

Dette kapitlet presenterer det teoretiske rammeverket som blir brukt i oppgaven. Jeg har valgt å bruke Hedströms mekanismemodell (2005) for å analysere sammenhenger mellom inntekt og utdanning og fruktbarhetsintensjoner og -atferd. Kapitlet er tredelt. I første del redegjør jeg for det teoretiske rammeverket og drøfter hvordan denne modellen kan brukes i analyser av fruktbarhetsintensjoner og -atferd. Jeg drøfter også noen begrensinger ved modellen og presenterer og drøfter en alternativ modell, Theory of Planned Behaviour. I del to drøfter jeg hvordan ulike mekanismer kan gjøre at inntekt og utdanning kan ha sammenheng med menns fruktbarhetsintensjoner. Del tre gjør det samme for menns fruktbarhetsatferd. Ved slutten av hvert delkapittel blir det utledet hypoteser.

3.1. Handlingsteoretisk rammeverk

I teoretiske forklaringer på fruktbarhet har gjerne norm- og verdiforklaringer blitt satt opp som et alternativ til forklaringer basert på teorien om rasjonelle valg (se for eksempel Heiland m.fl. 2008, Hayford 2009). Med utgangspunkt i teorien om rasjonelle valg har Becker (1991) utviklet en forklaring av hvordan sosioøkonomiske ressurser påvirker fruktbarhet. I følge van der Kaa (2004) er den andre demografiske overgang⁸ og endringer i fruktbarheten over tid og mellom samfunn drevet av endrede *verdier*. Innenfor et samfunn har verdiforklaringer for eksempel vært knyttet til hvordan ønsket fruktbarhet varierer med antall søsken i oppvekstfamilien (Lutz, Skirbekk og Testa 2006) eller mellom regioner (Testa og Grilli 2006).

Hedströms (2005) handlingsmodell gjør det mulig å benytte *både* normforklaringer og rasjonelle forklaringer. Modellen ”Desires, Beliefs, Opportunities” (DBO) (ønsker, oppfatninger, muligheter) gjør det mulig å integrere sosioøkonomiske -og verdiforklaringer. Et hovedpoenget for Hedström er at teorien skal spesifisere ulike *mekanismer* eller handlingskjeder som kan skape de sammenhenger som observeres i data. Rasjonell

---

⁸ Lappegård oppsummerer fruktbarhetsendringene i den andre demografiske transisjon slik: ”en kraftig nedgang i fruktbarhetsnivået, en generell utsettelse av foreldreskapet og en destandardisering av fruktbarhetsmønsteret” (2007:55-56).

nyttmaksimering kan være en slik mekanisme, og det samme kan det å følge en ekstern norm.

3.1.1 Handlingsrekken som skal forklares

En tidsbestemt fruktbarhetsintensjon er en intensjon om å nå et mål: Å bli far. Dette målet oppnås gjennom en handlingsrekke, som inkluderer å ha samleie, (vanligvis) å ikke bruke prevensjon, og å velge å ikke avslutte et påbegynt svangerskap (se for eksempel Philipov m. fl. 2009: 52-54). For å forstå motivasjonen for denne handlingsrekken er det ikke nok å forholde seg til den målte hendelsen fødsel/registrert biologisk farskap. Handlingen blir bedre forstått som rettet mot en sosialt konstruert definisjon av farskap, hvor det å bo sammen med barnet (og barnets mor) og ha økonomiske ressurser til å gi det en mener er et passende familieliv er sentrale kjennetegn (se for eksempel Townsend 2002).

I boken "On Sociology" (2000:100-101) diskuterer Goldthorpe handlingsmodeller som skal forklare hvordan individuelle handlinger kan føre til sosioøkonomiske forskjeller på aggregert nivå. Han poengterer at forklaringer av for eksempel sosial ulikhet i ekteskapsmønstre har relativt lav forklart varians, og at dette må tas i betraktning når en velger handlingsmodell. Tilsvarende vil det psykologiske spørsmålet "*Hvorfor ønsker menn barn?*" kreve en ganske annen forklaring enn det sosiologiske spørsmålet "*Hvordan påvirker inntekt og utdanning om menn ønsker barn?*". Teorien skal altså forklare ønsker om og realisering av en form for sosialt farskap. Formålet med denne analysen er imidlertid *ikke* å gjøre greie for hva som kjennetegner ønsker om og realisering av farskap generelt – men heller å diskutere hvorfor ønsker om og realisering av farskap kan variere med inntekt og utdanning.

3.1.2 Mekanismeforklaring og kvantitative analyser

I følge Goldthorpe (2000:99) er sammenhenger mellom variable i seg selv ikke forklaringer – men fenomener som trenger forklaring. Hedström hevder at teoriens oppgave er å knytte individkjennetegn som inntekt og utdanning til ulike handlingsmønstre, som igjen kan skape aggregerte mønstre av sosial ulikhet (Hedström 2005: 26, 151-154). *Mekanismer* forklarer derimot hvordan en korrelasjon kan oppstå gjennom aktørenes handlinger. Hedström definerer mekanismer slik:

A social mechanism, as here defined, describes a constellation of entities and activities that are organized such that they regularly bring about a particular type of outcome. We explain an observed phenomena by referring to the social mechanisms by which such phenomena are regularly brought about (Hedström 2005:25).

Ved å spesifisere mekanismer kan vi altså *forklare* sosiale fenomener. Hedströms definisjon er tett knyttet til Elster beskrivelser av mekanismer (1989)⁹. I boken ”Nuts and Bolts” beskriver Elster (1989: kap. I) mekanismer som *kausalforklaringer*, og definerer fem forutsetninger for mekanismer. For det første må de skilles fra *konstateringer av kausalsammenhenger*. Det er ikke nok å konstatere at et fenomen alltid er tilstede samtidig med et annet for å ha en mekanisme – det er også nødvendig å spesifisere *hvordan* de to er forbundet gjennom handlingskjeder. For det andre er Elster på linje med Goldthorpe når han konstaterer at *korrelasjoner* ikke er kausalforklaringer. Den tredje forutsetningen er at mekanismer – i motsetning til kausale lover – *ikke* er knyttet til nødvendighet. Mange ulike handlingskjeder kan gi den samme korrelasjonen – og selv om mekanismen vi vil undersøke inntreffer, kan den bli hindret eller skjult av andre mekanismer. Til slutt må mekanismer skilles fra *historiefortelling* og *prediksjoner*.

Sosial interaksjon gjør i følge Hedström at aktørene kan påvirke hverandres muligheter, oppfatninger eller ønsker (2005: 44). Aktørene påvirker hverandres *muligheter* når ”the action of one actor influences the actions of another by affecting the opportunities available to this actor” (2005:55). Et eksempel på dette er hvis høy barnløshet blant menn med lav inntekt og utdanning skyldes at kvinner *velger dem bort* som partnere, slik at de ikke har *mulighet* til å bli fedre. Eksempler på *oppfatningsmediert* sosial handling er rasjonell imitasjon og selvoppfyllende profeti. Grunnprinsippet er at en aktørs oppfatning påvirkes av andre aktørers oppfatninger. Et eksempel er *rasjonell imitasjon*, der man regner med at andre har gode grunner for å gjøre som de gjør, og andres handlinger derfor påvirker oppfatninger om hva som er fornuftig å gjøre (Hedström 2005:51). Gjennom begrepet *situasjonell rasjonalitet* beskriver Goldthorpe (2000:126-127) noe som passer inn under Hedströms paraply for oppfatningsmediert sosial interaksjon. Goldthorpe hevder at aktører danner oppfatninger gjennom sosiale relasjoner (oppfatningsmediert sosial interaksjon), og at sosiologer bør søke å ”treat the information available to actors as a product of the social relations in which they are

---

⁹ Elster definerer mekanismer ulikt i forskjellige verk (Hedström 2005: 25). Jeg forholder meg her til *Nuts and bolts for the social sciences* (1989) når ikke annet er angitt.

involved” (2000:132). Sosial interaksjon kan også være *ønskemediert*. For eksempel kan det å ha andre ønsker enn de en omgås kan gi *kognitiv dissonans* – noe som oppfattes som et emosjonelt ubehag, og kan gjøre at aktører ubevisst endrer ønskene sine så de stemmer bedre overens med ønskene til de han eller hun omgås (Hedström 2005: 53).

I Hedströms modell inkluderes både normbasert og rasjonell handling. DBO-modellen tar opp det som ellers omtales som norm- og verdiforklaringer, fordi normer (gjennom andres ønsker og oppfatninger) kan påvirke ønsker og oppfatninger, og dermed påvirke handling (se for eksempel Hedström 2005:49).

Kritikk av DBO

Mange ulike mekanismer kan gi samme korrelasjon. De ulike mekanismene vil altså ikke nødvendigvis lede til ulike hypoteser som kan testes mot hverandre. Ved å avslutte jakten på forklaringer når en mulig mekanisme er oppdaget, risikerer vi å ikke oppdage den mekanismen som faktisk genererer mønsteret vi ønsker å forklare. I motsetning til for eksempel å ta utgangspunkt i Beckers (1991) teori om fruktbarhet, gir ikke Hedströms rammeverk utgangspunkt for entydige prediksjoner som kan testes empirisk. Samtidig har DBO-modellen også blitt kritisert for nettopp å være for reduksjonistisk. Gross (2009:364-365) hevder at DBO er en avart av teorien om rasjonelle valg – en teori Gross hevder gir et lite plausibelt bilde av sosial handling. Mjøset (2009) hevder tilsvarende at Hedströms mekanismetilnærming er reduksjonistisk og teoridrevet heller enn problemorientert, og at slike abstrakte teoretiske tilnærminger skaper kunstige problemer. DBO kan med andre ord kritiseres fra ”begge sider”: som for stringent, eller som for kompleks. Slik DBO-modellen anvendes her, legges det ingen føringer på hvilke handlingsmotivasjoner som kan ligge bak en mekanisme. DBO kan slik vanskelig kritiseres for å være et for stringent rammeverk. Imidlertid gjør denne åpenheten at mange ulike, kryssende, tilsvarende og motstridende handlingsmotivasjoner og handlingskjeder blir mulig – noe som *kan* gå utover framstillingens stringens.

3.1.3 Theory of Planned Behaviour

Den mest utbredte teorien i forskning på fruktbarhetsintensjoner er Theory of Planned Behaviour (TPB). Dette er en sosialpsykologisk teori som beskriver sammenhengen mellom intensjoner og handling (se for eksempel Philipov m.fl. 2009). TPB forklarer intensjoner med tre faktorer: *holdninger* (attitudes), *subjektive normer* og *oppfattet atferdskontroll* (Ajzen 1991). *Subjektive normer* måles gjennom to spørsmål: Første spørsmål gjelder hva en rekke med personer som er viktige for respondenten (for eksempel familie, venner, partner) mener om en handling. Deretter spør man hvor stor vekt respondenten legger på å følge anvisningene til de ulike personene (Fishbein og Ajzen 1975:302). *Holdninger* er tilsvarende sammensatt av to mål: For det første *oppfatninger* om hva som er resultatet av å utføre en handling, og for det andre hvorvidt en *ønsker* disse resultatene (Fishbein og Ajzen 1975:302). I en senere versjon av teorien, inkluderer Ajzen (1991) *oppfattet atferdskontroll*. Denne er sammensatt av to oppfatninger: Hvor relevant en faktor er for å oppnå det aktuelle målet, og hvor god kontroll respondenten mener å ha over den aktuelle faktoren. Oppfattet atferdskontroll er en mental variant av *faktisk atferdskontroll*, og når det gjelder handling, er det faktisk atferdskontroll som er avgjørende (Philipov m. fl. 2009: 36). Godt samsvar mellom oppfattet og faktisk atferdskontroll – altså god forståelse av hvor god kontroll en har over en situasjon – gjør at en utvikler realistiske intensjoner, og dermed lettere kan realisere intensjonene.

I følge TPB påvirker inntekt og utdanning fruktbarhet hovedsakelig *indirekte* gjennom subjektive normer, holdninger eller oppfattet atferdskontroll (Philipov m. fl. 2009: 36). TPB søker å beskrive den *individuelle handlingen* best mulig. For å bruke TPB er det nødvendig med rekke variable som måler de psykologiske faktorene som skal forklare intensjoner (se for eksempel Billari, Philipov og Testa (2009), Philipov m. fl. (2006), Vitali m. fl. (2009) , Spéder og Kapitány (2009) Dommermuth m. fl. 2009). Når hovedfokus er å undersøke hvordan intensjoner varierer med inntekt og utdanning, uten de medierende psykologiske variablene, er ikke TPB det beste teoretiske rammeverket.

3.1.4 Valg av handlingsteoretisk rammeverk

Med utgangspunkt i Hedströms inndeling i mulighetsmediert, ønskemediert og oppfatningsmediert handling, har jeg i det følgende valgt å dele inn *mekanismer* i

ønskemedierte, ønskemedierte og oppfatningsmedierte. Inndelt i disse tre hovedkategoriene vil jeg så presentere ulike teorier om hvordan inntekt og utdanning kan være knyttet til menns fruktbarhetsintensjoner og -atferd. De forskjellige perspektivene som presenteres må forstås som mikroteorier om handlingskjeder, som, gitt at teoriene er riktige, opptrer under gitte forutsetninger. Jeg har også tatt med meg fra Hedström prinsippet om at slike handlingskjeder kan være motstridende, gjensidig forsterkende og overlappende – og ikke tatt sikte på å presentere et stringent teoretisk rammeverk der ulike perspektiver er gjensidig utelukkende. Med disse grunnprinsippene fra Hedström som ramme, trekker jeg fram ulike teoretiske perspektiver som kan knytte menns fruktbarhetsintensjoner og atferd til inntekt og utdanning. Det ligger imidlertid utenfor oppgavens ramme å knytte hver enkelt av disse perspektivene konkret til mikroteoriene Hedström trekker frem.

3.2. Betydningen av inntekt og utdanning for fruktbarhetsintensjoner

I tråd med Hedström skiller jeg mellom mulighetsmedierte, oppfatningsmedierte og ønskemedierte mekanismer. *Mulighetsmedierte mekanismer* knytter menns lavere fruktbarhetsintensjoner til at de *velges bort* som partnere (jf. Lappegård 2007:67). *Ønskemedierte mekanismer* er knyttet til at menn med lav inntekt og utdanning *velger bort* farskap. Den *oppfatningsmedierte* mekanismen knytter en positiv sammenheng mellom utdanning og tidsbestemte fruktbarhetsintensjoner til humankapital.

3.2.1 Mulighetsmedierte mekanismer

For å stifte familie, trenger man en partner. For å *regne med* å stifte familie kan det være nok å vurdere *utsiktene til å skaffe en partner* som gode. Avsnitt 2.2.1 viste at det har blitt diskutert om den lavere fruktbarheten til menn med lav inntekt og utdanning skyldes at de *velges bort* som partnere. Jeg vil diskutere to *mulighetsmedierte mekanismer* som kan gi en slik sammenheng: *Forsørgermekanismen* og *likestillingsmekanismen*. Begge disse mekanismene knytter den høyere fruktbarheten blant menn med høyere utdanning og inntekt til at disse mennene er ettertraktet som partnere. I følge disse mekanismene er det ikke ulike ønsker – men ulike *muligheter* som gjør at menn med lav inntekt og utdanning har lavere fruktbarhet. *Forsørgermekanismen* legger vekt på at fortsatt kjønnsspesialisering i hjemmet gjør at kvinner foretrekker menn med høy inntekt. *Likestillingsmekanismen* tar utgangspunkt i at menn med høyere utdanning er ettertraktet som partnere fordi de er mer villige til å dele på husarbeidet enn menn med lavere utdanning.

Forsørgermekanismen

I følge Becker (1991) er den viktigste kostnaden knyttet til å få barn, at det øker tiden som går med til ubetalt arbeid, og dermed reduserer fritid og tid til betalt arbeid (se også Hotz, Klerman og Willis 1997: 299). Becker oppfatter familien som en enhet som optimaliserer nytte ved hjelp av spesialisering: Den ene parten spesialiserer seg i ulønnet familiearbeid, mens den andre parten spesialiserer seg i lønnsarbeid. I følge Becker har en slik ordning til dels opprinnelse i biologiske forskjeller mellom menn og kvinner (1991:37, 39), dels i at en enkeltperson får mer avkastning ved å investere i *samme type humankapital* (1991: 31). En husholdning med flere personer dermed vil få optimal avkastning hvis individene spesialiserer seg i *enten* lønnet *eller* ulønnet arbeid.

Gitt en kjønnsspesialisering der menn har hovedansvaret for lønnsarbeid og kvinner for ulønnet familiearbeid, vil det være rasjonelt for kvinner å ønske partnere med høy inntekt: Det vil være hovedgrunnlaget for en god familieøkonomi. Dermed vil menn med høy inntekt være mer ettertraktet som partnere – og oftere kunne få de barna de ønsker (Becker 1991). Fordi denne mekanismen oppstår ved at kvinner velger menn med gode ”forsørgereregenskaper”, kan den betegnes som *forsørgermekanismen*. Hvis kvinner gjør slike partnervalg, vil det begrense *muligheten* menn med lavere inntekt har til å få barn.

Oppenheimer (1995) hevder slike komplementære kjønnsroller ikke er en god forklaring på at menn og kvinner inngår samliv i samfunn der kvinner har høyt utdanningsnivå og høy grad av yrkesdeltakelse. Når kvinner og menn fortsetter å inngå samliv også i slike samfunn, må en bruke andre forklaringsmodeller enn kjønnsspesialisering for å forstå motivasjonen for samlivsinngåelse. Oppenheimer trekker fram emosjonelt fellesskap og deling av ressurser mellom likeverdige partnere som mulige forklaringer. I så fall vil både menn og kvinner med høye inntekter bli foretrukket som partnere, og dette vil skyldes den samme mekanismen. Sørensen (1995) argumenterer imidlertid for at familiedannelsen også i samfunn med lite tradisjonelle verdier er preget av kjønnsspesialisering. At 7 av 10 norske kvinner sier at de foretrekker at mannen er hovedforsørgeren i familien (Skirbekk og Stonawski 2010:2), underbygger denne forståelsen. Wetlesen (1991: 36) finner tilsvarende at mannens arbeidsmuligheter og den økonomiske situasjonen er blant de viktigste faktorene som spiller

inn når et par skal avgjøre om det passer å få et barn. Sørensen (1995) påpeker at slik spesialisering ikke trenger å bety en heltidshusmor, men også kan ta form av at kvinnen gjør noe lønnsarbeid og hoveddelen av husarbeidet, mens mannen jobber fulltid eller noe mer. Beckers teori åpner for en slik delvis spesialisering:

At most one member of an efficient household would invest in both market and household capital and would allocate time to both sectors. (1991:34)

En slik ”halvanneninntektsmodell” er og utbredt i forbindelse med familiedannelse i Norge. Dette vises blant annet ved at ”kjønnsarbeidsdelingen mellom lønnet og ulønnet arbeid er særlig tydelig i barnefasen” (NOU 2008: 85). Par med barn gjør mer husarbeid enn par uten barn, og mødre gjør gjennomgående mer av dette husarbeidet enn fedre (Kitterød 2005). Petersen, Penner og Høgsnes (2007) finner at kvinner søker seg til mindre krevende stillinger når de får barn – noe som kan knyttes til at de ønsker eller føler at de bør prioritere tid til ulønnet arbeid. Mange kvinner jobber dessuten deltid i småbarnsfasen (Kjeldstad og Nymoen 2004: 51). Kombinert gjør disse trekkene at *mannens* inntekt har stor betydning for familieøkonomien i småbarnsfasen, også i samfunn preget av det Skrede (2007) betegner som ”likestilling light”, der en likestilte idealer og praksiser eksisterer side om side med relativt kjønnsstradisjonell fordeling av oppgaver i familien. Dette underbygger Sørensens (1995) forsvar av at Beckers teori har forklaringskraft også i relativt likestilte samfunn som Norge.

Ved undersøkelser av Beckers teori brukes utdanning gjerne som mål på inntjeningssevne, fordi dette er et mål som er enklere å måle og sammenlikne mellom land og over tid. Sørensen (1995) påpeker imidlertid at utdanning kan være en dårlig operasjonalisering av denne teorien, fordi kvinner og menns lønnsforskjeller ikke nødvendigvis minsker med økt utdanning. Dette stemmer overens med den norske empirien – norske menn tjener mer enn norske kvinner på alle utdanningsnivåer (NOU 2008: 58). Det vil derfor være en fordel å kunne kontrollere for inntekt, og ikke bare utdanning når en skal diskutere forklaringskraften av Beckers (1991) teori i den norske settingen. Høy utdanning kan imidlertid være knyttet til større jobbsikkerhet og bedre framtidige inntektsutvikling, og kan dermed også være en markør for ”forsørgereregenskaper”, gitt samme inntekt.

Empiriske studier som viser at menn med høyere inntekt og utdanning har høyere fruktbarhet og lavere barnløshet, kan knyttes til forsørgermekanismen. Norske eksempler på dette er

Lappegård m. fl. (2009) og Skrede (2004). Liefbroer og Corjin (1999) finner at arbeidsledige menn har lavere fruktbarhet hvis arbeidsledighetstrygden er lav, og at menn sjeldnere får barn under studier hvis studiestøtten er lav. I sin kvalitative studie av amerikanske menns farskap, beskriver Townsend (2002: 79) hvordan det å tjene godt indirekte er en måte å sørge for barnas omsorg på – fordi det frigjør mors tid til omsorg.

Likestillingsmekanismen

I følge Kravdal og Rindfuss (2008) er menn med høy utdanning ettertraktet som partnere fordi de er mer positive til likestilling, og dermed mer villige til å dele på husarbeidet. På samme måte som Becker (1991) hevder at menn velger partnere som er villige til å gjøre mye ubetalt arbeid, hevder altså Kravdal og Rindfuss (2008) at kvinner foretrekker menn som tar mer del i husarbeidet. Dette kan dermed betegnes som *likestillingsmekanismen*. Kvinner med sterk jobbtilknytning, for eksempel ved at de har investert mye tid i en utdanning eller tjener godt, vil ha større ønske om en mann som er villig til å dele på husarbeidet. Kitterød (2002) finner i en undersøkelse av tidsbruk blant norske småbarnsfamilier at kvinner som har høyere utdanning, har partnere som tar en større andel av husarbeidet. Dette skyldes imidlertid at kvinner med høyere utdanning *selv* bruker *mindre* tid på husarbeid.

Kravdal og Rindfuss (2008) underbygger likestillingsmekanismen med et funn av at det har utviklet seg en positiv effekt av høyere utdanning på det å få flere barn over tid for norske menn. Et problem med denne studien er at den ikke kontrollerer for inntekt. Imidlertid finner Lappegård m. fl (2009) en tilsvarende sammenheng etter kontroll for inntekt. Den aller høyeste sannsynligheten for førstefødsler finner de blant menn som jobber innen undervisning og helse. Det kan tenkes at ekstra ”omsorgsorienterte” menn velger seg til disse utdanningene -eller at disse utdanningene påvirker menn til å bli ekstra omsorgsorienterte. Dette vil i så fall være en form for likestillingsmekanisme.

Dette kan tyde på en tendens til to-delning av partnermarkedet: Der kvinner med lav utdanning ønsker en mann som tjener godt på den ene siden, og kvinner med høy utdanning ønsker en høyt utdannet mann som er positiv til likestilling på den andre siden. Griswold (1993:254, i Marsiglio, 1995:5) beskriver et likestilt farskap nettopp som en klasespesifikk respons til at den økende karriereorienteringen til middelklassekvinner. Disse to mekanismene vil sammen

gi menn med høy inntekt og utdanning en fordel, mens menn med lav inntekt og utdanning vil ha vanskeligere for å finne en partner.

Skirbekk og Stonawski (2010) finner at menn med lav utdanning gjennomgående har hatt den dårligste inntektsutviklingen – noe som kan gjøre at de velges bort som forsørgere. Med andre ord – de mennene som har mest ”bruk for” forsørgerevne for å skaffe en partner, er også de som har hatt fått redusert forsørgerevne over tid. Hobson og Morgan beskriver hvordan den fortsatte betydningen av forsørgeregenskaper rammer noen menn hardere enn andre:

The shift from industrial to service-sector jobs has meant that working-class men most committed to a single-earner family model have had the least likely chances of obtaining it” (2002: 6)

3.2.2 Ønskemedierte mekanismer

I dette avsnittet vil jeg diskutere tre *ønskemedierte mekanismer* som kan gjøre at menn med lav inntekt og utdanning *velger bort* å få barn. *Svekket forsørgerevne* kan gjøre at menn med lav inntekt *velger bort* farskap. *Pakkeløsningsmekanismen* beskriver at ønsket om barn formes når menn er i stand til å forsørge en partner, og har en partner å forsørge. Mekanismen for *sosial smitte* knytter utdanning til ønsker om fruktbarhet – ved at ønsker og oppfatninger om fruktbarhet kan variere mellom forskjellige miljøer.

Svekket forsørgerevne

Becker (1991) baserer seg på en handlingsmodell der individenes mål er å maksimere nytte. Nytte kan defineres som ”a measure of an individual's happiness or, more functionally, as an economist's summary of what guides individual choice” (Black, Hashimzade og Myles 2009a). En *nyttefunksjon* kan tilsvarende defineres som “the actual evaluation of an individual' utility or an economist's convenient representation of an individual's preferences” (Black, Hashimzade og Myles 2009b). Becker (1991) benytter en *nyttefunksjon* for å beskrive hvordan ønsket barnetall kan variere med tilgjengelige ressurser. En nyttefunksjon beskriver relasjonen mellom mengden og nytten av et gode. En kan dermed lese av nyttefunksjonen hvordan nytten påvirkes når mengden av et gode økes med en. Disse sammenhengene er sjelden lineære – *avtakende grensenytte* beskriver at en persons økte nytte av det første forbruksgodet er stor, det andre ganske stor, og det tiende helt ubetydelig. For noen goder kan også grensenytten *synke* ved forbruk av mange enheter (Black, Hashimzade og Myles 2009c).

For barn (i vårt samfunn) kan vi regne med at det etter hvert utvikler seg en slik *synkende grensenytte*: Mange vil kanskje bli mer lykkelige av å ha ett barn enn av ingen, men fordi å oppdra barn også er dyrt og arbeidskrevende, vil de kanskje bli *mindre* lykkelige av å ha fem barn enn av å ha fire barn.

Becker formaliserer nytten av familiedannelse versus andre goder med følgende nyttefunksjon (1991:137):

$$U = U(n, q, Z_1, \dots, Z_m)$$

Her betegner U den samlede nytten en kan oppnå. n betegner antall barn, q hvor mye en investerer i hvert barn ("kvalitet"), og $Z_1, \dots, Z_m$ (heretter Z) betegner forskjellige alternative forbruksgoder. Individene velger den sammensetningen av p , q og Z som gir høyest nytte. Når de samme ressursene må brukes til enten barn eller forbruksgoder, må en altså velge den fordelingen som gir størst samlet nytte. Individer med lav inntekt vil da i utgangspunktet velge å få litt færre barn – men bruker en større *andel* av inntekten sin på barn. Folk med høy inntekt vil oppleve synkende grensenytte hvis de får så mange barn de har råd til – og vil dermed maksimere nytten ved å bruke en større andel av inntekten sin på forbruksgoder.

Samspillet mellom kvalitet og kvantitet er i følge Becker en årsak til at det ikke nødvendigvis er en positiv sammenheng mellom inntekt og antall barn i vestlige samfunn (Hotz m. fl. 1997: 294). Becker (1991) hevder at mennesker med høy inntekt i moderne samfunn vil ønske å bruke mer tid og penger på barneoppdragelsen – kostnaden knyttet til hvert barn øker. Istedenfor å få *mange* barn, slik rike mennesker gjorde før den industrielle revolusjon, velger moderne mennesker med mye penger å *investere mye i hvert barn* (Becker 1991: 144). Dette vil dempe en positiv sammenheng mellom inntekt og barnetall. Skirbekk (2008) finner i tråd med denne hypotesen at det har utviklet seg en tendens til en *negativ* sammenheng mellom sosioøkonomisk status og fruktbarhet i den vestlige verden. Samtidig viser de norske studiene som har vært diskutert at det er en *positiv* sammenheng mellom inntekt og fruktbarhet for norske menn. Det kan tenkes at kombinasjonen av avtakende grensenytte og samspill mellom kvalitet og kvantitet kan resultere i ulike sammenhenger i ulike samfunnssammenhenger.

Samspillet mellom kvalitet og kvantitet har en slående likhet med Bourdieus forklaring av sosial ulikhet i fruktbarhet i Distinksjonen (1995:155-159). I følge Bourdieu begrenser

småborgerskapet barnetallet fordi de må investere en stor andel av ressursene sine i utdanning for å sikre oppadgående mobilitet. I motsetning til Becker mener ikke Bourdieu at ”småborgerne” velger bevisst å begrense barnetallet. Tvert i mot skyldes dette småborgernes ”hang til det lille”, en ubevisst, kroppsliggjort mekanisme som skaper systematiske mønstre. Det er imidlertid vanskelig å forstå hvordan folk kan ha et ubevisst driv om noe såpass tydelig som at det koster ressurser å gi barn en kostbar utdanning – og jeg kan slik ikke se at Bourdieus forklaring tilfører noe nytt sammenliknet med Becker (1991).

Beckers teori er i utgangspunktet knyttet til *endelig barnetall* (Hotz m.fl.1997). Hotz m.fl. (1997) og Arroyo og Zhang (1997) benytter mikroøkonomiske modeller som tar hensyn til at endelig barnetall formes gjennom en sekvens av avgjørelser, og med utgangspunkt i Beckers teori modellerer de når det er rasjonelt å *starte* familiedannelsen, og hva som er den optimale *avstanden* mellom fødsler. Dette viser at Beckers teori også kan være relevant for å se hvordan inntekt påvirker sannsynligheten for å få barn i et avgrenset tidsrom.

Med utgangspunkt i Beckers nyttefunksjon er det altså ikke nødvendigvis grunn til å forvente at menn får flere barn hvis de har god råd. To forhold kan underbygge en forventning om en positiv sammenheng mellom inntekt og ønsker om fruktbarhet. Skirbekk og Stonawski (2010) viser at medianinntekten for menn i alderen 25-34 år er *synkende* blant annet i Norge, relativt til medianinntekten for menn i alderen 55-64 år – foreldregenerasjonen til de unge mennene. I følge Easterlin (1980: 40) blir forbrukspreferanser formet i samfunnet man vokser opp i, og at det også er formet en forventning i moderne samfunn om at hver generasjon skal kunne tilby bedre levekår for sine barn enn det de selv hadde. Norske menn med lav inntekt vil dermed ikke kunne tilby sine barn en slik økt levestandard – noe som kan gjøre at familiedannelsen utsettes i påvente av bedre inntekt (Skirbekk og Stonawski 2010). Oppenheimer, Kalmijn og Lim (1997) finner tilsvarende at menn med lavere inntekter utsetter ekteskap, og knytter dette til økende inntektsulikhet. I Beckers språk vil det si at kostnadene ved en god oppdragelse er økende – mens ressursene for dagens unge menn er knappere enn før. Dette betyr at noen menn opplever at de ikke ”har råd til” å få barn – også i et rikt velferdssamfunn som Norge – i betydningen ikke ha en inntekt som kan sikre det de mener er en standard for god oppdragelse.

Hvorvidt Skirbekk og Stonawskis (2010) funn gir det beste grunnlaget for å forstå sammenhengen mellom fruktbarhet og inntekt i Norge, er imidlertid usikkert.

Lønnsutviklingen til menn som har for lav inntekt til å danne familie, fanges kanskje bedre opp ved beskrivelser av *lavinntekt* enn medianinntekt. Fordelingsutvalget finner at den årlige andelen med det de definerer som lavinntekt *synker* fra 1996 til 2006 (NOU 2009b: 59). Andelen med vedvarende lavinntekt er derimot stabil i samme periode (NOU 2009b: 62). Når det gjelder den generelle inntektsutviklingen i befolkningen, konkluderer Fordelingsutvalget med at ”alle grupper, om enn i varierende grad, har tatt del i den sterke inntektsveksten” (NOU 2009b.: 38).

Pakkeløsningsmekanismen

En implisitt forutsetning for mekanismen for svekket forsørgerevne er at menn generelt *ønsker* barn, og at dårlig økonomi kan være et *hinder* for dette ønsket. Fra Wetlesens (1991) kvalitative studie så vi imidlertid at menns fruktbarhetsintensjoner noen ganger ser ut til å *oppstå* i møtet med muligheten for å ha en fast partner og en fast jobb. Mennene hadde et lite bevisst forhold til det å få barn. Når mennene så fikk partner, ble familiedannelse introdusert som en mulig framtidsplan. Lyngstad og Noacks (2005) funn av at *samlivserfaring* har sterkere positiv effekt på fruktbarhetsintensjoner for norske menn enn for norske kvinner bygger opp under dette funnet.

En annen som følger samme resonnement er Townsend (2002). På grunnlag av en intervjuundersøkelse av amerikanske menn, finner han at menn oppfatter at farskap er en del av en ”pakke” – som også inkluderer ekteskap, arbeid og det å eie et hjem. Hvis de fleste menn *velges* som partnere, vil de fleste menn i følge pakkeløsningsmekanismen også utvikle et ønske om barn. I det øyeblikket en betydelig andel menn *velges bort*, vil det også gjøre at disse mennene *ikke* utvikler et ønske om barn.

Sosial smitte

DBO-modellen åpner for at ønsker påvirkes gjennom interaksjon. Hvis ønskene til de en omgås endrer seg, kan det endre ens egne ønsker (Hedström 2005: 52). Med andre ord kan det altså tenkes at en kortsiktig fruktbarhetsintensjon forsterkes og befestes hvis de en omgås også er i gang med familiedannelse. Rossier og Bernardi (2009) finner en slik effekt i en

studie av effekten av sosial interaksjon på fruktbarhet. I et miljø av barnløse eller fedre med ikke-samboende barn vil barn kunne være en sosial ulempe, mens etter hvert som flere i omgangskretsen får barn, blir flere sosiale hendelser knyttet til familieliv. Etter hvert som flere i omgangskretsen får barn, reduseres godene ved å være barnløs, og godene ved å ha barn øker. Schoen m.fl. (1999) omtaler dette som sosial kapital knyttet til å ha barn. I tillegg til denne indirekte effekten, kan det at folk snakker varmt om det å ha barn i seg selv endre hva menn føler om det å ha barn – fra å være noe litt fremmed til å bli et konkret alternativ som en knytter positive holdninger til. At fruktbarhetsintensjoner er påvirket av de sosiale omgivelsene en befinner seg i bekreftes i studien til Dommermuth m.fl. (2009) som finner en signifikant sammenheng mellom subjektive normer (slik det er definert i Theory of Planned Behaviour) og tidsbestemte fruktbarhetsintensjoner.

Gitt at menn omgås andre som likner dem selv med hensyn til inntekt og utdanning, kan noe høyere fruktbarhet blant disse mennene bidra til et selvforsterkende mønster. I følge Kristensen (2009) er det en norsk diskurs om hva som er ”riktig” barnetall, og at det å få tre barn etter hvert har blitt assosiert med høy status. I tråd med dette kan det tenkes at oppfatninger og ønsker om fruktbarhet varierer med utdanning, fordi det spres gjennom interaksjon. Slike normer kan være knyttet til barnetall, eller til om det er viktig i det hele tatt å danne familie. Når Lappegård m. fl. (2009) finner betydelige forskjeller i menns fruktbarhet etter utdanningssektor, kan dette knyttes til en slik form for sosial smitte. Det er imidlertid mer usikkert om måling av utdanningsnivå fanger opp en slik sammenheng.

3.2.3 Oppfatningsmedierte mekanismer

Planleggingsmekanismen

Generelle holdninger til det å planlegge, heller enn holdninger til det å få barn, kan gjøre at utdanning påvirker sannsynligheten for å ha en tidsbestemt fruktbarhetsintensjon. Hvis kognitive ferdigheter som behovsutsettelse og planlegging trenes opp gjennom utdanning, kan det tenkes at høyt utdannende menn også begynner å benytte disse ferdighetene i organiseringen av sine egne liv (Ross og Mirowski 1999). I så fall er det snakk om en *kausalmekanisme* som knytter høyere utdanning til høyere fruktbarhet.

Det er vanlig å utsette familiedannelsen til en har fullført høyere utdanning (Lappegård og Rønsen 2005:35). Ettersom norske fedre får flere barn hvis de har høyere utdanning enn hvis de har lavere utdanning, vil menn med høyere utdanning ha noe å ”hente inn” når de først starter familiedannelsen. Dette kan gjøre at fedre med høyere utdanning raskere planlegger neste barn. Ettersom menn i gjennomsnitt får barn med partnere som er 3 år yngre enn dem selv (Statistisk sentralbyrå 2010a), kan partnerens fekunde alder gjøre at menn med høyere utdanning som starter familiedannelsen sent, planlegger å få barna sine relativt tett.

3.2.4 Spuriøsitet og bakenforliggende variable

Årsaker til menns lave inntekt kan samtidig være årsaker til menns lave fruktbarhet på en måte som gir en spuriøs sammenheng mellom inntekt og fruktbarhetsintensjoner. Elstad og Dahl beskriver en økende tendens til at mennesker med helseplager ikke er i arbeid som ”den største helseselektive prosessen i vår tid” (Elstad og Dahl 2009, i NOU 2009b: 156). Hvis dårlig helse er en årsak til svak tilknytning til arbeidslivet og lav inntekt, og lav inntekt igjen påvirker fruktbarhetsintensjoner, virker helseplager *indirekte* gjennom inntekt. Helseplager kan imidlertid også tenkes å ha en *direkte* sammenheng med fruktbarhetsintensjoner: Dårlig helse kan i seg selv være en grunn til å utsette når en regner med å få barn. Hvis dårlig helse *også* gir dårlig inntekt, *uten* at dette er årsaken til at mennene med dårlig helse har lavere fruktbarhetsintensjoner, kan analysene vise en spuriøs sammenheng mellom lavere inntekt og mindre sannsynlighet for å ha en fruktbarhetsintensjon.

Vedvarende lavinntekt henger tett sammen med arbeidsledighet og generelt svak tilknytning til arbeidslivet (NOU 2009b: 71-72). Kirkeberg (2006) finner at unge aleneboende er overrepresentert i gruppen med lavinntekt. Menn i alderen 30-44 år skiller seg ut *innad i lavinntektsgruppen* ved å oftere motta sosialhjelp. Kirkeberg hevder at dette viser at det er et klart *skille* – heller en gradert skala – mellom menn med og uten lavinntekt (2006: 60):

Mottak av økonomisk sosialhjelp viser også det klare skillet i inntektssammensetningen til menn under og over lavinntektsgrensen. Blant de inntektsfattige mennene utgjør sosialhjelp i gjennomsnitt 15 prosent av samlet inntekt mens denne andelen kun er på 1 prosent blant menn over lavinntektsgrensen.

Dette peker mot at lav inntekt hos menn også vil fange opp andre kjennetegn enn inntekten i seg selv. Også her er det mulighet for spuriøsitet: det kan være andre kjennetegn ved sosialhjelpsmottakere enn deres lave inntekt som gjør at de ikke planlegger å få barn.

Å ta høyere utdanning i seg selv innebærer å utsette goder – man har lavere inntekt i en periode, for å kunne ha høyere inntekt og/eller det en oppfatter som en mer spennende jobb senere. Det kan altså hende at menn som i utgangspunktet er mer positive til behovsutsettelse og planlegging *selekteres* til høyere utdanning – og at disse mennene også skiller seg ut ved å oftere ha konkrete framtidsplaner.

3.2.5 Hypoteser om fruktbarhetsintensjoner

Fruktbarhetsintensjoner vil bli analysert i to sammenkjedede modeller. Den første modellen er basert på et spørsmål om respondenten regner med å få barn i framtiden, der svaralternativene er ”ja”, ”nei” og ”vet ikke”. Disse blir i denne oppgaven betegnet som *tidsubestemte fruktbarhetsintensjoner*. Deretter blir respondentene som svarer ja spurt om de har en *tidsbestemt fruktbarhetsintensjon*, definert som å regne med å få barn innen 4 år (for nærmere beskrivelse av design, se avsnitt 4.2). Jeg vil først utlede hypoteser om sammenhengen mellom *tidsubestemte fruktbarhetsintensjoner* og forklaringsvariablene inntekt og utdanning. Deretter vil jeg utlede hypoteser om sammenhengen mellom det å ha en *tidsbestemt fruktbarhetsintensjon* og inntekt og utdanning. Tabell 3.1 viser en oversikt over de ulike mekanismene som er gjennomgått.

Hypoteser om tidsubestemte fruktbarhetsintensjoner

To mekanismer knytter inntekt til det at menn regner med å få barn: den mulighetsmedierte *forsørgermekanismen* og den ønskemedierte mekanismen *svekket forsørgerrevne*. Begge disse mekanismene vil gi en positiv sammenheng mellom inntekt og fruktbarhetsintensjoner. *Svekket forsørgerrevne* knytter lavere fruktbarhetsintensjoner til en kombinasjon av at den oppfattede kostnaden ved å få barn har gått opp, samtidig som at reallønnen til menn i fruktbar alder er redusert. *Forsørgermekanismen* beskriver det som kan være en annen konsekvens av det samme: Ettersom menn fortsatt er hovedforsørger, foretrekker kvinner å få barn med menn med god inntekt. På ulike måter knytter disse mekanismene de store utgiftene knyttet til å oppdra barn, og det at menn forventes å ta hovedansvaret for disse

utgiftene, til lavere ønsker om å få barn for menn med lav inntekt. På grunnlag av disse argumentene formulerer jeg følgende hypotese:

H1: Jo høyere inntekt en mann har, jo høyere er sannsynligheten for at han regner med å få (flere) barn.

Tabell 3.1: Mekanismer – betydningen av inntekt og utdanning for fruktbarhetsintensjoner.

Mekanisme	Variabel	Tidsu. int.	Tidsb. int.	Teoretisk grunnlag	Empiriske studier
<i>Mulighetsmedierte mekanismer</i>					
Forsørgermekanismen	Inntekt	+	+	Becker (1991), Sørensen (1995)	Lappegård m.fl. (2009), Wetlesen (1991), Townsend (2002), Skirbekk og Stonawski (2010)
Likestillingsmekanismen	Utdanning	+	+	Kravdal og Rindfuss (2008)	Kravdal og Rindfuss (2008), Lappegård m.fl. (2009)
<i>Ønskemedierte mekanismer</i>					
Svekket forsørgerrevne	Inntekt	+	+	Becker (1991), Easterlin (1980)	Skirbekk og Stonawski (2010), (Townsend 2002)
Pakkeløsningsmekanismen	Inntekt	+	+		Wetlesen (1991), Townsend (2002)
Sosial smitte	Utdanning	+	+	Hedström (2005), Schoen m. fl. (1997)	Schoen m.fl. (1999), Rossier og Bernardi (1999), Lappegård m.fl.(2009), Dommermuth m. fl. (2009)
<i>Oppfatningsmedierte mekanismer</i>					
Planleggingsmekanismen	Utdanning		+	Ross og Mirowski (1999)	

Det er som nevnt to mekanismer som knytter høy utdanning til høy fruktbarhet: Den mulighetsmedierte *likestillingsmekanismen* og den ønskemedierte mekanismen for *sosial smitte*. Likestillingsmekanismen viser til at menn med høy utdanning lettere skaffer seg partner fordi de er likestilte. Mekanismen *sosial smitte* vil gi samme mønster – ved at ønsker påvirkes av de en omgås. Begge disse mekanismene vil gi en positiv sammenheng mellom

høy utdanning og det å regne med å få barn. Grunnlaget for å forvente en sammenheng mellom utdanning og fruktbarhetsintensjoner ser gjennomgående ut til å være noe mindre enn for å forvente en sammenheng mellom inntekt og fruktbarhetsintensjoner. På grunnlag av det som er diskutert formulerer jeg likevel følgende hypotese:

H2: Jo høyere utdanning en mann har, jo høyere er sannsynligheten for at han regner med å få (flere) barn.

Hypoteser om tidsbestemte fruktbarhetsintensjoner

De samme mekanismene som kan knytte inntekt og utdanning til en tidsbestemt fruktbarhetsintensjon, kan også knytte inntekt og utdanning til en tidsbestemt fruktbarhetsintensjon. *Pakkeløsningsmekanismen* viser til at menn oppfatter det å danne familie som en pakke – der forsørgeransvar er en del av pakken – og at konkrete fruktbarhetsintensjoner utvikles når hele denne pakken er på plass. *Planleggingsmekanismen* vil gi en positiv sammenheng mellom utdanning og tidsbestemte fruktbarhetsintensjoner. Dermed kan vi forvente de samme sammenhengene som over, og formulere følgende hypoteser:

H3: Blant menn som regner med å få barn, har menn med høyere inntekt høyere sannsynlighet for å ha en tidsbestemt fruktbarhetsintensjon enn menn med lavere inntekt.

H4: Blant menn som regner med å få barn, har menn med høyere utdanning høyere sannsynlighet for å ha en tidsbestemt fruktbarhetsintensjon enn menn med grunnutdanning. .

3.3. Betydningen av inntekt og utdanning for fruktbarhetsatferd

Så langt har jeg diskutert mekanismer som kan knytte menns inntekt og utdanning til ønsker om og planer for fruktbarhet. Jeg vil nå gå over til å diskutere hvilke mekanismer som kan skape tilsvarende sammenhenger også i menns fruktbarhetsatferd.

3.3.1 Tidsbestemte fruktbarhetsintensjoner

Tidsbestemte fruktbarhetsintensjoner kan være knyttet til økt sannsynlighet for å få barn.

Menn som har en konkret fruktbarhetsplan er selektert ved å være mer innstilt på å få barn

enn menn som ikke har en slik plan, alt annet likt. For fruktbarhetsintensjonenes prediksjonskraft spiller det ingen rolle om sammenhengen utelukkende skyldes seleksjon, eller om det også er snakk om en kausaleffekt (jf. Hedström 2005: 108). I følge Theory of Planned Behaviour kan vi forvente en sammenheng mellom intensjoner og atferd (Ajzen 1991). En rekke studier av fruktbarhetsintensjoner viser også en slik sammenheng (se for eksempel Schoen m. fl. 1999, Testa og Toulemon 2006, Philipov 2009b).

3.3.2 Mulighetsmedierte mekanismer

Jeg vil her diskutere samlivsbrudd og dårlig økonomi, som regnes som de viktigste hindrene for å realisere tidsbestemte fruktbarhetsintensjoner.

Beskyttelse mot samlivsbrudd

Som jeg har diskutert tidligere (se avsnitt 2.3.4) ser samlivsbrudd ut til å være den viktigste enkeltfaktoren som hindrer gjennomføringen av fruktbarhetsintensjoner (se for eksempel Spéder og Kapitány 2009, Philipov 2009, Liebroer 2009, Hayford 2009). Risikoen for skilsmisse reduseres betydelig med utdanning (Lyngstad 2004). Menn med lavere utdanning velger også oftere samboerskap framfor ekteskap, som er en samlivsform med langt høyere risiko for brudd enn ekteskap (Texmon 1999). Den økende *flerkullsfruktbarheten* peker mot at fedre med lav utdanning både har høyere risiko for brudd, men også ofte finner en ny partner etter brudd (Lappegård m. fl. 2009).

Svekket forsørgerevne

I følge Skirbekk og Stonawski (2010) utsetter dagens unge menn familiedannelsen fordi de ikke har råd til å forsørge en familie med den standarden de selv er vokst opp med. Med andre ord kan menn som *ønsker* barn føle at de ikke har *mulighet* til å forsørge en familie med det de mener er en passende materiell levestandard. Dette er en mulig årsak til at menn med lav inntekt utsetter familiedannelsen. Utsettelse av familiedannelse skjer gjerne gjennom stadig utsettelse av fruktbarhetsintensjoner (Berrington 2004). Spéder og Kapitány (2009) finner dette i en analyse av realisering av tidsbestemte fruktbarhetsintensjoner i Ungarn. Philipov (2009b) finner tilsvarende at bulgarske menn oftere får barn når de er i arbeid, eller planlegger å komme i arbeid. For begge disse studiene gjør ulike samfunnsforhold at den eksterne

validiteten for norske forhold er usikker. Winkler-Dworak og Toulemon (2007) finner at franske menn langt sjeldnere enn kvinner får barn i overgangen mellom jobb og studier, og knytter dette til at forsørgerevne fortsatt har betydning. På grunnlag av disse studiene kan vi forvente at menn med lavere inntekter oftere *utsetter* familiedannelsen – og dermed ikke realiserer tidsbestemte fruktbarhetsintensjoner.

3.3.3 Ønskemedierte mekanismer

Jeg vil nå diskutere tre *ønskemedierte mekanismer* som kan gjøre at inntekt og utdanning påvirker sannsynligheten for å realisere en tidsbestemt fruktbarhetsintensjon. *Relative preferanser* er en mekanisme som skaper en positiv sammenheng mellom høyere inntekt og realisering av fruktbarhetsintensjoner. De to siste mekanismene – *konkurrerende preferanser* og *artefaktmekanismen* vil gi *negative* sammenhenger mellom høyere utdanning og realisering av fruktbarhetsintensjoner.

Relative preferanser

Som tidligere nevnt viser en studie at menn i alderen 25-34 år generelt har sakket akterut i lønnsutviklingen i forhold til kohorten som er deres foreldregenerasjon – menn i alderen 55-64 år (Skirbekk og Stonawski 2010). I følge Easterlins (1980:40) teori om at forbrukspreferanser formes i oppveksten vil disse mennene ha problemer med å opprettholde det de mener er en passende levestandard, og at et resultat av dette kan være å utsette familiedannelsen. Mekanismen om relativ nytte forventet at dette ville gi seg utslag i lavere fruktbarhetsintensjoner blant menn med lavere inntekt. Crimmins, Easterlin og Saito (1991) forventer at dette ikke vil gi seg utslag i fruktbarhetsintensjoner, men i *realiseringen* av fruktbarhetsintensjoner. De hevder at menn og kvinner har blitt *mer* opptatt av forbruksgoder over tid. På spørsmål om fruktbarhetsintensjoner og forbrukspreferanser vil ikke respondentene veie disse godene mot hverandre, i følge Crimmins m. fl. (1991). Menn som har lavere inntekt vil dermed oppgi høyere ønsker for pengebruk enn de har ressurser til å gjennomføre i praksis. Når det kommer til realisering vil noen av ønskene måtte vike – og for noen menn kan det som må vike være familiedannelse, heller enn forbruksgoder. Med andre ord kan vi i tråd med Crimmins m. fl. (1999) forvente en lavere realisering av fruktbarhetsintensjoner hos menn med lavere inntekt – fordi de i større grad må nedjustere sine ønsker om barn på grunn av knappe ressurser. Den *relative preferansen* for barn har altså

sunket – og for menn med det laveste inntektssjiktet vil dette kunne føre til problemer med å realisere fruktbarhetsintensjoner.

Konkurrerende preferanser

Crimmins m. fl. (1991) skriver delvis i polemikk mot demografiske forklaringer som legger vekt på verdiendringer – som for eksempel van der Kaas (2004) forklaring av den andre demografiske overgang. Slike verdiforklaringer løfter fram en konflikt mellom selvrealisering og fleksibilitet på den ene siden, og andreorienteringen og stabiliteten som knyttes til foreldreskap på den andre siden (se også Rowland 2006: 224). I sosiologien har dette blitt knyttet til individualiseringsteori (se for eksempel Beck og Beck-Gernsheim 1995).

Den andre demografiske overgang knyttes til at kvinners livsløp i større grad likner på menns – og at kvinner som har høyere utdanning og er yrkesorienterte ønsker seg færre barn fordi deltakelse i yrkeslivet gir preferanser som *konkurrerer* med familiedannelse for kvinner (Bernhardt 2004). Som vi har sett er det ingen tegn til motsetning mellom yrkesdeltakelse og familieliv for menn – inntekt er snarere en forutsetning for familiedannelse. Kitterød og Kjeldstad (2006) beskriver at det fortsatt er et ”tosporet foreldreskap” i Norge – kvinner endrer tiden i lønnet arbeid mer enn menn når de får barn, og mødre gjør mer ulønnet arbeid enn fedre. Det er derfor grunn til å tvile på at konkurrerende preferanser begrenser menns fruktbarhet. Samtidig vil det Brandth og Kvande omtaler som *omsørgingsfarskapet* som ideal (2003: 129) komme i konflikt med for eksempel en preferanse om å jobbe ekstremt lange arbeidsuker. Dommermuth og Kitterød (2009) finner da også en tendens til at menn jobber *noe mindre overtid* når de blir fedre.

Bernhardt og Goldscheider (2006) finner at menn som er positive til likestilling verdsetter barn høyere – men får barn senere – enn menn med mer tradisjonelle holdninger. Utdanning brukes gjerne som et mål på positive holdninger til likestilling (se for eksempel Kravdal og Rindfuss 2008). Testa og Toulemon (2006:65) finner i sin panelstudie en tendens til at menn og kvinner med høyere utdanning oftere *velger å utsette* en tidsbestemt fruktbarhetsintensjon – noe som kan forklares med konkurrerende preferanser. Begge disse studiene underbygger en forventning om at menn med høyere utdanning utsetter familiedannelsen fordi de har konkurrerende interesser.

3.3.4 Oppfatningsmedierte mekanismer

Hvis oppfatningene som fruktbarhetsintensjonene bygger på er feilaktige, kan det bli vanskelig å realisere fruktbarhetsintensjonene. Jeg vil her diskutere to former for feiloppfatninger som kan hindre realisering av tidsbestemte fruktbarhetsintensjoner. Først vil jeg diskutere om oppfatningsdannelse kan variere generelt med utdanning. Denne mekanismen betegner jeg som *planleggingsmekanismen*. Deretter vil jeg diskutere om det å ha stor avstand mellom ønsker og muligheter i seg selv kan føre til at en danner seg mindre presise oppfatninger, i et forsøk på å unngå kognitiv dissonans (Hedström 2005: 51). Denne mekanismen betegner jeg som *ønsketekningsmekanismen*.

Planleggingsmekanismen

Hvis høyere utdanning øker evnen til å bearbeide og sortere informasjon vil det gi menn med høyere utdanning et bedre utgangspunkt for å danne seg et realistisk bilde av hvor god kontroll de har over en situasjon. Ross og Mirowski formulerer det slik: "Human capital acquired in school increases a persons real and perceived control over life" (1999: 446). Selv om Ross og Mirowski knytter dette til helseatferd, kan logikken overføres til planlegging av fruktbarhet. Med begrepene fra Theory of Planned Behaviour (Ajzen 1991) kan vi dermed forvente at menn med høyere utdanning både har høyere oppfattet og faktisk atferdskontroll. Presise oppfatninger av egne handlingsmuligheter gjør det lettere å sette seg realistiske mål, og dermed nå de målene man setter seg. Menn som baserer fruktbarhetsintensjoner på overvurdering av egne muligheter, vil lettere kunne mislykkes i å realisere tidsbestemte fruktbarhetsintensjoner. Hvis menn med høyere utdanning har mer presise oppfatninger om egne muligheter, kan vi forvente at de oftere realiserer sine kortsiktige fruktbarhetsintensjoner. Testa og Toulemon (2006) finner i tråd med dette at de med høyre utdanning forutser overgangen til foreldreskap mer presist enn de med lavere utdanning.

Ønsketekningsmekanismen

Elster (1989) og med ham Hedström (2005:40) åpner for at oppfatninger kan påvirke ønsker og på en måte som gjør oppfatningene ikke-rasjonelle. Elster (1989:37) beskriver at et misforhold mellom ønsker og muligheter, kan gjøre at en danner uriktige oppfatninger gjennom *ønsketekning*. Hedström hevder at dette skjer fordi et misforhold mellom ønsker og

muligheter fører til *kognitiv dissonans* – og at ønsketenkning midlertidig gjenoppretter harmonien (2005: 51, 59). Ved ønsketenkning tar en lettere til seg informasjon som stemmer overens med de ønskene en har. Det gjør at ønskene virker mer realistiske enn de i virkeligheten er – og at planleggingen blir tilsvarende urealistisk.

Hvis menn med lavere inntekt og utdanning har dårligere *muligheter* til å få de barna de ønsker, kan de være mer tilbøyelige til ønsketenkning når de danner oppfatninger som ligger til grunn for en tidsbestemt fruktbarhetsintensjon. Med begrepene fra Theory of Planned Behaviour kan en si at ønsketenkning gir stor avstand mellom *oppfattet* og *faktisk* atferdskontroll (Ajzen 1991). Dette vil gjøre at menn med lavere inntekt og utdanning er mer tilbøyelige til å utsette en tidsbestemt fruktbarhetsintensjon.

3.3.5 Artefaktmekanismen

Hvis *måten å besvare* spørsmålet om fruktbarhetsintensjoner på varierer med inntekt og utdanning, vil det gi en korrelasjon mellom fruktbarhetsintensjoner og fruktbarhetsatferd som *ikke* skyldes en faktisk sammenheng (jf. Elstad 2000: 36). Elstad bruker som eksempel at sosial ulikhet i helse har blitt avvist som en artefaktforklaring med begrunnelsen at folk med lavere utdanning har flere *selvrapporterte* lidelser, men ikke faktisk målbare lidelser: I så fall henger ikke inntekt og utdanning sammen med faktiske forskjeller i helse, men med forskjellige måter å *snakke om* helse på. Det kan tenkes at det tilsvarende ikke egentlig finnes forskjellige ønsker om barn, men bare forskjellige måter å *snakke om fremtiden på* etter utdanning. Hvis en positiv sammenheng mellom utdanning og fruktbarhetsintensjoner skyldes at menn med høyere utdanning snakker annerledes om fremtiden, er dette altså en artefaktmekanisme. Hvis sammenhengen mellom utdanning og fruktbarhetsintensjoner har en artefaktforklaring, kan en forvente at denne *ikke* har sitt motstykke i faktisk atferd: Denne mekanismen vil bidra til at menn med høyere utdanning overrapporterer fruktbarhetsintensjoner, og dermed sjeldnere realiserer slike intensjoner.

3.3.6 Hypoteser

Fruktbarhetsatferd vil bli analysert i to separate modeller. Først vil jeg analysere sannsynligheten for å få barn/blir fedre, og se om det å ha en tidsbestemt fruktbarhetsintensjon påvirker denne sannsynligheten. Denne analysen gjøres for å undersøke om fruktbarhetsintensjoner *medierer* en sammenheng mellom inntekt/utdanning og

fruktbarhetsatferd. Deretter analyseres sannsynligheten for å få barn/bli fedre blant menn med en tidsbestemt fruktbarhetsintensjon. Hensikten med dette er å undersøke om det er systematiske forskjeller etter inntekt og utdanning når det gjelder *realisering* av fruktbarhetsintensjoner (nærmere beskrivelse av analyseplanen finnes i avsnitt 4.2). Tabell 3.2 viser en oversikt over mekanismer som knytter menns inntekt og utdanning til fruktbarhetsatferd.

Hypoteser om fruktbarhetsintensjoner som mellomliggende variabel

Det er grunn til å forvente en sammenheng mellom fruktbarhetsintensjoner og fruktbarhetsatferd, både ut fra tidligere studier og fruktbarhetsintensjoner og Theory of Planned Behaviour. Dette kan gjelde både tidsbestemte og tidsubestemte fruktbarhetsintensjoner. Derfor formuleres følgende hypoteser:

H5a: Menn som har en tidsbestemt fruktbarhetsintensjon, blir raskere fedre enn menn som ikke regner med å få (flere) barn.

H5b: Menn som har en tidsubestemt fruktbarhetsintensjon, blir raskere fedre enn menn som ikke regner med å få (flere) barn.

I hypotese 1-4 ble det gjort en antagelse om at det er en sammenheng mellom inntekt/utdanning og sannsynligheten for å planlegge barn. Hvis dette stemmer, og det stemmer at fruktbarhetsintensjoner henger sammen med atferd, er det mulig at fruktbarhetsintensjoner *medierer* noe av sammenhengen mellom inntekt/utdanning og fruktbarhetsatferd. Dette kan i prinsippet knyttes til alle de mekanismene som ble foreslått som forklaring av betydningen av inntekt og utdanning for fruktbarhetsintensjoner. Dette kan gjelde både tidsbestemte og tidsubestemte fruktbarhetsintensjoner. På grunnlag av dette formulerer jeg følgende hypotese:

H6: Sammenhengen mellom inntekt og fruktbarhetsatferd reduseres når det kontrolleres for fruktbarhetsintensjoner.

H6: Sammenhengen mellom utdanning og fruktbarhetsatferd reduseres når det kontrolleres for fruktbarhetsintensjoner.

Tabell 3.2: Mekanismer – betydningen av inntekt og utdanning for realisering av tidsbestemte fruktbarhetsintensjoner.

NAVN	Variabel	Forv. smh.	Teoretisk grunnlag	Empirisk grunnlag
<i>Mulighetsmedierte mek.</i>				
Svekket forsørgerrevne	Inntekt	+	Becker (1991), Sørensen (1995)	Lappegård m.fl.(2009), Skirbekk og Stonawski (2010), Philipov (2009b), Spéder og Kapitány (2009), Winkler-Dworak og Toulemon (2007), Liefbroer og Corjin (1999)
Bruddbeskyttelsesmekanismen	Utdanning og inntekt	+		Lyngstad 2004, Texmon 1999, Liefbroer (1999), Hayford (2009), Philipov (2009b), Spéder og Kapitány (2009)
<i>Ønskemedierte mek.</i>				
Relative preferanser	Inntekt	+	Crimmins m. fl. (1991), Easterlin (1980)	Crimmins m. fl. (1991), Skirbekk og Stonawski (2010), Spéder og Kapitány (2009)
Konkurrerende preferanser	Utdanning	-	Van der Kaa (2004)	Goldscheider og Bernhardt, Barber (2001), Toulemon og Testa (2006), Winkler-Dworak og Toulemon (2007?)
Sosial smitte	Utdanning	+	Hedström (2005), Rossier og Bernardi (2009)	Schoen m.fl. (1999), Lappegård m. fl. (2009), Dommermuth m. fl. (2009)
<i>Oppfatningsmedierte mek.</i>				
Planleggingsmekanismen	Utdanning	+	Ross og Mirowski (1999)	Toulemon og Testa (2006)
Ønsketenkning	Utdanning og inntekt	+	Elster (1989), Hedström (2005)	

Flere av mekanismene kan gi den *samme* sammenhengen med inntekt og utdanning og fruktbarhetsatferd. Samlivsbrudd og mangel på partner er antakelig den mest betydningsfulle enkeltårsaken til at tidsbestemte fruktbarhetsintensjoner ikke realiseres. *Beskyttelse mot samlivsbrudd* vil gjøre at menn med høyere inntekt og utdanning lettere kan realisere en tidsbestemt fruktbarhetsintensjon enn menn med lavere inntekt og utdanning, ettersom de har lavere risiko for brudd. Tilsvarende kan *forsørgermekanismen* og *likestillingsmekanismen* gjøre at menn som var enslige på intervju tidspunktet, eller opplever samlivsbrudd, lettere skaffer en ny partner hvis de har høyere inntekt eller utdanning.

Gjennom *ønsketenkningsmekanismen* kan menn med høyere inntekt og utdanning være mer tilbøyelige til å realisere fruktbarhetsintensjoner fordi de har bedre muligheter, og dermed mer realistiske oppfatninger.

Inntekt kan i tillegg virke gjennom *svekket forsørgerevne* og *relative preferanser*. Begge disse mekanismene peker mot at oppfatninger av levestandard formes i oppveksten, og at inntektsutviklingen gjør at noen menn ikke får den levestandarden de forventer. *Svekket forsørgerevne* viser til at menn utsetter familiedannelsen – og de tidsbestemte fruktbarhetsintensjonene – fordi de føler at de ikke tjener godt nok til å gi en familie en god nok levestandard. *Relative preferanser* viser derimot til at høyere forbrukspreferanser gjør at menn med lavere inntekt foretrekker å bruke pengene på seg selv heller enn å danne familie. Begge mekanismene viser til at menn *velger bort familie*, men på ulike måter. På grunnlag av disse mekanismene formuleres følgende hypotese:

H8: Blant menn med tidsbestemt fruktbarhetsintensjon, blir menn med høyere inntekt raskere fedre enn menn med lavere inntekt.

Mekanismene som bare er knyttet til utdanning, gir forventninger om en mer blandet sammenheng. Ut fra *konkurrerende preferanser* og *artefaktmekanismen* kan vi forvente en *negativ* sammenheng mellom utdanning og realisering av fruktbarhetsintensjoner. *Sosial smitte* og *planleggingsmekanismen* gir derimot grunn til å forvente en *positiv* sammenheng mellom intensjoner og realisering. Det er ikke tydelig hvilken sammenheng en kan forvente. Jeg formulerer likevel følgende hypotese:

H9: Blant menn med tidsbestemt fruktbarhetsintensjon, blir menn med høyere utdanning raskere fedre enn menn med lavere utdanning.

3.4 Oppsummering

Dette kapittelet har spesifisert tre typer mekanismer – *mulighetsmedierte*, *oppfatningsmedierte* og *ønskemedierte mekanismer* - som kan knytte inntekt og utdanning til menns fruktbarhetsintensjoner og -atferd. Skillet mellom mulighets- og ønskemedierte

mekanismer gjør det mulig å sortere grunner til at menn *blir valgt bort* som fedre fra grunner til at menn *velger bort* farskap. Oppfatningsmedierte mekanismer har i hovedsak vært knyttet til om menn med høyere utdanning er mer orientert mot planlagte livsløp enn menn med lavere utdanning.

Ut fra mekanismene er det gode teoretiske grunner til å forvente en positiv sammenheng mellom inntekt og fruktbarhetsintensjoner og –atferd. Mønstre i familiedannelsen i Norge peker mot at menn fortsatt har hovedansvar for lønnet arbeid når barna er små, noe som på ulike måter gjør at menn med lavere inntekt utsetter familiedannelsen. Dette kan skyldes at de velges bort som partnere eller at de selv ønsker å utsette familiedannelsen til de har bedre råd. Å utsette familiedannelsen kan ta form av å ikke ha en tidsbestemt fruktbarhetsintensjon, eller ikke realiserer en tidsbestemt fruktbarhetsintensjon. Det kan også tenkes at lavere inntekt gjør at menn *velger bort familie* – altså ikke ønsker barn i det hele tatt.

De teoretiske og empiriske studiene gir mer blandete forventninger til sammenhengen mellom utdanning og fruktbarhetsintensjoner og -atferd. Menn med høyere utdanning kan være mer attraktive som partnere fordi de er opptatt av likestilling – men de kan også ønske å utsette familiedannelse fordi krav til stort engasjement i både arbeidsliv og familie kommer i konflikt med hverandre.

4. Data og metode

Dette kapittelet beskriver dataene som er benyttet i undersøkelsen, og hvilke metoder som benyttes i analysene. Kapittelet innledes med en generell beskrivelse av datakildene. Deretter beskrives forskningsdesignet. Dette legger grunnlaget for en beskrivelse av operasjonaliseringer av de ulike variablene. Til slutt blir de ulike analysemetodene som er tatt i bruk beskrevet, og valget av metode blir begrunnet.

4.1. Data

Denne analysen er basert på spørreundersøkelsen ”Framtidsplaner, familie og samliv 2003” (FFS03). Det ble trukket et utvalg på 10 000 personer fra Statistisk sentralbyrås befolkningsregister BEBAS. Utvalget er stratifisert etter kjønn. Det ble trukket et tilfeldig utvalg blant menn i alderen 23-47 år, og blant kvinner i alderen 20-44 år. Det var i tillegg et kriterium om at minst én av foreldrene til personen er norskfødt (Wiecek 2003:4). Utvalget ble trukket slik at det skulle være representativt for populasjonen gitt disse begrensningene. Respondentene er født i årene 1956-1980, og en betydelig andel norskfødte i de yngste av disse kohortene har to utenlandsfødte foreldre. Undersøkelser av kvinnelige etterkommeres fruktbarhet viser at den på noen punkter skiller seg systematisk fra fruktbarheten til norskfødte med minst en norskfødt forelder (Lappegård 2006).

Fra trukket 18 personer som var døde eller hadde flyttet til utlandet, har FFS03 et bruttoutvalg på 9 982 personer. Hvis en gruppe er over- eller underrepresentert med minst 2 prosentpoeng, defineres dette som en utvalgsskjevhet. I dette utvalget er menn underrepresentert med 4,4 prosentpoeng. Det anbefales å bruke vektorer hvis avhengig variabel er knyttet til kjønn, og dette er dermed ikke relevant her. Det er ingen systematiske utvalgsskjevheter når det gjelder alder (Wiecek 2003: 9).

Thomsen, Kleven, Wang og Zhang påpeker at inntekt, arbeidsmarkedtilknytning og utdanningsnivå er relevante akser en kan passe på å unngå systematisk frafall etter under datainnsamling (2006: 26). Når det gjelder inntekt og utdanning har jeg ikke informasjon om det er utvalgsskjevheter (jf. Wiecek 2003). Fra studier av helseatferd er det blandet støtte for at det er lavere svarprosent blant respondenter med lavere utdanning. Søgaard, Selmer, Bjertnes og Thelle (2004) finner ingen slik tendens i en norsk helseundersøkelse, mens

Korkeila, Souminen, Ahvenainen, Ojanlatva, Rautava, Helenium og Koskenvou (2002) finner at lavere svarprosent blant uttrukne respondenter med lavere utdanning. I en undersøkelse av samværsforeldre finner Jensen og Clausen (1997: 54-55) at fedre som har lite samvær, også har større frafall. De finner også grunner til å anta at fedrene som ikke besvarte undersøkelsen, har lavere inntekt enn fedrene som besvarte undersøkelsen. Noack og Østby (1983: 13) finner at barnløse kvinner har større frafall enn kvinner med barn i en undersøkelse av kvinners fruktbarhet. Dette peker mot at det kan være et systematisk frafall av menn som *både* har lav inntekt/utdanning *og* lavere tendens til å planlegge eller få barn. I så fall vil utvalget avvike fra et sannsynlighetsutvalg, og ikke gi en god måling av sammenhengen mellom disse to variablene i utvalget. Dette kan resultere i at en sammenheng i populasjonen *ikke* vises, eller vises med parameterestimater som er lavere enn de sanne estimatene, i utvalget (Skog 2007: 100-101). Dette vil bli tatt hensyn til under diskusjonen av resultatene.

Respondentene i FFS03 samtykket, ved å sende inn spørreskjemaet, til at data fra blant annet folkeregisteret kunne knyttes til informasjonen de oppgav, også etter intervjuetidspunktet. Jeg har derfor tilgang til informasjon om lønnsinntekt, utdanningsnivå og hvorvidt respondenten var under utdanning fra før intervjuundersøkelsen og fram til 2007. I tillegg har jeg fødselsdato for alle barn respondentene er far til fram til mars 2009. Jeg har også tilgang til informasjon om registrerte ekteskap, separasjoner og skilsmisser fram til 2007.

Tabell 4.1: Utvalgsbeskrivelse FFS03

	Alle	Menn
Bruttoutvalg	9 982	5 130
Svarprosent	63,3	57,9
Nettoutvalg	6 317	2 970

Fra Wiecek (2003).

Spørreundersøkelsen ble gjennomført gjennom utsendelse av postalt spørreskjema, og samlet inn gjennom en 18-ukers periode med to omganger med purringer, fra januar til mai 2003. Hoveddelen av svarene kom de første 4 ukene, altså i januar. Totalt besvarte 63,3% undersøkelsen (Wiecek 2003:5, 10). Dette er en litt lavere svarprosent enn en kunne ønske, men en vanlig svarprosent som kan regnes som robust (se for eksempel Jensen og Clausen 1997: 54). Spørreundersøkelsen inneholder til sammen 75 spørsmål, knyttet til samlivshistorier, nåværende familie, planer for familiedannelse, og holdninger til forskjellige

verdier, som for eksempel likestilling og religion (Wiecek 2003). Jeg har benyttet meg av informasjon om fruktbarhetsintensjoner og sivilstand fra undersøkelsen.

FFS03 inneholder ikke spørsmål om hvorvidt respondenten venter barn på intervju tidspunktet. I perioden fra og med mars til og med august 2003 ble 82 av respondentene fedre. Alle disse har sagt at de ønsker barn innen 1 år. Jeg har valgt å ekskludere disse 82 fra analysen, fordi jeg antar at de hovedsakelig svarer at de planlegger barn innen 1 år fordi de vet at de venter barn. Hvis vi legger dette til grunn, mangler faktisk informasjon om disse mennenes fruktbarhetsintensjoner i framtiden. Jeg mener derfor at det styrker validiteten til målet av fruktbarhetsintensjoner å ekskludere disse mennene fra analysen. Forsøk med å inkludere disse respondentene og starte observasjonsperioden i mars 2003 viser at ekskluderingen ikke påvirker forklaringsvariablenes estimater vesentlig.

Tabell 4.2: Utvalg etter ekskluderinger

Nettoutvalg	2 970
Fødsel mars-august 2003	82
Mangler svar på fruktbarhetsintensjoner	240
Mangler informasjon om utdanning alle år	1
Mangler svar om samlivsstatus	5
Denne undersøkelsens utvalg	2 642

4.2. Analysestrategi

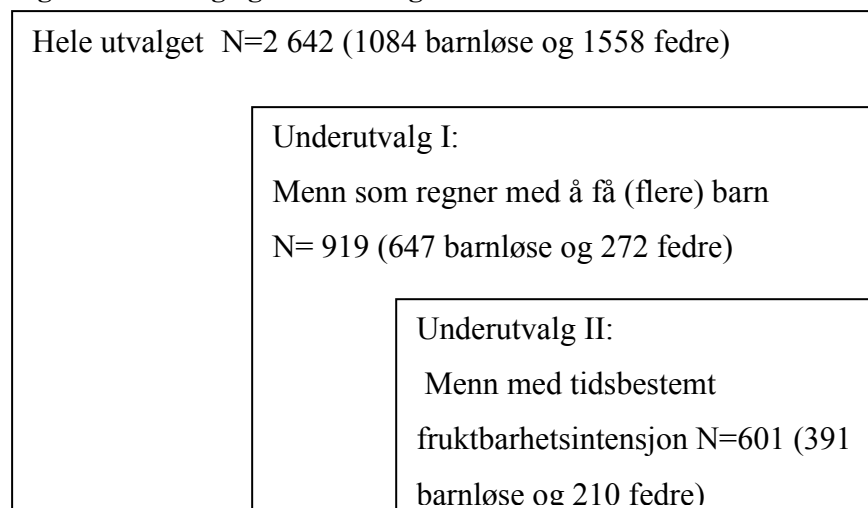
Analysen består av fire modeller som er knyttet sammen. I de to første modellene er fruktbarhetsintensjoner avhengig variabel. Tidsbestemte og tidsubestemte fruktbarhetsintensjoner måles gjennom to spørsmål i FFS03, og disse blir av metodiske og substansielle grunner analysert i to trinn: Først estimeres sannsynligheten for å svare ”ja” vs. ”nei” og ”vet ikke” vs. ”nei” på om en regner med å få barn, i en multinomisk logistisk regresjon. Deretter undersøker jeg sannsynligheten for å ha en kortsiktig fruktbarhetsintensjon blant mennene som regner med å få barn (underutvalg I) ved binomisk logistisk regresjon. Philipov, Spéder og Brillari (2006) har valgt en tilsvarende inndeling i sin analyse av fruktbarhetsintensjoner, og argumenterer for at dette også gir mulighet til å avdekke andre

sammenhenger enn en ville gjort ved å analysere alle fruktbarhetsintensjoner i en kombinert modell.

For å se hvordan fruktbarhetsintensjoner påvirker atferd, har jeg estimert to forløpsmodeller. Fordelen med denne metoden er at en kan undersøke både kan ta hensyn til hvorvidt en hendelse inntreffer, og hvor raskt hendelsen eventuelt inntreffer, i samme modell. Utfallsvariabelen i forløpsanalysene er tidspunkt for fødsel. Den første forløpsmodellen inkluderer alle menn i utvalget, og er satt opp for å undersøke om de forskjellige fruktbarhetsintensjonene påvirker sannsynligheten for å bli far. Den andre forløpsmodellen inkluderer bare de mennene som ønsker barn innen 4 år (underutvalg II). Her undersøker jeg om inntekt og utdanning påvirker sannsynligheten for å realisere en kortsiktig fruktbarhetsintensjon.

Jeg har valgt å analysere fedre og barnløse menn separat, fordi det kan være ulike mekanismer knyttet til når en starter familiedannelsen, og hvorvidt en ønsker å få flere barn. Dette er en vanlig tilnærming (se for eksempel Philipov m.fl. (2006), Lappegård m. fl. (2009)).

Figur 4.1: Utvalg og underutvalg

4.3. Målinger og operasjonaliseringer

Målet med dette forskningsdesignet er å rendyrke en eventuell sammenheng mellom inntekt/utdanning og sannsynligheten for å ha/realisere en fruktbarhetsintensjon. Jeg har derfor inkludert variable som kan tenkes å konfundere en slik sammenheng – paritet,

sivilstand og alder. Disse variabelenes parameterestimater kan være interessante i seg selv, men i denne studien opptrer de som kontrollvariable.

4.3.1 Fruktbarhetsintensjoner

Ulike operasjonaliseringer av fruktbarhetsintensjoner

Tabell 4.3 viser de ulike operasjonaliseringene av fruktbarhetsintensjoner som er bruk i de ulike analysene. Vi ser at avhengig variabel i modell 1 er direkte basert på et spørsmål i FFS03. Variabelen er målt på nominalnivå, og kan dermed være avhengig variabel i en multinomisk logistisk regresjonsanalyse (Allison 1999: 111). Tabellen viser også hvilke analyser (modeller) de forskjellige variablene benyttes i.

Tabell 4.3: Operasjonalisering av fruktbarhetsintensjoner

Spørsmål i FFS03		Konstruerte variable		
”Regner du med å få (flere) barn?”	”Når omtrent regner du med å få ditt neste barn?”	Tidsbestemt vs. tidsubestemte fruktbarhetsintensjoner	Tidsbestemt og tidsubestemt fruktbarhetsintensjon	Ønsker barn innen 1 år?
Avh. variabel Modell 1		Avh. variabel Modell 2	Uavh. variabel Modell 3	Uavh. variabel Modell 4
Ja	Innen 1 år	Ja	Tidsbestemt	Ja
	1-2 år			
	3-4 år			
	5 år eller mer	Nei (ref)	Senere	-
	Har ikke lagt slike planer			
Nei (ref)	-	-	Nei (ref)	-
Vet ikke	-	-	Vet ikke	-

Informasjonen om fruktbarhetsintensjoner er basert på to spørsmål i FFS03. Det er flere måter å misforstå overgangen mellom de to spørsmålene på. Respondenter som svarte ”nei” eller ”vet ikke” på første spørsmål, og deretter har oppgitt en tidfestet fruktbarhetsintensjon (de 4 øverste alternativene i kolonne 2 i tabell 4.3), har fått svaret på første spørsmål endret til ”ja”

ved registrering av resultatene. Respondenter som har svart ”nei”/”vet ikke” og deretter ”har ikke lagt slike planer” har fått det siste svaret slettet (Wiecek 2003:53). Etter denne sorteringen ved dataregistrering, sitter vi igjen med 15 respondenter med inkonsistente svar. Disse har først svart ”ja”, og deretter ikke gått videre til tidfesting. Jeg tolker dette som at de ikke oppfatter spørsmålet om tidfesting som relevant, og har derfor inkludert dem i ”senere”-kategorien.

Valg av tidshorisont for fruktbarhetsintensjoner

I forskningslitteraturen om fruktbarhetsintensjoner regnes et 2-4 års perspektiv som standard tidsramme for kortsiktige fruktbarhetsintensjoner (Philipov 2009a, Philipov m.fl. 2009:59). Av disse er 3-årsperspektivet det vanligste, benyttet av bla. Spéder og Kapitány (2009), Vitali m. fl. (2009) og Rosina og Testa (2009). På grunn av spørsmålsformuleringene som ligger til grunn for variablene som måler fruktbarhetsintensjoner, må jeg velge å sette grensen ved 2 eller 4 år. Begge disse avgrensningene er benyttet i litteraturen. For eksempel setter Philipov (2009b) grensen ved 2 år, mens Schoen m. fl. (1999) bruker en 4-årsintensjon.

I litteraturen om fruktbarhetsintensjoner er nærhet i tid et viktig kriterium for at intensjoner skal ha effekt (Philipov 2009b). Dette taler for at oppfølgingstiden ikke bør være lenger enn tidshorisonten i intensjonene. Noen studier lar tidshorisonten for realisering være litt lenger enn tidshorisonten i fruktbarhetsintensjonene (se for eksempel Schoen 1999). Dette gjør det mulig å ta hensyn til at noen uforutsette hendelser forstyrrer realiseringen av intensjonene. Ved å bruke intensjoner som er tidfestet til 3-4 år, vil en oppfølgingstid på i overkant av 5 år balansere disse to hensynene.

Validitet

For å undersøke mønstre i norske menns fruktbarhet, trenger jeg svar fra et relativt stort sannsynlighetsutvalg fra populasjonen og standardiserte (og dermed sammenliknbare) spørsmål (Ringdal 2001: 130) Et standardisert spørreskjema kan misforstås, og tillegges ulik mening av forsker og respondent. Mens personlige intervjuer med bruk av standardiserte skjemaer kan gjøre at slike misforståelser avdekkes, er det vanskeligere å oppdage misforståelser i postale spørreundersøkelser (Ringdal 2001: 262) Samtidig kan en standardisering øke sannsynligheten for at forsker og respondent forstår spørsmålene likt,

fordi de har tilgang på samme informasjon (jf. Ringdal 2001:131). I en standardisert, postal spørreundersøkelse, kan avstanden mellom forsker og respondent redusere sjansen for at svarene preges av hva respondenten tror forskeren ønsker å høre, sammenliknet med et kvalitativt samtaleintervju (Ringdal 2001:262).

Skog bruker begrepsvaliditet om hvorvidt data måler ”det en ønsker å måle med tilfredsstillende grad av presisjon” (2007:89). For fruktbarhetsintensjoner vil dette være knyttet til test-retest-problematikk: Er det tilfeldige målefeil – eller gir respondentene samme svar på samme spørsmål kort tid etter? Thomson og Brandereth (1995:88) finner i en slik studie en korrelasjon på 0.90 mellom oppgitte fruktbarhetsintensjoner i test og retest-studier, altså relativt liten målefeil. Bongaarts (1990:494) hevder at et uspesifisert ønske om flere barn er blant de målene på framtidig fruktbarhet som er *minst* beheftet med systematiske målefeil. Ut fra dette kan en forvente at modell 1, som ikke trekker inn tidsbestemte fruktbarhetsintensjoner, er mindre beheftet med målefeil enn de andre modellene, der fruktbarhetsintensjoner også tidfestes. Det *kan* tenkes at det at tidskategoriene er samlet i dummyvariable øker reliabiliteten ved at flere av respondentene ville havnet i samme dummykategori ved en retest, enn de som ville havnet i nøyaktig samme tidskategori i en retest.

Hvis målefeilene er systematiske og korrelert med uavhengige variable, kan dette gi misvisende analyser (Skog 2007: 91). Usystematiske målefeil vil gi større spredning og dermed gjøre det vanskeligere å påvise eksisterende sammenhenger. I avhengig variabel kan usystematiske målefeil gi høyere standardfeil i analyser av utvalget, og dermed mindre presise estimer (Skog 2007:255). Analysene viser signifikante sammenhenger mellom intensjoner og forklaringsvariablene i utvalget, så eventuelle målefeil har i det minste ikke skjult slike sammenhenger fullstendig.

Kriterievaliditet er en form for begrepsvaliditet, og forutsetter at det ”i prinsippet [finnes] et kriterium man kan sammenlikne måleresultatet med” (2007: 90) – det finnes altså en sann verdi som (i teorien) kan sammenliknes med den observerte verdien. Når det gjelder om en regner med å få (flere) barn, er det grunn til å tro at det finnes en sann verdi – selv om denne ikke lar seg måle uten fare for målefeil. Med andre ord, de fleste har en oppfatning om hvorvidt de, på det nåværende tidspunkt, regner med, ikke regner med eller ikke vet om de

regner med å få flere barn. Thomson og Brandereth (1995:93) imidlertid legger vekt på at fruktbarhetsatferd *ikke* kan forstås som den sanne verdien som ønsker om fruktbarhet måles opp mot – ettersom respondenter skiller klart mellom sikkerhet i ønsker om framtiden, og sikkerhet i oppfatninger om hvordan framtiden blir. Hvorvidt ”regner med” skal forstås som et ønske eller en oppfatning, er et tolkningsspørsmål. Thomson og Brandereths studie kan imidlertid minne om at manglende realisering av tidsbestemte fruktbarhetsintensjoner ikke uten videre forstås som at respondentene ikke er ”i stand til” å forutsi framtiden: De har ikke blitt spurt om å forutsi framtiden, men om å si hva de tror kommer til å skje.

4.3.2 Utfallsvariabel i forløpsanalysen

Den avhengige variabelen i forløpsanalysen konstrueres ut fra informasjon om registrerte farskap, og har dermed god reliabilitet, selv om sammenfallet mellom biologisk og registrert farskap er noe svakere for kvinner enn for menn. I følge Kravdal og Rindfuss (2008) har lavt utdannede større hyppighet av uregistert farskap. Når målefeilen er så liten (1-2% - se avsnitt 2.1) kan dette ikke påvirke estimatene vesentlig. Reliabiliteten er imidlertid veldig mye bedre enn en kan forvente i en longitudinell undersøkelse der fruktbarhetsatferd er selvrapportert.

Fordi utfallsvariabelen er basert på data om fødsler, måles bare unnfanger som leder til levende fødsler. Manglende biologisk evne til å få barn (infekunditet) eller spontanaborter kan gjøre at handlingsrekken som leder fram mot fødsel gjennomføres, uten at dette resulterer i en registrert levendefødsel. Antall menn som gjennomfører handlingsrekken jeg vil måle, vil altså antakelig være noe lavere enn antall fødsler som dette måles med (se Philipov m. fl. 2009: 41). Siden abort er knyttet til kvinnens valg, vil en levendefødsel nødvendigvis innebære at en kvinne i det minste velger å bære fram et barn. Menn kan derimot bli far til barn som de ikke på noe tidspunkt har ønsket (jf. NOU 1999: 147). En fødsel trenger altså ikke nødvendigvis være uttrykk for et ønske om barn hos menn.

Utfallsvariabelen skal måle en hendelse som inntreffer i en gitt måned. Schoen m.fl. (1999) bruker antatt unnfangelsestidspunkt som utgangspunkt for fødselsvariabelen i en tilsvarende analyse. Å velge å få barn er en handlingsrekken, der det siste leddet er knyttet til å velge å ikke ta abort. Imidlertid er det ikke helt avgrenset når denne handlingsrekken er avsluttet. I Norge er det selvbestemt abort fram til 12. svangerskapsuke, og mulig å søke om abort fra 13.

til og med 18. svangerskapsuke (NOU 1999: 148). Avstanden mellom 18. uke og fødselsdato vil være mindre enn 5 måneder for for tidlig fødte barn. En kan dermed trekke maksimalt fire måneder fra fødselstidspunktet for å finne det tidligste tidspunktet da handlingsrekken er gjennomført. En ender da opp med et tidspunkt som ikke markerer den samme hendelsen for alle respondenter: De fleste vil ha tatt avgjørelsen om å få barn før fire måneder før fødselen.

Fordelen med fødselsmåneden er altså at vi vet at den markerer samme hendelse for alle respondenter. Problemet med å bruke fødselsmåned, er at årsaksretningen mellom familiedannelse og inntekt også kan være omvendt etter at valget om å få barn er tatt: Å vente barn kan føre til at menn jobber mer for å dekke økte utgifter. Å unngå slik omvendt kausalitet er nettopp en av grunnene til å benytte forløpsanalyse (Allison 1984:11). Jeg har valgt å bruke fødselsmåned. Dette er en vanlig tilnærming (se for eksempel Schoen m. fl. 1999). Valget påvirker estimatene, noe som vil blir diskutert nærmere i kapittel 7.

4.3.3 Tidsvarierende forklaringsvariable

Jeg vil her diskutere hvilke valg jeg har tatt når det gjelder de to forklaringsvariablene inntekt og utdanning. Begge variable er basert på registerdata av god kvalitet med svært få manglende verdier, og skal slik ha god reliabilitet.

Lønnsinntekt

Inntektsvariabelen er basert på pensjonsgivende lønnsinntekt oppgitt i selvangivelsen, og er inflasjonsjustert til 2002-kroner. Når det mangler informasjon om lønnsinntekt, er den satt til 10 kroner (dette for å unngå utregningsproblemer ved omregning til logaritmer). Fordi det er grunn til å tro at sammenhengen mellom inntekt og fruktbarhet ikke er lineær, men at effekten er sterkest for de første tjente kronene og deretter avtar, har jeg omkodet (inntektsvariabelen/10 000) til naturlige logaritmer. Når den logaritmisk omkodede inntektsvariabelen øker lineært, øker antilogaritmen (lønnsinntekten i kroner) eksponentielt. Verdien 1 tilsvarer en årsinntekt på 27 180 2002-kroner. Verdien 2 tilsvarer en årslønn på 73 870 kr, og ved verdien 3 har lønnsinntekten steget til 200 790. Når fruktbarhetsintensjoner er avhengig variabel, brukes lønnsinntekten for 2002. I forløpsanalysen er inntektsvariabelen tidsoppdatert, og hentet fra året før en angitt måned. Informasjonen om lønnsinntekt går fram til 2007, og i mangel av inntekt for 2008 er 2009-måneder knyttet til inntekten i 2007.

Utdanning

Utdanningsvariabelen angir utdanningsnivå i kategorier, samt hvorvidt en er under studier. Variabelen er inndelt med utgangspunkt i norsk standard for utdanningsgruppering slik den ble revidert i 2000 (se Rognan og Barrabés 2001). Den er basert på registerinformasjon om høyeste oppnådde utdanningsnivå fra Nasjonal Utdanningsdatabase (NUDB). Variabelen er delt inn i grunnutdanning (referansekategori), videregående utdanning og høyere utdanning, og har i tillegg en verdi for å være under utdanning (se vedlegg 1). I analysene av intensjoner benyttes informasjon om utdanning i 2002. I forløpsanalysen benyttes informasjon om utdannelsen året før. Hvordan dette påvirker resultatene, og hvorfor dette valget ble tatt, vil bli diskutert i avsnitt 6.4. Informasjonen om utdanning går fram til 2007, og i mangel av utdanning for 2008 er 2009-måneder knyttet til inntekten i 2007.

1 person mangler all informasjon om utdanning, og respondenten er derfor utelatt fra utvalget. 7 personer mangler informasjon om all utdanning fra og med 2003, og disse er derfor ekskludert fra forløpsmodellene. Dette påvirker ikke estimatene.

4.3.4 Kontrollvariable

I analysen benyttes samlivsstatus og alder, samt paritet for fedre, som kontrollvariable. Disse er basert på data fra Statistisk sentralbyrås befolkningsdatabase BEBAS. Reliabiliteten til alder og paritet er uproblematisk, mens målingen av samlivsstatus vil bli diskutert.

Samlivsstatus

Samlivsstatus er selvrapportert og målt på intervju tidspunktet. Samlivsstatusene er samboer (referansekategori), gift og enslig. Jeg har kontrollert den selvrapporterte informasjonen ved å sammenlikne med registerdata, og finner ingen diskrepans. 5 respondenter som har oppgitt fruktbarhetsintensjon oppgir ikke samlivsstatus, og er derfor ekskludert fra utvalget. Dette påvirker ikke estimatene i noen av modellene. Samlivsstatus på intervju tidspunktet brukes også i forløpsanalysen, fordi registerdata ikke inneholder informasjon om samboerskap. Ved bruk av tidsoppdaterte registerdata om sivilstand, vil menn som var enslige på intervju tidspunktet, og får samboer og deretter barn fortsatt være registrert som ”ugift”, og

umulig å skille fra menn som får barn med en kvinne de aldri har bodd sammen med. Tilsvarende kan menn som blir registrert som separert være samboere med en ny partner, eller enslige. Fordelen med dette valget er at jeg får informasjon om hvorvidt samlivsstatus på intervju tidspunktet påvirker realiseringen av fruktbarhetsintensjoner. I tolkningen av estimatene er det tatt hensyn til at samlivsstatus på fødselstidspunktet kan være en annen enn på intervju tidspunktet.

Alder

Alder er målt i antall år. For å tillate en kurvelineær sammenheng, som kan forventes ut fra aldersmønsteret i fruktbarhet, er alder parametrisert som et sett av dummyvariable. Alder måles ved utgangen av 2003. Aldersvariabelen har følgende kategorier:

- * 23-25 år
- * 26-29 år
- * 30-34 år (referansekategori)
- * 35-39 år
- * 40-47 år

Hvis alder skulle variere over tid i forløpsanalysen, ville respondentene flytte seg mellom de forskjellige kategoriene i løpet av forløpsanalysen. I tillegg ville dette gitt kolinearitet med varighetsvariabelen. Ved å bruke alder på intervju tidspunktet måler vi dessuten i hvilken alder menn oppgir mest troverdige fruktbarhetsintensjoner.

Antall barn

Denne variabelen viser antall registrerte farskap for fedrene. I tillegg deles ettbarnsfedre inn i to kategorier etter barnets alder. Alder på yngste barn gir ikke signifikante forskjeller for menn med flere enn ett barn, og jeg har derfor ikke delt inn disse paritetene etter yngste barns alder. Feilregistrerte eller uregistrerte farskap vil gi en liten målefeil i forhold til biologiske farskap. Kategoriene er:

- * Ett barn under 3 år (født etter mars 2000 eller senere) (referansekategori)
- * Ett barn over 3 år (født før mars 2000)
- * To barn
- * Tre eller flere barn

Varighet

Antall fødsler per måned kan endres i løpet av observasjonsperioden. For å undersøke om dette er tilfelle, ble det inkludert en varighetsvariabel som måler tid i år. Det er også inkludert et samspillsledd mellom alder og varighet i forløpsmodellen for å ta høyde for at sammenhengen med varighet kan varierer med alder på intervjutidspunktet. Omkoding av varighetsvariabelen til et sett av dummyvariable forbedret ikke noen av modellene, og ble derfor ikke benyttet.

4.4. Metode

Alle statistiske modeller ble estimert ved hjelp av ulike former for logistisk regresjonsanalyse. Jeg vil derfor først kort gjøre greie for noen grunnprinsipper ved denne metoden. Deretter vil jeg beskrive multinomisk logistisk regresjon og diskret tids forløpsanalyse med logistisk regresjon.

4.4.1 Grunnprinsipper i logistisk regresjon

Logistisk regresjon brukes blant annet når den avhengige variabelen er dikotom. Ved analyse av en dikotom utfallsvariabel, modelleres andelen som har verdien 1 på variabelen som en funksjon av de uavhengige variablene. En slik sammenheng vil normalt være s-formet, og dermed brytes kriteriet om linearitet slik at lineær regresjon ikke kan benyttes. En logit-transformasjon av den avhengige variabelen gjør at sammenhengen mellom avhengig og uavhengig variabel igjen kan uttrykkes som en lineær funksjon (Skog 2007:344). Ettersom restleddene i en slik modell per definisjon ikke vil være heteroskedastiske og normalfordelte, er kriteriene for estimering med minste kvadratsums metode brutt (se Skog 2007:380f). Parametrene i logistisk regresjon estimeres derfor ved hjelp av Maximum likelihood-metoden. Det settet av parametre som gir høyest sannsynlighet for at modellen skal generere det observerte datasettet, blir valgt (Skog 2007:362).

Den logistiske regresjonsligningen er (Allison 1999:13):

$$\log\left(\frac{p}{1-p}\right) = \alpha + \beta_1 x_{i1} + \beta_2 x_{i2} + \dots + \beta_k x_{ik}$$

hvor i viser til individer, modellen har k uavhengige variable, α er konstantleddet, x_i viser til individets verdi på hver variabel, som multipliseres med parameteret for den gitte variabelen. p er sannsynligheten for at $Y_i=1$. $\beta_{1...k}$ er regresjonsparameterne for de ulike uavhengige variablene, og angir endringen i avhengig variabel når den aktuelle uavhengige variabelen øker med én enhet.

Forutsetninger for logistisk regresjon

Skog (2007:380f) beskriver tre forutsetninger for logistisk regresjon. For det første må sammenhengen mellom uavhengig og avhengig variabel være s-formet, hvis avhengige variable er lineære. Når de uavhengige variablene er dummyvariable, noe som gjelder alle variablene i denne analysen unntatt inntekt, er ikke dette noe problem. Observasjonene må dessuten være uavhengig av hverandre, noe som er trivielt oppfylt ved analyser av spørreundersøkelser, inkludert forløpsanalyse. Den tredje forutsetningen er at det ikke skal være bakenforliggende variable som påvirker både avhengig og uavhengig variabel og ikke er inkludert i modellen. Dette unngås ved å inkludere alle tilgjengelige viktige kontrollvariable i modellen, samt å diskutere mulige brudd på denne forutsetningen, altså spuriøsitet, ved tolkningen av resultatene.

Mål på modelltilpasning

Hosmer-Lemeshow-testen er en test på modelltilpasning. I modeller der regresjonskurvens s-form ikke er et problem, kan en lav p-verdi for Hosmer Lemeshow vise at modellen ikke har god tilpasning til data, altså at det er samspill i dataene som ikke er inkludert i modellen (Skog 2007:408). Allison (1999:55f) hevder at Hosmer-Lemeshowtesten er lite pålitelig. Hosmer-Lemeshow er likevel vist i modellene, som en kontroll mot feilspesifisering.

Det finnes ikke gode mål på forklart varians i logistisk regresjon. Jeg har inkludert Nagelkerke R^2 , som er et mål som "etterlikner" forklart varians i lineær regresjon (Skog 2007: 419). Selv om målet ikke har en presis fortolkning, kan det gi en pekepinn om hvilke modeller som forklarer sammenhengene i data godt.

Predikerte sannsynligheter

Det kan vises at antilogarithmen til parameterestimaterne er lik oddsforholdet mellom gruppen med verdien og referansegruppen (for dummyvariable/sett av dummyvariable). Et oddsforhold angir forholdet mellom to odds - etter følgende formel (Skog 2007:366):

$$OR = \frac{Odds(x+1)}{Odds(x)}$$

Odds angir det relative forholdet mellom en gruppe som har verdien 1 på en variabel, og referansegruppen. På oddsnivå er forholdet mellom parameterestimaterne multiplikativt, og ved å regne ut regresjonslikningen for et sett av verdier på de uavhengige variablene, får vi predikert odds. Predikert odds kan regnes om til andeler etter følgende formel (Skog 2007:368):

$$Andel = \frac{Odds}{1 + Odds}$$

Dette tallet angir andelen med verdien 1 på utfallsvariabelen i gruppen med det oppgitte settet av verdier på de uavhengige variablene. Denne andelen tilsvarer sannsynligheten for å få verdien 1 på avhengig variabel for et individ med disse kjennetegnene (Skog 2007:363), og omtales derfor også som predikerte sannsynligheter.

4.4.2 Forutsetninger for multinomisk logistisk regresjon

I multinomisk logistisk regresjon er utfallsvariabelen målt på nominalnivå og har flere enn to kategorier. De ulike kategoriene til utfallsvariabelen sammenliknes en og en med referansekategorien, og det oppgis et sett med parameterestimer for antall verdier på utfallsvariabelen minus 1 (referansekategorien). Dermed tillates de uavhengige variablene å påvirke sannsynligheten for å falle i de ulike kategoriene på forskjellige måter.

Regresjonslikningen er som følger (Allison 1999:123):

$$\log\left(\frac{p_{ij}}{1 - p_{iJ}}\right) = \beta_j x_i \quad J=1, \dots, J-1$$

i viser til en enkeltobservasjon, mens j viser til en kategori. Det oppgis altså parameterestimer for antall kategorier minus 1 (referansekategorien). Tilsvarende oppgis det konstantledd for J-1 kategorier.

Problemet med Independence of irrelevant alternatives

Independence of Irrelevant Alternatives (IIA) er et kriterium for multinomisk logistisk regresjon. Dette kriteriet kan brytes når settet av valgalternativer ikke er det samme for alle i utvalget, noe som gjelder analysen av fruktbarhetsintensjoner (Allison 1999: 167). Det såkalte rød buss/blå buss-eksempelet kan illustrere problemet med IIA. Etter å ha spurt respondenter om de foretrekker bil eller buss, blir busskjørerne spurt om de foretrekker rød eller blå buss. Det er likegyldig for dem, og de fordeler seg derfor likt mellom rød og blå. Ved å sammenlikne bil med busskategoriene en etter en, virker bil som et mer populært alternativ enn det egentlig er (Allison 1999: 167-168).

Det samme kan skje når en deler inn respondenter som regner med å få barn i to kategorier. La oss tenke oss at respondentene fordeler seg slik på de to første kategoriene: "Ja" 0.5, "Nei" 0.3 og "Vet ikke" 0.2. Andelen som faller i en kategori tilsvarer sannsynligheten for å falle i en kategori. Forholdet mellom sannsynligheten for å si nei og sannsynligheten for å si ja kan beregnes slik: $0.3/0.5=0.6$. Neste spørsmål om tidfesting av fruktbarhetsintensjoner stilles bare til respondentene som har svart "ja". Vi tenker oss at en andel på 0.6 svarer "Snart", mens 0.4 svarer "Senere". Av hele utvalget er det nå en andel på 0.3 som svarer "Snart", 0.2 svarer "Senere", og fortsatt svarer 0.2 "Vet ikke" og 0.3 "Nei". Den relative sannsynligheten for å svare "Nei" sammenliknet med "Snart" er $0.3/0.3=1$ – de to alternativene er altså like sannsynlige. I en regresjonsanalyse kan dette gjøre at signifikante forskjeller mellom sannsynlighetene for å falle i de ulike kategoriene skjules. Etter samme prinsipp kan signifikante sammenhenger mellom uavhengige variable og avhengig variabel skjules.

En test som kan gi en pekepinn på om IIA-kriteriet er brutt, er å sammenlikne en og en verdi av utfallsvariabelen med referansekategorien, og utelate alle respondenter som ikke har en av disse to verdiene. Hvis estimatene i dummymodellene skiller seg tydelig fra estimatene i den fulle modellen, kan dette tyde på at IIA-kriteriet er brutt. Tester av en modell som analyserer begge spørsmålene samlet viser andre estimater for separate dummyanalyser. Det hadde antakelig vært mulig å analysere den kombinerte utfallsvariabelen gjennom en nsted logit-modell (Allison 1999:167). Det er imidlertid en modell med mer kompliserte matematiske

forutsetninger, og der tolkningen av parameterestimaterne også blir mer kompleks. Spørsmålene analyseres derfor med en multinomisk modell fulgt av en binomisk modell.

4.4.3 Diskret-tids forløpsanalyse

Det er to hovedgrunner til å benytte en forløpsmodell ved analyse av sannsynligheten for fødsel i observasjonsperioden. For det første kan de uavhengige variablene variere over tid. For det andre gjør forløpsanalysen det mulig å inkludere observasjoner der hendelsen ikke inntreffer, samtidig som det kontrolleres for hvor raskt hendelsen inntreffer. Å ekskludere observasjoner der hendelsen ikke inntreffer gir systematisk frafall, og dermed misvisende modeller (Allison 1995: 4-5).

Utfallsvariabelen har to verdier: Fødsel og ikke fødsel. Måneder i observasjonsperioden der respondenten enda ikke har fått barn, regnes som måneder under risiko (Allison 1984:15). Forholdet mellom antall enheter med unnfangelse og antall enheter med ikke-unnfangelse i en gitt måned beskrives som risikoraten (Allison 1984:15). Modellen tillater bare at unnfangelse inntreffer en gang. Når en mann får verdien 1 på utfallsvariabelen, lages det ikke flere personmåneder for denne respondenten. Denne forløpsmodellen måler diskret heller enn kontinuerlig tid, noe som vil si at tid måles gjennom å lage en observasjon per respondent per måned til og med tidspunktet da respondenten eventuelt unnfanger barn, eller til sensureringstidspunktet (Allison 1984: 14).

Konstantleddet i en diskret tids forløpsmodell angir logiten/sannsynligheten for hendelse for gruppen som har 0 på alle uavhengige variable. Estimaterne for de uavhengige variablene beskriver hvordan disse påvirker logiten/sannsynligheten for unnfangelse (Allison 1984: 16-17). For eksempel vil et positivt estimat for inntekt si at høyere inntekt gir høyere logit/sannsynlighet for unnfangelse i en gitt måned, alt annet likt. Varighetsvariabelen fanger opp hvorvidt logiten/sannsynligheten varierer over tid (Allison 1984: 19).

Jeg har valgt å la tidsenheten være personmåneder fordi det gir en mer presis beskrivelse av sammenhengen mellom de uavhengige variablene og fødselstidspunkt. Et mål på om en får barn tidligere er om en får dem tidlig i samme år. Når observasjonsperioden er så kort som 6 år, er det nyttig å utnytte slike variasjoner. Med dette designet vil en mann som unnfanger

barn i desember 2004 være opphav til flere personmåneder enn en mann som unnfanger barn i januar 2004. Med år som enhet ville disse mennene vært opphav til like mange personår.

Valg av sensureringstidspunkt

Forløpsdata kan være både høyre- og venstresensurert. Når en ikke kjenner verdien på dataene før et gitt tidspunkt, er de venstresensurert. Tilsvarende er data høyresensurert når en ikke kjenner verdien etter et gitt tidspunkt (Allison 1995:10). I dette tilfellet er fødsler før observasjonsperioden kjent, mens fødsler etter observasjonsperioden er ukjent. Data er dermed høyresensurert, men ikke venstresensurert. Observasjonsperioden starter og slutter på samme tidspunkt for alle informanter, med unntak av de som opplever hendelsen (fødsel). Slik høyresensurering kalles ”singly” type I-sensurering, som beskriver at alle observasjoner uten hendelse sensureres på samme tidspunkt, og at forskeren bestemmer når dette tidspunktet er (Allison 1995: 11). Tilfeldig sensurering, der observasjonsperioden kan stoppe av årsaker som ikke er under forskerens kontroll, kan innebære selektivt frafall. Hvis det er systematiske forskjeller mellom de som sensureres og de som fortsatt er under observasjon, kan dette gi dårligere informasjon om det vi ønsker å forklare.

Et eksempel på dette er frafall i panelundersøkelser om samliv, som er den vanligste måten å måle realisering av fruktbarhetsintensjoner på (se avsnitt 2.4.3 for eksempler). Det er grunn til å forvente at menn som enten ikke får de barna de ønsker, som får barn de ikke ønsker, eller som opplever samlivsbrudd, i mindre grad returnerer oppfølgingsspørreskjemaene. Dermed mister vi informasjon om en gruppe som skiller seg systematisk fra de andre respondentene. Når oppfølgingsperioden er basert på registerdata, forsvinner dette problemet nesten helt. Her er den eneste feilkilden feilregistrerte eller uregistrerte farskap, som varierer mellom 1-2%, og tilsvarer en svarprosent i oppfølgingsundersøkelser på 98-99%. En tidsvarende svarprosent forekommer i praksis ikke i spørreundersøkelser i Norge (jf. Ringdal 2001:277).

Registerdatabruken gjør dermed at dataene er spesielt sterke, særlig når det gjelder å beskrive hvilke menn som ikke innfrir sine fruktbarhetsintensjoner.

Innenfor rammen av tilgjengelige registerdata, har jeg selv valgt avslutningstidspunkt og dermed tidspunkt for høyresensurering, samt starttidspunkt for undersøkelsen. Valg av avslutningstidspunkt påvirker nødvendigvis hvor mange personmåneder (enheter) som

inkluderes i analysen, noe som endrer teststyrket og dermed også kan påvirke estimatene. Fordi jeg har valgt å ekskludere alle fødsler fra og med mars og til og med august 2003, er det tidligste mulige starttidspunktet september 2003. Jeg har valgt å beholde maksimal observasjonsperiode, og satt sluttidspunkt til mars 2009. Observasjonsperiodens lengde påvirker estimatene til forklaringsvariablene. Dette er diskutert i analysekapittelet, avsnitt 7.4.3.

4.4.4 Analyseverktøy

Analyser og databearbeiding er gjort i statistikkprogrammet SAS, versjon 9.2 SAS bearbeider store datasett effektivt, og er et godt verktøy for forløpsanalyse. Regresjonsmodellene ble estimert ved hjelp av PROC LOGISTIC-kommandoen, som kan brukes for både binomisk og multinomisk logistisk regresjon.

5. Betydningen av inntekt og utdanning for menns fruktbarhetsintensjoner

I dette kapittelet presenteres analyser av hvordan menns fruktbarhetsintensjoner varierer med inntekt og utdanning. Kapittelet innledes med deskriptiv statistikk, inkludert en diskusjon av kjennetegn ved menn som har valgt å *ikke* besvare spørsmålet om fruktbarhetsintensjoner. Deretter presenteres analysen av menns fruktbarhetsintensjoner i to modeller: Modell 1 viser hvordan inntekt og utdanning påvirker sannsynligheten for å regne med å få (flere) barn. Modell 2 viser sannsynligheten for å ha en tidsbestemt fruktbarhetsintensjon blant menn som regner med å få (flere) barn. Kapittelet undersøker første del av problemstillingen: *Har inntekt og utdanning betydning for menns fruktbarhetsintensjoner?*

5.1. Deskriptiv statistikk personer

Tabell 5.1 presenterer deskriptiv statistikk for det fulle utvalget. Dette er utvalget som analyseres i modell 1. Alle modeller er estimert separat for fedre og barnløse, og deskriptiv statistikk presenteres derfor også separat for de to gruppene. Deskriptiv statistikk for underutvalg I – som analyseres i modell 2 – er presentert i appendiks (vedlegg 2). Tabell 5.1 viser at det er forskjeller mellom fedre og barnløse på alle variable. Jeg vil først diskutere forskjeller på de demografiske variablene alder, samlivsstatus og paritet, samt fruktbarhetsintensjoner. Deretter vil jeg diskutere forskjeller i forklaringsvariablene inntekt og utdanning.

Fedrene er gjennomgående eldre enn de barnløse. Ettersom menn gjennomsnittlig får sitt første barn når de er 31 år (Statistisk sentralbyrå 2010a), vil barnløsheten i de yngste alderskategoriene gjerne være knyttet til at en ikke har startet familiedannelsen enda. Selv om barnløsheten blant menn går ned også etter 40 års alder, er denne innhentningen relativt liten (ibid.). Det er dermed langt mer sannsynlig at barnløse menn i den eldste alderskategorien forblir barnløse. Barnløse menn i den eldste aldersgruppen har gått gjennom en livsfase der majoriteten danner familie, uten å selv danne familie. Dette kan skyldes at de har et *ønske* om å leve barnløst, eller at de av ulike grunner ikke har fått *muligheten* til å få barn – for eksempel fordi de ikke har truffet en partner.

9 av 10 av fedrene er i samliv – og en klar majoritet blant fedrene er gift. Blant barnløse menn er derimot 6 av 10 enslige. Dette kan både bety at de er unge og ikke har startet familiedannelsen enda – eller at de ikke har barn *fordi* de ikke har funnet en partner. Når de barnløse mennene er i samliv, er samboerskap den mest valgte samlivsformen.

Tabell 5.1: Deskriptiv statistikk personer

	Barnløse menn		Fedre		Mangler intensjon	
	(N=1084)		(N=1558)		(N=240)	
	Antall	Prosent*	Antall	Prosent*	Antall	Prosent*
Alder						
23-25 år	263	24,3	25	1,6	5	2,1
26-29 år	308	28,4	102	6,6	29	12,1
30-34 år	255	23,5	299	19,2	50	20,8
35-39 år	130	12,0	405	26,0	68	28,3
40-47 år	128	11,8	727	46,7	88	36,7
Paritet						
Ingen barn			-	-	7	2,9
1 barn under 3 år			154	9,9	30	12,5
1 barn over 3 år			245	15,7	25	10,4
2 barn			720	46,2	101	42,1
3 eller flere barn			439	28,1	77	32,1
Samlivsstatus						
Samboer	329	30,4	369	23,7	69	28,8
Gift	112	10,3	1018	65,3	141	58,8
Enslig	643	59,3	171	11,0	29	12,8
Mangler informasjon**	-	-	-	-	1	0,4
Utdanning						
Grunnutdanning	42	3,9	87	5,6	29	12,1
Mellomutdanning	516	47,6	911	58,5	158	65,8
Høyere utdanning	262	24,2	485	31,3	44	18,3
Under utdanning	264	24,4	75	4,8	9	3,8
Fruktbarhetsintensjon						
Tidsbestemt	391	36,1	211	13,5	-	-
Tidsubestemt	256	23,6	61	3,9	-	-
Vet ikke	286	26,4	199	12,8	-	-
Nei	151	13,9	1087	69,8	-	-
	Gj.snitt	Std.avv.	Gj.snitt	Std.avv.	Gj.snitt	Std.avv.
Log (inntekt/10 000)	2,78	1,83	3,41	1,27	3,27	1,61
Inntekt i kroner	265 325	183 593	384 768	219 586	367 136	189 857

*Prosentene er avrundet, og summen kan derfor avvike fra 100,0. **Ingen av mennene med intensjon mangler informasjon om samlivsstatus fordi de fem det gjelder ble ekskludert fra utvalget (se kap. 4.1)

De fleste fedrene har to eller flere barn – og bare en av ti har ett barn under 3 år. 13,5 prosent av fedrene har en tidsubestemt fruktbarhetsintensjon – og så lite som 3,9 prosent ønsker et barn til *senere* enn om 4 år. De fleste fedrene har altså allerede fått de barna de ønsker seg. Det er ikke overraskende at de av fedrene som ønsker et barn til, ikke ønsker å gjøre avstanden mellom barna lengst mulig. Bare 13,9 prosent av de barnløse regner med å forbli

barnløse. Hele 36,1 prosent ønsker barn innen 4 år. En ganske stor minoritet – en av fire – er imidlertid *usikre* på om de kommer til å få barn. Tabell 5.1 viser også at prosenten som har fullført høyere utdanning er høyest blant fedrene. Imidlertid er nesten en av fire av de barnløse mennene under utdanning.

Hvem oppgir ikke fruktbarhetsintensjon?

Den deskriptive statistikken viser systematiske forskjeller mellom menn som ikke har besvart spørsmålet om fruktbarhetsintensjoner, og menn som har besvart dette spørsmålet. Tre av fire menn som ikke har besvart spørsmålet om fruktbarhetsintensjoner har minst to barn. Disse mennene har litt lavere inntekt enn fedrene med fruktbarhetsintensjon, men langt høyere inntekt enn barnløse menn. Fordelingen på sivilstand og alder likner fedrenes fordeling. Menn som ikke har besvart spørsmålet om fruktbarhetsintensjoner har imidlertid lavere utdanningsnivå enn fedrene.

Jensen og Clausen (1997: 54) fant i en undersøkelse om samværsfedre at menn som har lite samvær i mindre grad besvarte undersøkelsen. Tilsvarende kan det tenkes at menn som ikke har besvart spørsmålet om fruktbarhetsintensjoner på en eller annen måte skiller seg systematisk fra de som har besvart dette spørsmålet. Hvis disse mennene, alt annet likt, sjeldnere regner med å få flere barn, kan de manglende svarene påvirke analysens estimater: En positiv sammenheng i populasjonen mellom utdanning og sannsynligheten for å ha fruktbarhetsintensjoner kan bli skjult i utvalget. Dette vil altså kunne gi misvisende estimater i modell 1 for fedre samt forløpsanalysen i modell 3 for fedre. Hvis mennene som ikke har besvart spørsmålet skiller seg systematisk ut ved lavere fruktbarhetsintensjoner, vil de hovedsakelig være ekskludert fra modell 2 og 4, og slik ikke påvirke estimatene i disse modellene. Ettersom det bare er syv barnløse menn som ikke har besvart spørsmålet om fruktbarhetsintensjoner, vil dette ikke påvirke estimatene for barnløse betydelig.

5.2. Hvem regner med å få barn?

Modell 1 er en multinomisk logistisk regresjon av sannsynligheten for å regne med å få barn for henholdsvis barnløse og fedre. Ved multinomisk logistisk regresjon sammenliknes de forskjellige kategoriene i utfallsvariabelen en og en med kategorien som er valgt som referansekategori i utfallsvariabelen. I dette tilfellet er ”Nei”, altså menn som ikke regner med

å få (flere) barn, referansekategori. Det er estimert separate konstantledd og parameterestimater for de to andre svaralternativene, ”Ja” og ”Vet ikke”. Estimaten viser dermed signifikante forskjeller i forhold til referansekategorien (og *ikke* i forhold til den andre utfallskategorien). Hensikten med dette settet av modeller er å undersøke om inntekt og utdanning har en sammenheng med hvorvidt menn regner med å få (flere) barn. Følgende hypoteser testes:

H1: Jo høyere inntekt en mann har, jo høyere er sannsynligheten for at han regner med å få (flere) barn.

H2: Jo høyere utdanning en mann har, jo høyere er sannsynligheten for at han regner med å få (flere) barn.

Først vil jeg kommentere mål på modellens tilpasning. Deretter kommenteres resultatet av hypotesetestingen – altså sammenhengen mellom utfallsvariabelen og de to forklaringsvariablene inntekt og utdanning. Deretter vil jeg kort kommentere interessante mønstre i kontrollvariablene.

Likelihood Ratio (LR) viser at modellen både for fedre og barnløse er signifikant bedre enn en modell uten forklaringsvariable. Nagelkerke R^2 gir en antydning om hvor godt modellen forklarer sammenhengene mellom variablene. Målet er *ikke* analogt til justert R^2 i lineær regresjon, og selv om Nagelkerke R^2 har minimumsverdi 0 og maksimumsverdi 1, kan tallet *ikke* tolkes som andel forklart varians (Skog 2007: 419). Nagelkerke R^2 på henholdsvis 0,37 og 0,47 i modellene for fedre og barnløse er høye verdier, og *antyder* at en betydelig andel av variansen i avhengig variabel kan ”forklares” med varians i de uavhengige variablene.

Tabell 5.2 viser en positiv sammenheng for barnløse menn mellom inntekt og sannsynligheten for å svare ”Vet ikke”, og en mellom inntekt og sannsynligheten for å svare ”Ja”. H1 finner slik støtte blant barnløse menn. Selv om estimatet for ”Ja” er sterkere enn for ”Vet ikke”, gjør forutsetningene for multinomisk logistisk regresjon at modellen *ikke* gir svar på hvorvidt forskjellen mellom disse estimatene er signifikant¹⁰.

---

¹⁰ For å få svar på dette, må det estimeres en ny modell med ”Vet ikke” eller ”Ja” som referansekategori.

Tabell 5.2: Modell 1: Regner med å få barn? "Vet ikke" vs. "nei" og "ja" vs. "nei". Multinomisk logistisk regresjon Hele utvalget. . Parameterestimer på logitnivå

	Vet ikke				Ja			
	Barnløse menn		Fedre		Barnløse menn		Fedre	
	$\hat{b}$	se($\hat{b}$)	$\hat{b}$	se($\hat{b}$)	$\hat{b}$	se($\hat{b}$)	$\hat{b}$	se($\hat{b}$)
Konstantledd	0,17	(0,51)	0,67	(0,61)	1,28*	(0,52)	3,91***	(0,55)
Alder								
23-25 år	0,42	(0,47)	0,98	(0,90)	1,39**	(0,45)	0,95	(0,83)
26-29 år	-0,34	(0,36)	0,50	(0,36)	0,37	(0,34)	0,29	(0,33)
30-34 år (ref)								
35-39 år	-0,88**	(0,34)	-0,63**	(0,23)	-1,85***	(0,34)	-1,52***	(0,22)
40-47 år	-1,65***	(0,32)	-1,52***	(0,23)	-3,66***	(0,39)	-2,99***	(0,23)
Antall barn								
1 barn under 3 år (ref)								
1 barn over 3 år			-0,81*	(0,40)			-1,98***	(0,35)
2 barn			-3,28***	(0,37)			-3,27***	(0,32)
3 eller flere barn			-2,05***	(0,41)			-3,23***	(0,36)
Samlivsstatus								
Samboer (ref)								
Gift	-0,18	(0,41)	-0,67**	(0,25)	-0,07	(0,41)	-0,65**	(0,21)
Enslig	0,77**	(0,26)	1,06***	(0,21)	-0,45^	(0,25)	-0,36	(0,25)
Utdanning								
Grunnutdanning (ref)								
Mellomutdanning	0,51	(0,45)	0,28	(0,42)	0,10	(0,45)	-0,67^	(0,42)
Høyere utdanning	0,52	(0,48)	0,50	(0,43)	0,71	(0,48)	-0,36	(0,44)
Under utdanning	0,14	(0,53)	0,05	(0,57)	0,53	(0,53)	-0,86	(0,57)
Log (inntekt/10 000)	0,09*	(0,05)	-0,04	(0,06)	0,22***	(0,06)	-0,12^	(0,07)
N	1084		1558		1084		1558	
-2LL	1621,6		1819,6		1621,6		1819,6	
LR (frihetsgrader)	403,6*** (20)		731,5*** (26)		403,6*** (20)		731,5*** (26)	
Nagelkerke R ²	0,37		0,47		0,37		0,47	

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$ *** $p < 0,001$ ^ $p < 0,1$

For fedre er det ikke signifikant sammenheng mellom inntekt og sannsynligheten for å velge "Vet ikke". Sammenhengen mellom inntekt og sannsynligheten for "Ja" er negativ, signifikant på 10%-nivå. Ettersom utvalget inneholder hele 1558 enheter, er det ikke grunnlag for å godta et såpass lavt signifikansnivå. Tendensen til negativ sammenheng mellom høyere utdanning og å regne med å få barn *kan* skyldes at menn som både har lavere utdanning og ikke regner med å få barn i mindre grad har besvart spørsmålet om fruktbarhetsintensjoner enn menn med høyere utdanning som ikke regner med å få barn. Uansett, for fedre forkastes

H1 om at det er en *positiv* sammenheng mellom inntekt og sannsynligheten for å regne med å få barn.

I H2 forventes en positiv sammenheng mellom utdanning og det å regne med å få barn. Blant barnløse menn er estimatene for utdanning positive for både å ikke vite om en regner med å få barn, og for å regne med å få barn. Det kan imidlertid ikke utelukkes at sammenhengene skyldes tilfeldigheter. Det kan godt finnes en sammenheng i populasjonen som ikke fanges opp i utvalget på grunn av lav teststyrke. Imidlertid er utvalget relativt stort (N=1084).

Fraværet av signifikante sammenhenger peker dermed mot at utdanningsnivå ikke er en *viktig* forklaring på variasjonen i menns fruktbarhetsintensjoner. H2 forkastes dermed både for fedre og for barnløse menn.

Blant fedre er det en tendens til en negativ sammenheng mellom utdanning og sannsynligheten for å svare ”nei”. Det er altså en tendens til at fedre med høyere utdanning oftere sier at de ikke ønsker flere barn, gitt samme paritet. Som diskutert i avsnitt 5.1 er det mulig at en del av mennene som *ikke* besvarte spørsmålet om fruktbarhetsintensjoner, og som gjennomgående hadde lavere utdanningsnivå enn fedrene som besvarte spørsmålet, ville svart ”Nei”. Dette ville i så fall bidratt til en positiv sammenheng mellom utdanning og ønske om barn. En slik positiv sammenheng kunne igjen undertrykt den observerte tendensen til en negativ sammenheng.

Etter å ha testet hypoteser om forklaringsvariablene, vil jeg nå kommentere to interessante sammenhenger i kontrollvariablene: Først hvordan barnløses ønsker varierer med alder, og deretter hvordan fedrenes ønsker varierer med paritet. Blant de barnløse viser estimatene at de eldste mennene oftest svarer at de ikke regner med å få barn. Dette bekrefter antakelsen fra den deskriptive statistikken: For de yngste mennene er det ingen motsetning mellom å leve barnløst og å ønske barn – det kan se ut til at de ikke har familie fordi de ikke har nådd den livsfasen enda. De eldre barnløse mennene er oftere usikre på om de regner med å få barn, eller sikre på at de *ikke* kommer til å få barn. Hvorvidt dette tyder på en valgt barnløshet, eller er en tilpasning til manglende muligheter, kan ikke denne undersøkelsen gi informasjon om. Tidligere studier peker imidlertid mot at preferanser for barnløshet oppstår gjennom livet, ofte ved at fruktbarhetsintensjoner nedjusteres eller utsettes i møte med hindre (se Berrington 2004, Liefbroer 2009).

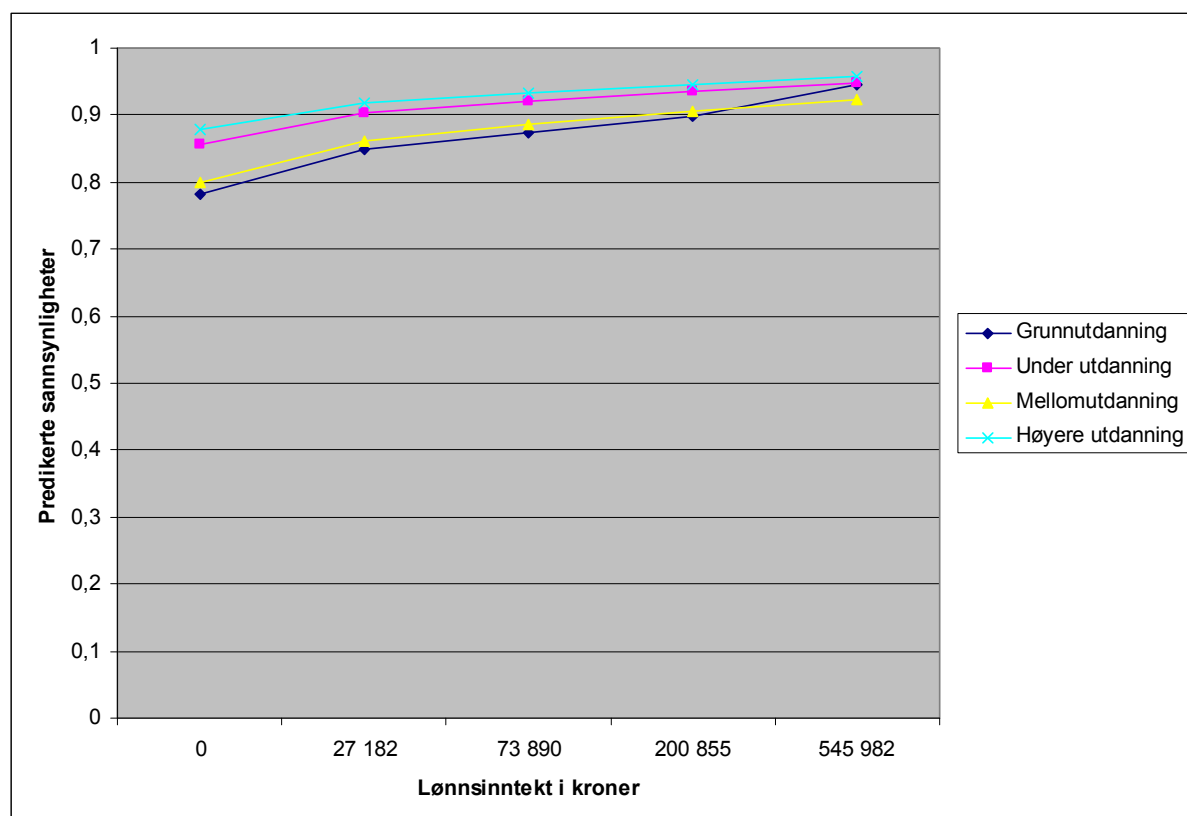
Sammenhengen mellom paritet og fruktbarhetsintensjoner er slående. Sannsynligheten for å *ikke* regne med å få flere barn øker dramatisk for menn som har to barn. Det er altså store fellestrekk i hvor mange barn menn ønsker. Dette kan skyldes en norm om hva som er passende barnetall. Det kan også skyldes at vanlig bruk av tid og penger på hvert barn, til foreldremøter, aktiviteter med mer, gjør at det går en ”smertegrense” ved tre barn – når det gjelder hvor mange barn respondentene oppfatter at de har tid og penger til å oppdra.

Predikerte sannsynligheter

Resultatene har hittil vært presentert på logitnivå. Det vil si at koeffisientene er logaritmen av oddsraten. Betydningen av en økning i en enhet i oddsraten er avhengig av konstantleddet størrelse og de andre variablenes verdier (Mood 2009). Når resultatene presenteres som predikerte sannsynligheter er ikke dette lenger et problem. Predikerte sannsynligheter er fra en skala fra 0 til 1, der 0 tilsvarer at hendelsen aldri inntreffer, mens 1 tilsvarer at hendelsen alltid inntreffer (for utregning av predikerte sannsynligheter, se kapittel 4.2.1).

Predikerte sannsynligheter for en multinomisk logitmodell viser sannsynligheten for å falle i den valgte utfallskategorien relativt til referansekategorien. Resultatene framstilles med andre ord som om *alle* har svart enten ”Nei” eller ”Ja” – mens en andel i virkeligheten også har svart ”Vet ikke”. Tross denne begrensningen kan predikerte sannsynligheter være et verktøy for å illustrere betydningen av forskjellene i logiter. Figur 5.1 viser predikerte sannsynligheter for ulike verdier av utdanning og inntekt for referansegruppen, samboende menn i alderen 30-34 år. Selv om figuren viser ulike kurver for ulike utdanningsnivåer, er forskjellene mellom disse ikke signifikante.

Figur 5.1: Predikerte sannsynligheter modell 1: Regner med å få barn vs. regner ikke med å få barn. Barnløse, samboende menn i alderen 30-34 år.¹¹

Figur 5.1 viser at en stor majoritet av referansegruppen foretrekker ja framfor nei. Det er altså *ikke* store forskjeller i fruktbarhetsintensjoner etter inntekt. Inntektene tilsvarer verdiene 0 til 4 på inntektsvariabelen (27 182 tilsvarer verdien 1, 73 890 kroner tilsvarer verdien 2 etc.). Dette illustrerer hvordan inntektsvariabelen først og fremst fanger opp forskjeller etter *lav inntekt*: Økning på lave nivåer tillegges større betydning enn økning på høye nivåer.

Blant menn med høyere inntekt er det en høyere andel som regner med å få barn, heller enn å ikke få barn, relativt til menn med lavere inntekt. Figuren viser også tydelig at menn som er under utdanning eller har høyere utdanning, har en tendens til å regne med å få barn oftere – og at inntekt ser ut til å bety mindre for denne gruppen. Menn med grunn- og mellomutdanning har en tendens til sjeldnere å regne med å få barn – og for denne gruppen ser inntekt ut til å bety mer. Den *samlede effekten* av lav inntekt og lav utdanning – sammenliknet med den *samlede effekten* av høy inntekt og høy utdanning – gir betydelige forskjeller i predikerte sannsynligheter. Mens predikert sannsynlighet for å ønske barn for

¹¹ Kurvens form er i virkeligheten glatt. En hakkete kurve kan likevel illustrere dette poenget.

menn med høyere utdanning og verdi 4 på inntektsvariabelen er 0.96, er tilsvarende sannsynlighet 0.78 for menn med lavere utdanning og uten lønnsinntekt.

5.3. Tidsbestemte fruktbarhetsintensjoner

Jeg har hittil presentert analyser som viser hvordan inntekt og utdanning påvirker sannsynligheten for å regne med å få (flere) barn. Jeg vil nå gå videre til å analysere sannsynligheten for å ha en tidsbestemt fruktbarhetsintensjon blant menn som ønsker barn i modell 2. Modell 2 inkluderer det som i metodekapittelet ble definert som *underutvalg I* (fig. 4.1, kapittel 4.2). Menn som svarte ”Vet ikke” eller ”Nei” på spørsmålet som ble analysert i modell 1, er dermed ekskludert fra analysene som er presentert i modell 2. Modell 2 inkluderer med andre ord bare menn som regner med å få (flere) barn, og utfallsvariabelen skiller mellom hvorvidt de regner med å få barn innen 4 år, eller senere.

Tidsfesting av fruktbarhetsintensjoner er slått sammen til en dummyvariabel, og analyseres ved binomisk logistisk regresjon. Referansekategorien er menn som ønsker barn om 5 år eller senere, eller ikke har konkrete planer om barn. En tidsbestemt fruktbarhetsintensjon er definert som å ønske barn (senest) innen 4 år. I modell 2 testes følgende hypoteser (for begrunnelse for hypotesene se avsnitt 3.2.5):

H3: Blant menn som regner med å få (flere) barn, har menn med høyere inntekt høyere sannsynlighet for å ha en tidsbestemt fruktbarhetsintensjon enn menn med lavere inntekt.

H4: Blant menn som regner med å få (flere) barn, har menn med høyere utdanning høyere sannsynlighet for å ha en tidsbestemt fruktbarhetsintensjon enn menn med grunnutdanning. .

Det kan kort bemerkes at mens fedrene er i flertall i det fulle utvalget, er barnløse i flertall i underutvalg I. Det er bare 272 fedre i underutvalg I, noe som *kan* gi lav teststyrke og gjøre at sammenhenger i populasjonen ikke fanges opp i utvalget. I motsetning til i modell 1, er det ikke grunn til å anta at systematiske forskjeller mellom fedre som har besvart og fedre som ikke har besvart spørsmålet om fruktbarhetsintensjoner vil påvirke estimatene for utdanning i modell 2 for fedre.

Tabell 5.3: Modell 2: Tidsbestemt vs. tidsubestemt fruktbarhetsintensjon. Binomisk logistisk regresjon. Menn som regner med å få barn.

	Barnløse menn		Fedre	
	$\hat{b}$	se($\hat{b}$)	$\hat{b}$	se($\hat{b}$)
Konstantledd	1,09 [^]	(0,63)	0,81	(0,87)
Alder				
23-25 år	-1,31***	(0,28)	-0,42	(0,61)
26-29 år	-0,49 [^]	(0,26)	-0,66	(0,41)
30-34 år (ref)				
35-39 år	-0,82*	(0,41)	-0,29	(0,44)
40-47 år	-0,54	(0,76)	0,61	(0,67)
Antall barn				
1 barn under 3 år (ref)				
1 barn over 3 år			0,04	(0,45)
2 barn			-0,23	(0,42)
3 eller flere barn			-1,05 [^]	(0,54)
Samlivsstatus				
Samboer (ref)				
Gift	0,84 [^]	(0,44)	0,56	(0,34)
Enslig	-1,54***	(0,20)	-0,58	(0,52)
Utdanning				
Grunnutdanning (ref)				
Mellomutdanning	0,30	(0,62)	0,72	(0,58)
Høyere utdanning	0,74	(0,63)	1,62*	(0,66)
Under utdanning	0,29	(0,63)	-0,23	(0,74)
Log (inntekt/10 000)	0,15*	(0,07)	-0,05	(0,15)
N	647		272	
-2LL	702,3			
LR (frihetsgrader)	166,2 (10)***		28,2 (13)**	
Nagelkerke R ²	0,31		0,15	
Hosmer-Lemeshow	0,55		0,62	

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$ *** $p < 0,001$ [^] $p < 0,1$

Som i modell 1, vil jeg først kommentere modellens tilpasning, og deretter teste hypoteser. Deretter vil jeg kort kommentere interessante sammenhenger med kontrollvariablene. Til slutt presenteres predikerte sannsynligheter regnet ut fra modellens estimater. Likelihood Ratio (tabell 5.3) viser at modellene for både fedre og barnløse er signifikant bedre enn en modell uten forklaringsvariable. Nagelkerke R² er 0,31 i modellen for barnløse menn og 0,15 i modellen for fedre. Dette peker mot at de uavhengige variablene beskriver variansen i avhengig variabel bedre for barnløse enn for fedre. Denne tendensen støttes av at bare *en* kategori i *en* forklaringsvariabel har en sammenheng som er signifikant på 5%-nivået i modellen for fedre. Hosmer-Lemeshow-testen peker mot god modelltilpasning for begge modeller.

I H3 antas det at det er en positiv sammenheng mellom inntekt og det å ha en tidsbestemt fruktbarhetsintensjon. Dette finner støtte blant barnløse menn. Sammenhengen er imidlertid ikke veldig sterk. For barnløse menn har inntekt altså *både* betydning for *hvorvidt* de ønsker familie, og *når* de ønsker å starte familie. Blant fedre må H3 forkastes, ettersom estimatene viser en svakt negativ, ikke-signifikant sammenheng mellom inntekt og sannsynligheten for å planlegge barn. Når menn først har startet familie, ser altså inntekt ut til å spille liten rolle for om de planlegger å få et barn til relativt snart.

Estimatene i tabell 5.3 viser videre at det *ikke* er signifikante sammenhenger mellom utdanningsnivå og sannsynligheten for å ha en fruktbarhetsintensjon for barnløse menn. Som i modell 1 er estimatene positive, men ikke signifikant forskjellige fra null. H4 må altså forkastes for barnløse menn. Selv om det kan tenkes at den sanne verdien er at det er en positiv sammenheng mellom utdanning og sannsynligheten for å planlegge barn, ser alder, samlivsstatus og inntekt ut til å ha større betydning for *når* menn ønsker å starte familiedannelsen. Fedre med høyere utdanning har derimot signifikant høyere sannsynlighet for å planlegge å få et barn til. Ettersom ingen av de andre forklaringsvariablene er signifikante på 5%-nivået blant fedre, ser det altså ut til at også den relative betydningen av inntekt er stor blant fedre. H4 finner slik støtte blant fedre. Når menn med høyere utdanning først har startet familiedannelsen, planlegger de å få barna sine tettere enn menn med lavere utdanning.

To tendenser er verdt å merke seg når det gjelder kontrollvariablene: For det første har barnløse menn mest konkrete planer om barn hvis de er i alderen 30-34 år (de eldste mennene skiller seg ikke signifikant fra referansegruppen, men den kurvelineære tendensen er likevel tydelig). Mønstre i menns fruktbarhet og kunnskap om hvordan fruktbarhetsintensjoner formes gjennom livet gir grunn til å anta at det ligger ulik motivasjon bak utsettelsene til de yngre og de eldre barnløse mennene. For menn i de yngste alderskategoriene kan det være naturlig å tenke at de skal ha barn – senere: Gjennomsnittlig har menn i disse alderskategoriene enda ikke blitt fedre. Når menn i de to eldste alderskategoriene utsetter det å få sitt første barn, peker det mer mot at utsettelsen er et steg mot at de etter hvert kommer til å regne med å ikke få barn. Alder har ikke signifikant betydning for fedre. Det er imidlertid ikke grunnlag for å konkludere med at alder har *mindre* betydning for fedre enn for barnløse,

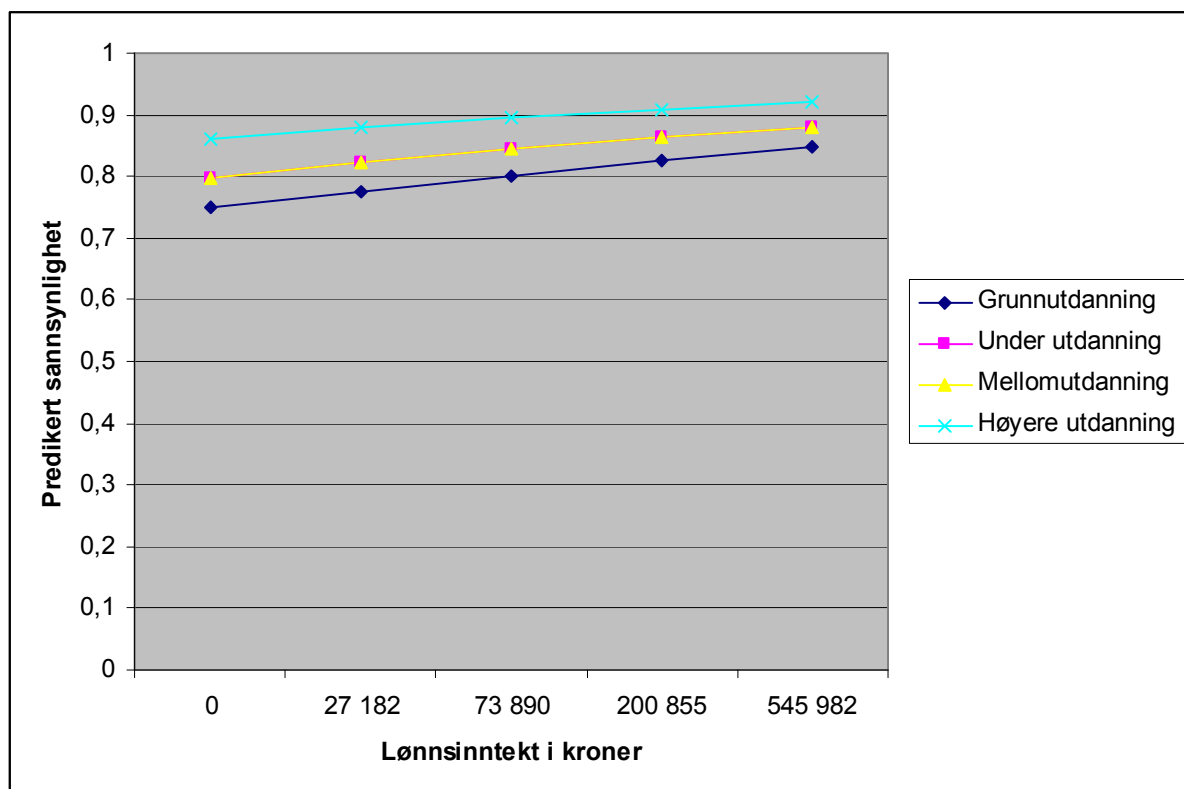
fordi forskjellene kan skyldes forskjeller i teststyrke (antall enheter for barnløse er mer enn dobbelt så stort som antall fedre).

For det andre har menn som ikke er i samliv betydelig sjeldnere en tidsbestemt fruktbarhetsintensjon. Dette kan antyde at menn som ikke lykkes med å finne en partner, stadig forskyver familiedannelsen. Enslige *fedre* har derimot ikke tilsvarende lave fruktbarhetsintensjoner. Dette *kan* peke mot at noen menn *velges bort* og forblir barnløse – mens menn som allerede er valgt som partnere oftere velges igjen (jf. Skrede 2004, Lappegård m. fl. 2009).

Predikerte sannsynligheter

Figur 5.2 viser predikerte sannsynligheter for å ha en tidsbestemt vs. tidsubestemt fruktbarhetsintensjon for barnløse, samboende menn i alderen 30-34 år som regner med å få barn (referansegruppen i modell 2 for barnløse), etter ulike nivåer av utdanning og inntekt.

Figur 5.2: Predikerte sannsynligheter modell 2: Ønsker barn innen 4 år vs. senere. *Barnløse, samboende menn i alderen 30-34 år.*¹²

Figur 5.2 viser at menn som regner med å få barn, også har høy predikert sannsynlighet for å planlegge disse barna innen 4 år. (Her må det tas med i betraktning at referansegruppen skilte seg betydelig fra alle andre alderskategorier ved å oftere ha tidsbestemte fruktbarhetsintensjoner.) Sannsynligheten for å ønske barn øker med inntekt, men figuren viser at det ikke er *betydelige* forskjeller etter inntekt. Forskjellene etter utdanning er tydelige – men det kan ikke utelukkes at de skyldes tilfeldigheter. Mens studentene i modell 1 fulgte menn med høyere utdanning tett, blir det her tydelig at de riktignok ønsker barn, men noe senere – antakelig når de har fullført utdanningen.

5.4. Oppsummering

Analysene viser at både *hvorvidt* og *når* menn ønsker å få sitt første barn påvirkes av inntekt. Menn med lavere inntekt regner sjeldere med å bli fedre, og har også mindre konkrete planer

¹² Kurvens form skal være glatt. Denne feilen har liten betydning for kurvens verdi som illustrasjon.

om barn hvis de regner med å stifte familie. For fedre har inntekt ingen signifikant betydning. Menn med høyere inntekt ser altså *ikke* ut til å ønske *flere* barn enn menn med lavere inntekt.

Utdanning har ikke signifikant sammenheng med barnløse menns fruktbarhetsintensjoner. Fedre med høyere utdanning har oftere konkrete planer om å få barn, blant fedre som regner med å få flere barn. Det er imidlertid ingen tendens til at fedre med høyere utdanning regner med å få flere barn enn fedre med lavere utdanning. Dette siste funnet er det imidlertid knyttet noe usikkerhet til, på grunn av mulige målefeil.

Tabell 5.4: Resultat av hypotesetesting for fruktbarhetsintensjoner

	Barnløse menn		Fedre	
	Styrket	Svekket	Styrket	Svekket
H1: Jo høyere inntekt en mann har, jo høyere er sannsynligheten for at han regner med å få (flere) barn	X			X
H2: Jo høyere utdanning en mann har, jo høyere er sannsynligheten for at han regner med å få (flere) barn.		X		X
H3: Blant menn som regner med å få (flere) barn, har menn med høyere inntekt høyere sannsynlighet for å ha en tidsbestemt fruktbarhetsintensjon enn menn med lavere inntekt.	X			X
H4: Blant menn som regner med å få (flere) barn, har menn med høyere utdanning høyere sannsynlighet for å ha en tidsbestemt fruktbarhetsintensjon enn menn med grunnutdanning.		X	X	

Sammenhengene med alder peker mot at de yngste mennene enda ikke synes det er på tide å starte familie – mens en del av de eldste barnløse mennene kanskje ender med å ikke danne familie. Sivilstatus har særlig betydning for enslige menns tidsbestemte fruktbarhetsintensjoner. Dette *kan* underbygge at noen menn stadig utsetter familiedannelsen fordi de velges bort som partnere.

6. Betydningen av inntekt og utdanning for menns fruktbarhetsatferd

Etter å ha analysert betydningen av inntekt og utdanning for menns planer om barn, går jeg nå videre til analyser av menns fruktbarhetsatferd i tilknytning til fruktbarhetsintensjoner. Det er to mål med denne analysen: For det første å undersøke om sammenhengen mellom inntekt/utdanning og fruktbarhet medieres av intensjoner. Dette undersøkes i modell 3, der hele utvalget analyseres. Denne analysen er knyttet til del to av problemstillingen:

Forklarer forskjeller i fruktbarhetsplanlegging sammenhengen mellom inntekt/utdanning og menns fruktbarhetsatferd?

For det andre vil jeg undersøke om menn med høy inntekt og utdanning oftere realiserer tidsbestemte fruktbarhetsintensjoner. Denne analysen gjøres i modell 4, der fruktbarhetsatferden til menn med tidsbestemte fruktbarhetsintensjoner blir modellert. Dette gir grunnlag for å svare på siste del av problemstillingen: *Har inntekt og utdanning betydning for menns sannsynlighet for å realisere en tidsbestemt fruktbarhetsintensjon?*

På samme måte som i forrige kapittel vil modellen estimeres separat for fedre og barnløse menn. Forløpsanalysen gjør det mulig å teste om det er en positiv eller negativ sammenheng mellom ulike kjennetegn og hvor raskt menn får barn i observasjonsperioden.

6.1. Deskriptiv statistikk forløpsdata

Tabell 6.1 viser deskriptiv statistikk for forløpsdata for det fulle utvalget – altså alle menn som har oppgitt en fruktbarhetsintensjon. Dette utvalget benyttes i modell 3. Syv personer er tatt ut av forløpsanalysen på grunn av manglende oppdatert informasjon om utdanning, men utover dette er utvalget basert på samme personer som er inkludert i den deskriptive statistikken i tabell 5.1. Imidlertid vil antall personmåneder som er laget per person være avhengig av hvor raskt denne personen eventuelt får barn. Hvis for eksempel menn med en tidsbestemt fruktbarhetsintensjon får barn raskere, vil de også være opphav til færre personmåneder. Inntekt og utdanning er tidsvarierende forklaringsvariable, og det samme individet kan dermed være opphav til personmåneder med ulike verdier på disse variablene. Den prosentvise fordelingen av enheter på de forskjellige variablenes verdier trenger altså

ikke være lik som i tabell 5.1. (Deskriptiv statistikk for underutvalg II, som analyseres i modell 4, er presentert i appendiks (vedlegg 3)) Jeg vil nå kort kommentere først de demografiske variablene og fruktbarhetsintensjoner, og deretter forklaringsvariablene inntekt og utdanning.

Tabell 6.1: Deskriptiv statistikk personmåneder

	Barnløse menn		Fedre	
	Antall	Prosent*	Antall	Prosent*
Antall personmåneder	58 333	-	91 429	-
Antall personer	1081	-	1554	-
Fødsel				
Personer med fødsel	377	34,9	288	18,5
Personer uten fødsel	704	65,1	1266	81,5
Personmåneder med fødsel	377	0,65	288	0,31
Personmåneder uten fødsel	57 956	99,35	91 141	99,69
Alder				
23-25 år	14 388	24,7	965	1,1
26-29 år	15 190	26,0	4 395	4,8
30-34 år	12 577	21,6	15 017	16,4
35-39 år	7 875	13,5	23 538	25,7
40-47 år	8 303	14,2	47 514	51,2
Antall barn				
Ingen barn	58 333	100	-	-
1 barn under 3 år	-		4 395	5,2
1 barn over 3 år	-		14 180	15,5
2 barn	-		44 510	48,7
3 eller flere barn	-		28 014	30,6
Samlivsstatus				
Samboer	14 148	24,3	19 574	21,4
Gift	4 710	8,1	61 210	67,0
Enslig	39 475	67,7	10 645	11,6
Utdanning				
Grunnutdanning	7 870	13,5	5 139	5,6
Mellomutdanning	22 579	38,7	27 923	59,2
Høyere utdanning	19 380	33,2	54 131	30,4
Under utdanning	8 504	14,6	4 236	4,6
Fruktbarhetsintensjon				
Tidsbestemt	16 081	27,6	6 943	7,6
Tidsubestemt	14 540	24,9	2 602	2,9
Vet ikke	17 812	30,5	10 557	11,6
Nei	9 900	17,0	71 327	78,0
	Gj.snitt	Std.avv.	Gj.snitt	Std.avv.
Log (inntekt/10 000)	3,08	1,08	3,53	0,95
Inntekt i kroner	300 703	190 920	424 432	331 895

*Prosentene er avrundet, og summen kan derfor avvike fra 100,0.

Tabell 6.1 viser at 34,9 prosent av de barnløse mennene får barn i løpet av observasjonsperioden, mot 18,5 prosent av fedrene. De barnløse mennene fordeler seg relativt jevnt på alderskategoriene, mens over halvparten av fedrene er i den *eldste* alderskategorien (merk at alder er målt på intervju tidspunktet, og ikke er tidsvarierende). For barnløse menn er en overvekt av personmånedene knyttet til samlivsstatusen enslig. For fedre er det tilsvarende en overvekt av personmånedene med samlivsstatus gift. Barnløse menns personmånedene fordeler seg relativt jevnt på de fire mulige fruktbarhetsintensjoner, med unntak at det er noe færre personmånedene knyttet til intensjonen ”Nei”, altså menn som ikke regner med å få barn. 78,0 prosent av fedrenes personmånedene er derimot knyttet til en intensjon om å ikke få flere barn.

6.2. Forklarer fruktbarhetsintensjoner forskjeller i fruktbarhetsatferd etter inntekt og utdanning?

Modell 3 er en forløpsanalyse av alle menn i utvalget. Utfallsvariabelen er den månedlige sannsynligheten for fødsel blant menn som enda ikke har fått barn i observasjonsperioden. Hensikten med modell 3 er for det første å se om fruktbarhetsintensjoner påvirker fruktbarhetsatferd, og for det andre å undersøke om forskjeller i fruktbarhetsintensjoner kan forklare noe av forskjellene i menns fruktbarhetsatferd etter inntekt og utdanning. Dette undersøkes ved å teste følgende hypoteser:

H5a: Menn som har en tidsbestemt fruktbarhetsintensjon, blir raskere fedre enn menn som ikke regner med å få (flere) barn.

H5b: Menn som har en tidsubestemt fruktbarhetsintensjon, blir raskere fedre enn menn som ikke regner med å få (flere) barn.

H6: Sammenhengen mellom inntekt og fruktbarhetsatferd reduseres når det kontrolleres for fruktbarhetsintensjoner.

H7: Sammenhengen mellom utdanning og fruktbarhetsatferd reduseres når det kontrolleres for fruktbarhetsintensjoner.

Tabell 6.2: Modell 3A og B. Forløpsanalyse av sannsynlighet for fødsel per måned. *Hele utvalget.*

	Modell A				Modell B			
	Barnløse menn		Fedre		Barnløse menn		Fedre	
	$\hat{b}$	se($\hat{b}$)	$\hat{b}$	se($\hat{b}$)	$\hat{b}$	se($\hat{b}$)	$\hat{b}$	se($\hat{b}$)
Konstantledd	-5,51***	(0,39)	-3,01***	(0,37)	-7,47***	(0,59)	-5,83***	(0,49)
Varighet i år	-0,11^	(0,06)	-0,26***	(0,07)	-0,07	(0,06)	-0,21**	(0,07)
Alder								
23-25 år	-0,42	(0,29)	-0,69	(0,48)	-0,57*	(0,29)	-0,67	(0,48)
26-29 år	0,03	(0,23)	-0,61*	(0,29)	-0,05	(0,23)	-0,56^	(0,29)
30-34 år (ref)								
35-39 år	-1,31**	(0,47)	-0,31	(0,29)	-0,92*	(0,47)	0,16	(0,25)
40-47 år	-1,78*	(0,71)	-2,19***	(0,31)	-0,73	(0,71)	-1,10**	(0,41)
Samspill varighet og alder								
Varighet*alder 23-25 år	0,19*	(0,09)	0,29	(0,48)	0,19*	(0,09)	0,29^	(0,18)
Varighet*alder 26-29 år	0,07	(0,08)	0,31**	(0,29)	0,08	(0,08)	0,29**	(0,11)
Varighet*alder 30-34 år (ref)								
Varighet*alder 35-39 år	0,13	(0,14)	-0,04	(0,25)	0,14	(0,14)	0,01	(0,10)
Varighet*alder 40-47 år	-0,30	(0,28)	0,05	(0,41)	-0,29	(0,28)	0,04	(0,14)
Paritet								
1 barn under 3 år (ref)								
1 barn over 3 år			-1,12***	(0,18)			-0,86***	(0,18)
2 barn			-1,83***	(0,17)			-0,92***	(0,17)
3 eller flere barn			-2,11***	(0,23)			-1,09***	(0,23)
Samlivsstatus								
Samboer (ref)								
Gift	0,13	(0,16)	-0,11	(0,14)	0,16	(0,16)	-0,04	(0,14)
Enslig	-1,36***	(0,12)	-0,74**	(0,23)	-1,15***	(0,12)	-0,80**	(0,23)
Utdanning								
Grunnutdanning (ref)								
Mellomutdanning	0,17	(0,19)	-0,07	(0,19)	0,21	(0,19)	-0,11	(0,20)
Høyere utdanning	0,12	(0,20)	0,08	(0,21)	0,03	(0,20)	-0,02	(0,21)
Under utdanning	-0,03	(0,24)	0,31	(0,28)	-0,10	(0,24)	0,19	(0,19)
Log (inntekt/10 000)	0,45***	(0,09)	0,03	(0,09)	0,33**	(0,09)	0,08	
Fruktbarhetsintensjon								
Nei (ref)								
Tidsbestemt					2,68***	(0,47)	2,82***	(0,22)
Tidsubestemt					2,16***	(0,48)	2,42***	(0,27)
Vet ikke					1,47**	(0,48)	2,24***	(0,22)
N personmåneder	58 333		91 429		58 333		91 429	
N personer	1 081		1554		1 081		1554	
Personer med hendelse	377		288		377		288	
Personer uten hendelse	704		1266		704		1266	
-2LL	4 201,6		3337,2		4 089,4		3119,5	
LR (frihetsgrader) (nullmodell)	351,4(15)***		555,5(18)***		463,6(18)***		773,5 (21)***	
LR (frihetsgrader) (modell A)					112,2 (3)***		218,0(3)***	
Nagelkerke R ²	0,08		0,15		0,11		0,20	
Hosmer-Lemeshow (p-verdi)	0,27		0,98		0,79		0,60	

*p<0,05   **p<0,01   ***p<0,001   ^p<0,1

For å teste hypotesene, er modell 3 bygget opp i to ledd: Modell 3A viser sammenhengen mellom inntekt/utdanning og fruktbarhetsatferd *før* kontroll for fruktbarhetsintensjoner, mens modell 3B i tillegg inneholder fruktbarhetsintensjoner. Hosmer-Lemeshow-testen tyder på god modelltilpasning. LR viser at modell 3A er bedre enn en modell uten forklaringsvariable, både for fedre og barnløse. LR viser også at modellen forbedres signifikant når fruktbarhetsintensjoner legges til, nok en gang både for fedre og barnløse menn. Tilsvarende antyder Nagelkerke R^2 at en modell med fruktbarhetsintensjoner forklarer variasjonen i data bedre enn en modell uten fruktbarhetsintensjoner.

For at inntekt og utdanning skal virke gjennom fruktbarhetsintensjoner, må det i utgangspunktet være en sammenheng mellom inntekt/utdanning og fruktbarhetsatferd. Modell 3A viser signifikant og positiv sammenheng mellom inntekt og sannsynlighet for fødsel for barnløse menn. For fedre er det ingen slik sammenheng. Det er ikke signifikante sammenhenger mellom utdanning og sannsynligheten for fødsel verken for fedre eller for barnløse. Ut fra modell 3A kan vi dermed bare gå videre til å teste H6 for barnløse menn.

Modell 3B viser en signifikant sammenheng mellom fruktbarhetsintensjoner og fruktbarhetsatferd for både barnløse menn og fedre. H5 finner altså støtte. Estimateret for inntekt reduseres fra modell A til modell B, men estimatenes konfidensintervaller er overlappende (konfidensintervallene for inntekt er henholdsvis 0,15-0,51 i modell A og 0,27-0,63 i modell B). Dette peker i retning av at vi må beholde H6, og anta at inntekt *ikke* virker gjennom fruktbarhetsintensjoner. Imidlertid gir noen metodiske problemer med sammenlikning av regresjonskoeffisienter mellom logistiske regresjonsmodeller grunn til å ta noen forbehold i denne konklusjonen.

Mood (2009) viser at lav forklart varians i en modell kan gjøre parameterestimatet lavere enn det sanne parameteret. Når det så legges til en variabel som øker den forklarte variansen, kan beregningsmåten i logistisk regresjon gjøre at det ”dempede” parameterestimatet øker mot sin sanne verdi. Ved å legge til en variabel som *både* øker forklart varians *og* er mellomliggende mellom en av de opprinnelige forklaringsvariablene og utfallsvariabelen, kan en få to motstridende effekter som utjevner hverandre: For det første *øker* estimatet fordi forklart varians øker, og for det andre *synker* estimatet fordi den nye variabelen forklarer noe av variasjonen i den gamle variabelen. Disse to effektene kan utjevne hverandre, slik at modellen

til sammen gir et feilaktig inntrykk av at den nye variabelen *ikke* har noen betydning for den gamle variabelen (Mood 2009: 6).

Nagelkerke R^2 antyder som nevnt at forklart varians øker mellom modell A og B for både barnløse og fedre. Fraværet av signifikant endring i inntektsvariabelen for barnløse *kan* dermed skyldes to motstridende tendenser, som i Moods eksempel: At estimatet for inntekt *både* reduseres fordi inntekt virker gjennom fruktbarhetsintensjoner, og øker fordi forklart varians øker, og disse to tendensene utjevner hverandre. Disse forbeholdene gjør at modell 3 *ikke* gir et sikkert svar på hvorvidt fruktbarhetsintensjoner er en mellomliggende variabel mellom inntekt og fruktbarhetsatferd. Det modellen imidlertid kan fortelle, er at inntekt har betydning for barnløse menns sannsynlighet for å få barn, også etter kontroll for fruktbarhetsintensjoner. Økningen i Nagelkerke R^2 er imidlertid ikke stor – selv om det her må tas med i betraktning at dette er et upresist mål. Jeg leser derfor modellen slik at den *peker mot* at det sanne estimatet for inntekt *ikke* påvirkes vesentlig av kontroll for fruktbarhetsintensjoner – men at det er knyttet noe usikkerhet til denne tolkningen.

Et interessant mønster i kontrollvariablene kan bemerkes kort: sammenhengen med varighet varierer med alder. De yngste mennene er mer tilbøyelige til å få barn senere i observasjonsperioden, noe som er lite overraskende i lys av at de utover i observasjonsperioden når eller nærmer seg gjennomsnittlig alder for å få første barn (31,9 år).

Tilslutt vil jeg illustrere betydningen av fruktbarhetsintensjoner med en figur. Figur 6.1 viser predikerte kumulative sannsynligheter¹³ for fødsel i observasjonsperioden etter fruktbarhetsintensjon. Figuren er bare ment som en illustrasjon og er basert på forutsetninger som ikke nødvendigvis er tilstede: blant annet at effekten av fruktbarhetsintensjoner ikke varierer underveis i observasjonsperioden, og at effekten heller ikke varierer med inntekt og utdanning.

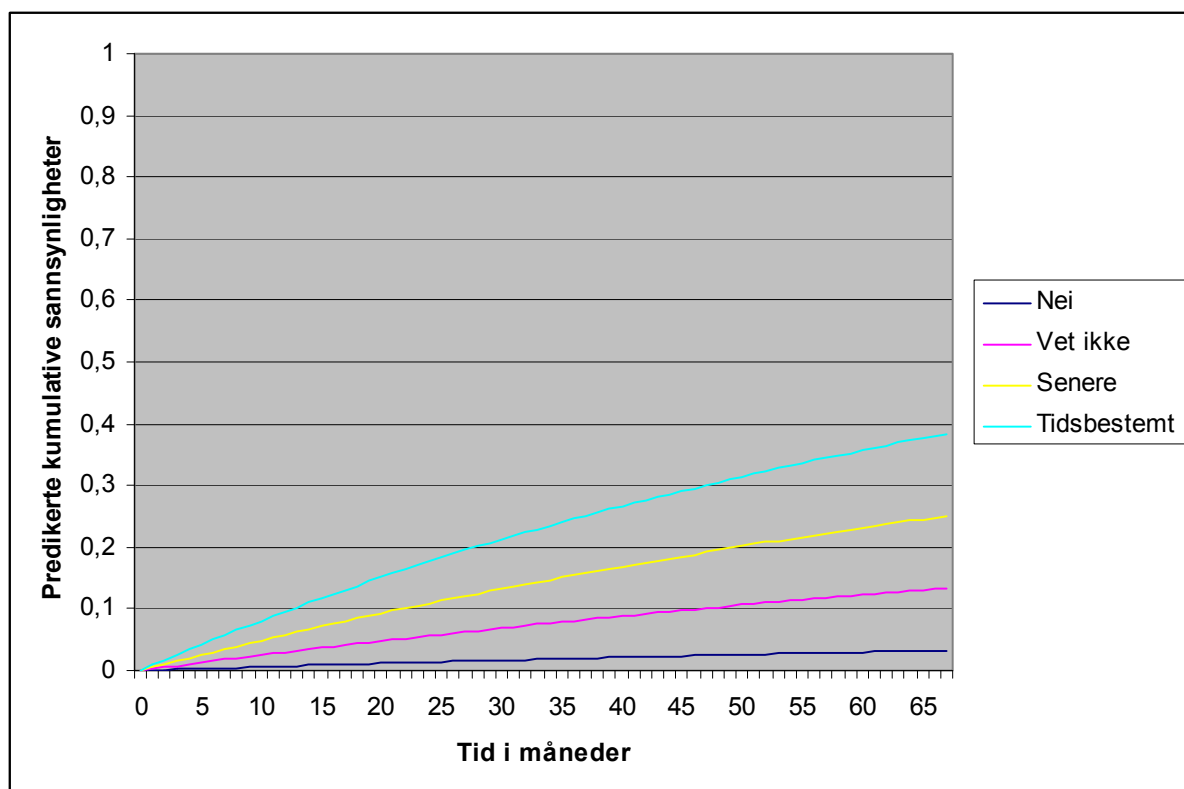
Figur 6.2 viser at det er betydelige forskjeller i sannsynlighet for fødsel etter fruktbarhetsintensjon. Samtidig ser vi at forskjeller som ser svært betydelige ut på oddsskala

---

¹³ Predikerte kumulative sannsynligheter er regnet ut etter følgende formel, der P_k er predikert kumulativ sannsynlighet, P_m er predikert månedlig sannsynlighet og t angir løpende tid i personmåneder: $P_k(t) = P_k(t-1) + ((1-P_k(t-1)) * P_m(t))$. Formelen har tilsvarende logikk som en dødelighetstabell (se Rowland 2001:271-274).

(for eksempel er oddsraten for tidsbestemt versus nei 14,59) ser mindre imponerende ut etter konvertering til predikerte sannsynligheter. Ettersom det er forskjeller i sannsynligheter vi er ute etter, er det viktig å ha i mente at effekten av et parameterestimat er avhengig av effekten av de andre estimatene samt konstantleddet størrelse.

Figur 6.1: Predikerte kumulative sannsynligheter for fødsel etter fruktbarhetsintensjon. Menn som på intervju tidspunktet er samboende og i alderen 30-34 år, og i observasjonsperioden har nullinntekt og grunnutdanning.

6.3. Realisering av tidsbestemte fruktbarhetsintensjoner

Den siste forløpsmodellen, modell 4A, er estimert for å undersøke del tre av problemstillingen: *Har inntekt og utdanning betydning for menns sannsynlighet for å realisere en tidsbestemt fruktbarhetsintensjon?* Som spørsmålsformuleringen antyder, inkluderes bare menn som har en tidsbestemt fruktbarhetsintensjon i denne modellen, det vil si underutvalg II.

Tabell 6.3: Modell 4A: Forløpsanalyse av sannsynlighet for fødsel. Menn med tidsbestemt fruktbarhetsintensjon.

	Barnløse menn		Fedre	
	$\hat{b}$	se($\hat{b}$)	$\hat{b}$	se($\hat{b}$)
Konstantledd	-4,38***	(0,47)	-1,98**	(0,63)
Varighet i år	-0,09	(0,07)	-0,31**	(0,10)
Alder				
23-25 år	-0,49	(0,34)	-0,76	(0,61)
26-29 år	0,06	(0,27)	-0,75*	(0,37)
30-34 år (ref)				
35-39 år	-1,20^	(0,66)	-0,02	(0,36)
40-47 år	-0,06	(0,89)	-0,28	(0,60)
Samspill varighet og alder				
Varighet* alder 23-25 år	0,19^	(0,11)	0,50^	(0,26)
Varighet* alder 26-29 år	0,03	(0,10)	0,45**	(0,16)
Varighet* alder 35-39 år	0,25	(0,19)	0,11	(0,16)
Varighet* alder 40-47 år	-0,52	(0,48)	0,02	(0,25)
Antall barn				
1 barn under 3 år (ref)				
1 barn over 3 år			-0,62*	(0,26)
2 barn			-0,92***	(0,23)
3 eller flere barn			-1,31**	(0,39)
Samlivsstatus				
Gift	0,23	(0,17)	0,14	(0,19)
Enslig	-1,38***	(0,17)	-1,44**	(0,53)
Utdanning				
Mellomutdanning	0,11	(0,25)	-0,45	(0,29)
Høyere utdanning	0,09	(0,25)	-0,06	(0,30)
Under utdanning	-0,08	(0,30)	-0,08	(0,37)
Log (inntekt/10 000)	0,24*	(0,11)	0,16	(0,16)
N personmåneder	16081		6 943	
N personer	391		210	
Personer med hendelse	245		147	
Personer uten hendelse	146		63	
-2LL	2412,0		1342,2	
LR (frihetsgrader)	124,5 (15)***		82,1 (18)***	
Nagelkerke R ²	0,05		0,06	
Hosmer-Lemeshow (p-verdi)	0,72		0,91	

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$ *** $p < 0,001$ ^ $p < 0,1$

Dette siste leddet i problemstillingen undersøkes ved å teste de to følgende hypotesene:

H8: Blant menn med tidsbestemt fruktbarhetsintensjon, blir menn med høyere inntekt raskere fedre enn menn med lavere inntekt.

H9: Blant menn med tidsbestemt fruktbarhetsintensjon, blir menn med høyere utdanning raskere fedre enn menn med lavere utdanning.

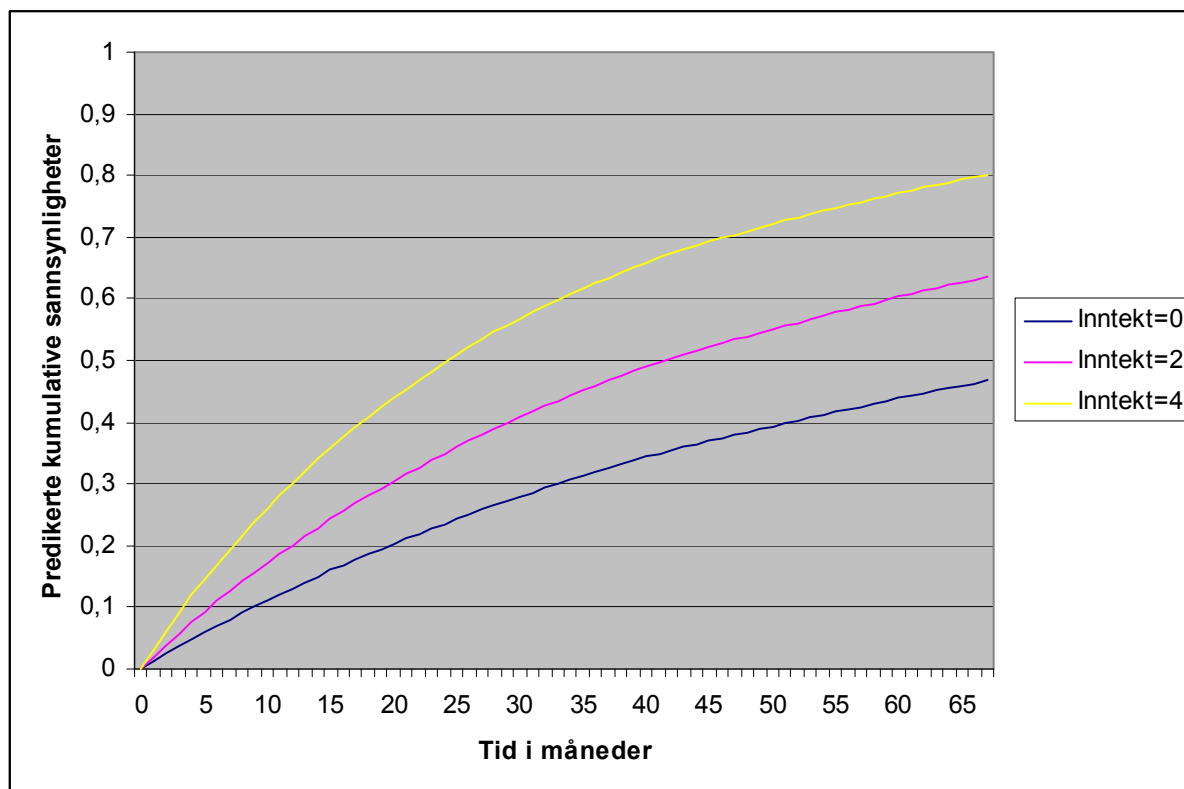
Som i de tidligere modellene, vil jeg først kommentere modelltilpasningen, deretter teste hypotesene, og til slutt kommentere kontrollvariablene kort. Hosmer-Lemeshow-testen viser god modelltilpasning, og LR viser at begge modeller er signifikant bedre enn en modell uten forklaringsvariable. Nagelkerke R^2 peker imidlertid mot at modellene har svært lav forklart varians – dette er de to laveste verdiene for Nagelkerke R^2 som er rapportert hittil i oppgaven. Selv om dette ikke er et presist mål, kan de lave verdiene gi en antydning om at de uavhengige variablene ikke forklarer spesielt mye av variasjonen i avhengig variabel.

Estimatet for inntekt er signifikant i modellen for barnløse menn, men ikke i modellen for fedre. H8 finner dermed støtte blant barnløse menn, men må svekkes for fedre. For utdanning er det imidlertid ikke signifikante sammenhenger verken for barnløse menn eller fedre. H9 blir dermed svekket. Estimaten for utdanning er lave og stort antall enheter gir god teststyrke, så det er ingen konkret grunn til å anta at det finnes en sammenheng i populasjonen som fanges opp spesielt dårlig i denne modellen.

Når det gjelder kontrollvariablene, er tre tendenser verdt å kommentere. For det første ser vi den samme (hovedsakelig ikke-signifikante) tendensen til samspill mellom alder og varighet her, som i modell 3: De yngste mennene har lavere månedlig sannsynlighet for å få barn tidlig i observasjonsperioden, og går deretter forbi de eldre mennene i månedlig sannsynlighet for fødsel senere i observasjonsperioden. Sammenhengen mellom paritet og sannsynlighet for fødsel for fedre er også interessant. Modell 1 viste at menn langt sjeldnere regner med å få barn hvis de har to eller flere barn. Det innebærer at en større andel av ett-barnsfedrene enn av flerbarnsfedrene er inkludert i modell 4. Likevel har menn med to eller flere barn betydelig lavere sannsynlighet for fødsel per måned. Dette forsterker inntrykket fra modell 1 av at 2-3-barnsnormen er kraftig, og preger både intensjoner og handling.

Det tredje og kanskje viktigste funnet, er at det å være enslig på intervju tidspunktet ser ut til å være et betydelig hinder for å realisere en tidsbestemt fruktbarhetsintensjon. Dette kan tyde på at mangel på partner er en grunn til at noen menn blir ufrivillig barnløse, eller får færre barn enn de kunne ønske seg.

Figur 6.2: Predikerte kumulative sannsynligheter for fødsel etter inntekt. Barnløse menn som på intervju tidspunktet er samboende og i alderen 30-34 år, og har grunnutdanning gjennom hele observasjonsperioden.¹⁴

Figur 6.2. viser kumulative sannsynligheter for fødsel for menn i referansegruppen (30-34 år og samboende på intervju tidspunktet). De tre kurvene viser predikerte kumulative sannsynlighet for fødsel for menn med verdiene 0, 2 og 4 på inntektsvariabelen. For å finne ut hva dette tilsvarer i inflasjonsjusterte 2002-kroner, må en ta eksponensialfunksjonen av inntektsvariabelen, og multiplisere denne med 10 000. Verdien 0 på inntektsvariabelen tilsvarer 10 000 kroner i pensjonsgivende lønnsinntekt. Verdien 2 tilsvarer en årslønn på 73 870 kr, og ved verdien 4 har lønnsinntekten steget til 545 981 kr. Det må tas samme forbehold ved tolkningen av denne figuren som ved figur 6.1: Det forutsettes at estimatene for inntekt, utdanning og samlivsstatus er like gjennom observasjonsperioden, og modell 4A viser

¹⁴ Predikerte kumulative sannsynligheter er regnet ut etter følgende formel, der P_k er predikert kumulativ sannsynlighet, P_m er predikert månedlig sannsynlighet og t angir løpende tid i personmåneder: $P_k(t) = P_k(t-1) + ((1-P_k(t-1)) * P_m(t))$. Formelen har tilsvarende logikk som en dødelighetstabell (se Rowland 2001:271-274).

ikke hvorvidt forskjellene mellom gruppene er signifikante ved alle kurvens punkter. Figurer illustrerer imidlertid at selv om sammenhengen med inntekt i forløpsmodellen kan virke beskjeden, blir den *kumulative effekten* betydelig. Et relativt høyt konstantledd (altså høy risiko for hendelse i referansegruppen) gjør at forklaringsvariablene får større utslag på predikerte sannsynligheter enn i modell 3. For inntekt på 0 og 4, er de kumulative predikerte sannsynlighetene for fødsel henholdsvis 0.47 og 0.80. Ettersom kumulative sannsynligheter innebærer mange forutsetninger som antakelig ikke er oppfylt for å være sanne, kan dette *ikke* oversettes til en forventning om at 80% av menn med grunnutdanning og inntekt 4 har fått barn i løpet av observasjonsperioden. Det *kan* imidlertid si noe om at sammenhengen mellom inntekt og realisering av fruktbarhetsintensjoner ikke er ubetydelig – og dermed at lavere inntekt ikke er et ubetydelig hinder i å få de barna en ønsker.

6.4. Oppsummering

Kapittelet har presentert to forløpsmodeller. Første forløpsmodell inkluderer alle menn i utvalget, og viser at menn som har tidsbestemte eller tidsubestemte fruktbarhetsintensjoner raskere får barn i observasjonsperioden enn menn som ikke regner med å få (flere) barn. Modellen viser også at inntekt har sammenheng med sannsynligheten for fødsel blant barnløse menn, også etter kontroll for fruktbarhetsintensjoner. Andre forløpsmodell estimerer realisering av tidsbestemte fruktbarhetsintensjoner. Den viser at menn med høyere inntekter realiserer en tidsbestemt fruktbarhetsintensjon raskere enn menn med lavere inntekter. For fedre er det ingen slik sammenheng. Utdanning påvirker ikke sannsynligheten for å realisere en tidsbestemt fruktbarhetsintensjon, verken for barnløse eller fedre.

Kontrollvariablene viser at det å være enslig på intervju tidspunktet også er et betydelig hinder for å realisere fruktbarhetsintensjoner. I tillegg bekreftes tendensen til en 2-3 barnsnorm ved at menn med to eller flere barn sjeldnere realiserer tidsbestemte fruktbarhetsintensjoner.

Tabell 6.4: Resultat av hypotesetesting for fruktbarhetsatferd

	Barnløse menn		Fedre	
	Styrket	Svekket	Styrket	Svekket
H5a: Menn som har en tidsbestemt fruktbarhetsintensjon, blir raskere fedre enn menn som ikke regner med å få (flere) barn.	X		X	
H5b: Menn som har en tidsubestemt fruktbarhetsintensjon, blir raskere fedre enn menn som ikke regner med å få (flere) barn.	X		X	
H6: Sammenhengen mellom inntekt og fruktbarhetsatferd reduseres når det kontrolleres for fruktbarhetsintensjoner.		X		
H7: Sammenhengen mellom utdanning og fruktbarhetsatferd reduseres når det kontrolleres for fruktbarhetsintensjoner.				
H8: Blant menn med tidsbestemt fruktbarhetsintensjon, blir menn med høyere inntekt raskere fedre enn menn med lavere inntekt.	X			X
H9: Blant menn med tidsbestemt fruktbarhetsintensjon, blir menn med høyere utdanning raskere fedre enn menn med lavere utdanning.		X		X

7. Diskusjon

Hensikten med dette kapittelet er å diskutere funnene fra analysene i lys av oppgavens teoretiske rammeverk og annen empirisk forskning. Kapittelet er delt i fem deler. I første del diskuterer jeg styrker og svakheter ved data og design brukt i oppgavens analyser. I del to og tre diskuterer jeg de ulike resultatene i sammenheng, i lys av mulige mekanismer og tidligere forskning. I del fire forsøker jeg å sette funnene inn i en større samfunnsmessig sammenheng og drøfter hvordan funnene i denne oppgaven kan bidra til økt kunnskap om hvorvidt menns barnløshet er ønsket, og hvorvidt forsørgeregenskaper fortsatt har betydning for norske menns familiedannelse. Til slutt diskuterer jeg mulige temaer for videre forskning.

7.1. Styrker og svakheter ved data og design

At oppfølgingsdataene er hentet fra registerstudier er en stor styrke med dataene i denne oppgaven. Hvis informasjon om fruktbarhetsatferd hadde vært samlet inn gjennom runde to i en panelundersøkelse, er det grunn til å forvente at frafallet ville blitt langt mer betydelig. En panelstudie med survey data på to tidspunkt ville imidlertid gitt svar på andre tilleggsspørsmål: I tillegg til informasjon om *hvorvidt* respondentene har fått barn, kunne en ha spurt om *hvorfor* de eventuelt utsatte en fruktbarhetsintensjon (se for eksempel Toulemon og Testa 2006, Hayford 2009). Forutsetningene for ekstern generalisering til populasjonen av norske menn er gode, med forbehold om at et selektivt frafall kan gjøre at utvalget avviker fra sannsynlighetsutvalget. Spørreundersøkelsen ble gjennomført i 2003 og oppfølgingsperioden ble avsluttet i mai 2009. Dataene gir dermed et godt bilde av fruktbarhetsatferden i dagens Norge.

Fruktbarhet varierer med region (Statistisk sentralbyrå 2010a, Lappegård m. fl. 2009). Hvis menn som har lavere inntekt også får færre barn fordi de bor i distriktene, er sammenhengen mellom inntekt og fruktbarhetsintensjoner fortsatt relevant. Lappegård m.fl. (2009) kontrollerer for region – og finner fortsatt signifikante sammenhenger med inntekt og utdanning. Som nevnt i avsnitt 2.5, har det oppstått en økende interesse for mer psykologiske forklaringsvariable i demografien. Analysene i denne oppgaven skiller seg fra en del nyere studier av fruktbarhetsintensjoner ved at slike variabler ikke er inkludert. Inntekt og utdanning kan virke *gjennom* slike psykologiske faktorer, noe for eksempel Settersten (2007) antyder. Selv om det skulle være tilfelle, er det interessant å studere den direkte sammenhengen

mellom inntekt/utdanning og fruktbarhetsintensjoner. Ved å inkludere sosialpsykologiske mål ville jeg antakelig kunne forklart *mer* av variasjonen i fruktbarhetsintensjoner (se avsnitt 2.4 for eksempler). For å studere hvordan fruktbarhetsintensjoner varierer med inntekt og utdanning, er det ikke nødvendig å inkludere sosialpsykologiske mål.

Ettersom en betydelig andel av fedrene har latt være å svare på spørsmålet om fruktbarhetsintensjoner, avviker utvalget av fedre fra et sannsynlighetsutvalg i større grad enn utvalget av barnløse, noe som kan gi problemer med begrepsvaliditeten (jf. Skog 2007:88). Underutvalg I (menn som regner med å få barn) og II (menn som planlegger barn innen 4 år) er mindre for fedre enn for barnløse. Færre enheter gir høyere standardfeil. Dette øker sannsynligheten for at en sammenheng i populasjonen ikke fanges opp i utvalget, altså feil av type II (jf. Skog 2007:103). Teststyrken vil derfor være svakere for fedre enn for barnløse i modell 2 (sannsynligheten for å ha en tidsbestemt fruktbarhetsintensjon) og 4 (sannsynlighet for fødsel blant menn som har en tidsbestemt fruktbarhetsintensjon).

7.2 Fruktbarhetsintensjoner

I teorikapittelet (kapittel 3) presenterte jeg ulike mekanismer som kan tenkes å koble inntekt/utdanning på den ene siden med intensjoner/atferd på den andre. *Mulighetsmedierte mekanismer* var knyttet til at menn ble *valgt bort* som fedre, mens *ønskemedierte mekanismer* gav forklaringer på at menn *velger bort* farskap. *Oppfatningsmedierte mekanismer* er her ikke knyttet til fruktbarhet spesielt, men om humankapital er knyttet til økt tilbøyelighet til å planlegge.

I det følgende vil jeg diskutere hvilke mekanismer som kan ha brakt fram de sammenhengene som ble funnet i de empiriske analysene av fruktbarhetsintensjoner i kapittel 5. Hovedfunnet i disse analysene er at det er en positiv sammenheng mellom inntekt og sannsynligheten for å ha både en tidsubestemt og en tidsbestemt fruktbarhetsintensjon for barnløse menn. Det er ingen signifikante sammenhenger mellom inntekt og fruktbarhetsintensjoner for fedre. Utdanning har betydning for fedres sannsynlighet for å ha tidsbestemte fruktbarhetsintensjoner, men ikke for hvorvidt fedrene regner med å få flere barn. Det er ikke signifikante sammenhenger med utdanning for barnløse menn. Tabell 7.1 viser hvilke mekanismer som kan ha generert de empiriske sammenhengene som er observert. I kolonne

to, ”forventet sammenheng med variable”, vises hvilken variabel mekanismen kan knytte til fruktbarhetsintensjonen. Kolonne tre til seks viser hvorvidt de forventede sammenhengene ble observert i de empiriske analysene for henholdsvis fedre og barnløsemenn. Noen mekanismer er bare knyttet til tidsubestemte eller bare til tidsbestemte fruktbarhetsintensjoner. Tomme felter indikerer at den aktuelle mekanismen ikke forventes å virke for den aktuelle typen fruktbarhetsintensjon. Flere mekanismer kan være tilstede samtidig, og forsterke eller motvirke hverandre (Hedström 2005: 31). At et parameterestimat ikke er signifikant, avkrefter med andre ord ikke at mekanismen det er knyttet til finnes. Jeg vil imidlertid konsentrere diskusjonen om hvilke mekanismer som kan forklare signifikante parameterestimer.

Tabell 7.1: Empirisk testing av mekanismer fruktbarhetsintensjoner

Mekanisme	Forventet sammenheng med variable	Signifikant sammenheng der det var forventet?			
		For tidsubestemte intensjoner (Modell 1)		For tidsbestemte intensjoner (Modell 2)	
		Barnløse	Fedre	Barnløse	Fedre
<i>Mulighetsmedierte mekanismer</i>					
Forsørgermekanismen	Inntekt +	Ja		Ja	
Likestillingsmekanismen	Utdanning +	Nei	Nei	Nei	Ja
<i>Oppfatningsmedierte mekanismer</i>					
Planleggingsmekanismen	Utdanning +			Nei	Ja
<i>Ønskemedierte mekanismer</i>					
Svekket forsørgerrevne	Inntekt +			Ja	
Pakkeløsningsmekanismen	Inntekt +	Ja		Ja	
Sosial smitte	Utdanning +	Nei	Nei	Nei	Ja

7.2.1 Mulighetsmedierte mekanismer

De to mulighetsmedierte mekanismene *forsørgermekanismen* og *likestillingsmekanismen* gir en positiv sammenheng mellom henholdsvis inntekt og fruktbarhetsintensjoner, og utdanning og fruktbarhetsintensjoner. I følge disse mekanismene kan det at menn ikke regner med å få barn forstås som at de tilpasser ønskene sine til at det blir *valgt bort* som fedre.

Fruktbarhetsintensjoner blir dermed forstått som en form for *adaptive preferanser* (Hedström

2005: 59). Det gir mest mening å forstå forsørgermekanismen når det gjelder barnløse menn, siden fedrene har erfaring med å bli valgt av en partner. Forsørgermekanismen kan både gjøre at menn ikke ønsker barn i det hele tatt, eller *utsetter* familiedannelsen – altså ikke har en tidsbestemt fruktbarhetsintensjon. Forsørgermekanismen knytter dermed lavere fruktbarhetsintensjoner hos menn med lavere inntekt til at de velges bort som partnere – og tilpasser fruktbarhetsintensjonene sine etter det.

Barnløse menn med høyere utdanning er verken mer tilbøyelige til å regne med å få barn eller til å ha en tidsbestemt fruktbarhetsintensjon. Likestillingsmekanismen finner derfor ikke støtte her. Likestillingsmekanismen kan imidlertid knyttes til at menn som gjør mer husarbeid har partnere som er mer villige til å få et barn til (se for eksempel Puur m. fl. 2008). Funnet av en høyere andel med tidsbestemt fruktbarhetsintensjon blant fedre med høyere utdanning, kan støtte opp under en slik tolkning.

7.2.2 Ønskemedierte mekanismer

Funnet som viser at det er en sammenheng mellom inntekt og fruktbarhetsintensjoner blant barnløse menn kan også knyttes til *ønskemedierte mekanismer*. *Svekket forsørgerrevne* og *pakkeløsningsmekanismen* knytter på ulike måter ønsket om barn til menns evne til å forsørge en familie. Begge disse mekanismene legger til grunn at forsørgerrevne er en viktig del av det å være far, og at menn derfor *ønsker* å utsette familiedannelsen hvis de har dårlig råd. Svekket forsørgerrevne viser til at preferansen for barn er der – men at familiedannelsen utsettes i påvente av bedre økonomi. Denne mekanismen kan dermed knyttes til *tidsbestemte fruktbarhetsintensjoner for barnløse menn*. Pakkeløsningsmekanismen er også knyttet til barnløse menn, men beskriver at ønsket om å få barn er knyttet til å ha samlivserfaring, og at ønske om barn *oppstår* når ting ligger til rette for det. Denne mekanismen kan knyttes til både tidsbestemte og tidsubestemte fruktbarhetsintensjoner. Pakkeløsningsmekanismen er nært beslektet med forsørgermekanismen – og kan forstås som en måte menns preferanser preges av muligheten til å skaffe en partner. Både pakkeløsningsmekanismen og svekket forsørgerrevne finner støtte i det observerte empiriske mønsteret.

Sosial smitte kan tenkes å gi en sammenheng mellom menns fruktbarhetsintensjoner og utdanning. Når det empiriske mønsteret viser at det finnes en slik sammenheng bare for fedres tidsbestemte intensjoner, framstår sosial smitte som en mindre sannsynlig mekanisme som kan ha frambrakt dette mønsteret. Det er ingen empirisk eller teoretisk grunn til å tro at sosial smitte skal være spesielt sterk for fedre og bare knyttet til tidsbestemte fruktbarhetsintensjoner. Tvert i mot kan en for eksempel tenke seg at forutsetningene for sosial smitte er spesielt sterke *under studier*, og at dette kunne gi utslag i et høyere ønske om å få barn en gang i livet for studenter. Selv om en ikke kan avkrefte at det finnes sosial smitte, tyder ikke denne studiens funn på at smitte-mekanismen er særlig relevant.

7.2.3 Oppfatningsmediert mekanisme

I følge *planleggingsmekanismen* kan vi forvente en positiv sammenheng mellom utdanning og sannsynligheten for å ha en tidsbestemt fruktbarhetsintensjon blant menn som ønsker barn. Dette er tilfelle blant fedre. Lappegård m. fl. (2009) finner at menn med høyere utdanning oftere får flere barn med *samme partner*. Hvis en får barn med samme partner, er det også enklere å planlegge fruktbarheten. Funnet av en positiv sammenheng mellom utdanning og sannsynlighet for å ha en tidsbestemt fruktbarhetsintensjon er motsatt av mønsteret i studien til Dommermuth m. fl. (2009). De finner en *negativ* sammenheng mellom utdanning og sannsynligheten for å ha en tidsbestemt fruktbarhetsintensjon for norske menn og kvinner. Den mest sannsynlige forklaringen på denne forskjellen er at Dommermuth m. fl. (2009) analyserer kvinner og menn i samme modell. Ettersom utdanning kan virke ulikt på kvinner og menns fruktbarhet, kan det tenkes at motstridende effekter skjuler hverandre. Dette understreker viktigheten av å gjøre separate analyser av kvinner og menns fruktbarhetsintensjoner, eller eventuelt bruke par-data og eksplisitt få med både hans og hennes intensjoner. For fedre med høyere utdannelse kan planleggingsmekanismen også være knyttet til et ønske om å først forskyve familiedannelsen for å ta en høyere utdanning og etablere seg i arbeidslivet, og deretter ønske å få barn relativt tett på grunn av partnerens fekunde alder.

7.2.4 Bakenforliggende variable

Hittil har sammenhengen mellom inntekt og fruktbarhetsintensjoner vært diskutert som om den mest vesentlige forskjellen mellom menn med høyere og lavere inntekt er disponibel inntekt. I avsnitt 3.2.4 ble det diskutert mulige bakenforliggende variable som kan gi lav

inntekt og dermed påvirke fruktbarhetsintensjoner indirekte, og samt mulige årsaker til en spuriøs sammenheng mellom fruktbarhetsintensjoner og inntekt. I praksis kan det være vanskelig å skille disse fra hverandre i empiriske studier. For eksempel kan dårlig helse være en årsak til både lav inntekt, og at en ikke ønsker barn fordi en føler at en ikke har tid og energi til å ta seg av dem. I så fall vil et design som dette vise en sammenheng mellom inntekt og fruktbarhetsintensjoner som er spuriøs. På den annen side kan dårlig helse forårsake lav inntekt, og lav inntekt kan igjen forårsake at en mann mener han ikke har *råd* til å få barn. I så fall virker helse *indirekte* gjennom inntekt, og sammenhengen mellom inntekt og fruktbarhetsintensjoner er ikke spuriøs. I det siste eksempelet ville mannen begynt å ønske barn ved en uventet inntektsøkning, i det første ikke.

Svak tilknytning til arbeidslivet og bruk av ulike stønadsordninger er tett knyttet til vedvarende lavinntekt. Et interessant spørsmål for videre forskning vil være å undersøke hvordan sammenhengen mellom lave lønnsinntekter og menns fruktbarhet er etter kontroll for mulige bakenforliggende variable som uførestønad og langtidsledighet.

7.2.4 Oppsummering av forklaringer: Fruktbarhetsintensjoner

De empiriske sammenhengene mellom inntekt og fruktbarhetsintensjoner kan skyldes at menn med lavere inntekt og utdanning *velges bort* som partnere, og at dette påvirker hvorvidt de regner med å få barn. Det kan også skyldes at menn med lavere inntekt *ønsker* å utsette familiedannelsen til de tjener mer, eller at menns fruktbarhetsintensjoner formes i møte med en partner. Sammenhengen mellom utdanning og tidsbestemte fruktbarhetsintensjoner for fedre kan knyttes til at menn med høyere utdanning lever i mer planlagte livsløp.

7.3 Fruktbarhetsatferd

Analysene av fruktbarhetsatferd ble gjort i to ledd, og vil bli diskutert i samme rekkefølge som de ble presentert i resultatkapittelet. Først diskuteres derfor hvorvidt fruktbarhetsintensjoner kan forklare noe av variasjonen i fruktbarhetsatferd etter inntekt og utdanning.

7.3.1. Forklarer fruktbarhetsintensjoner forskjeller i fruktbarhetsatferd etter inntekt og utdanning?

I analysene av fruktbarhetsatferd (kapittel 6) ble det først undersøkt om fruktbarhetsintensjoner er en mellomliggende variabel mellom inntekt/utdanning og menns fruktbarhet. De empiriske funnene viser at fruktbarhetsintensjoner ser ut til å forklare en betydelig del av variasjonen i menns fruktbarhet. Dette er i tråd med funnene til blant annet Schoen m. fl. (1999) og Philipov (2009b). Når Noack og Østby (2002) finner at mange kvinner ikke realiserer sine fruktbarhetsintensjoner er ikke det en motsetning til mine funn. Studien til Noack og Østby (2002) fanger opp at det er stor variasjon *innad* i gruppen som ønsker fruktbarhetsintensjoner, mens min studie viser at det er betydelig variasjon *mellom* grupper etter fruktbarhetsintensjon når det gjelder sannsynligheten for å få barn.

I følge Theory of Planned Behaviour *påvirkes* faktisk atferdskontroll av oppfattet atferdskontroll (Ajzen 1991). Med utgangspunkt i dette, kunne en mulig forklaring på den høyere fruktbarheten til menn med høyere utdanning og inntekt være at de har mer bestemte planer om fruktbarhet. Analysene viste like fullt at det var en sammenheng mellom inntekt og fruktbarhetsintensjoner for barnløse menn både før og etter kontroll for fruktbarhetsintensjoner, selv om noen begrensninger ved logistisk regresjon gjør at det hefter noe usikkerhet ved resultatene. Dette viser at det er egenskaper ved menn med høyere inntekt som *ikke* er knyttet til fruktbarhetsplanlegging som kan forklare den høyere fruktbarheten til menn med høyere inntekt. Modellen peker mot at forskjeller i fruktbarhetsintensjoner ikke er noen viktig forklaring på forskjeller i menns fruktbarhet etter inntekt, men kan ikke gi et klart svar på dette spørsmålet.

Modell 3A er den eneste modellen i denne undersøkelsen som er direkte sammenliknbar med registerstudier av menns fruktbarhet. En svak-ikke signifikant sammenheng med utdanning for både barnløse og fedre er noenlunde som forventet ut fra registerstudier¹⁵ (jf. Lappegård m. fl. 2009, Kravdal og Rindfuss 2008). Det er muligens noe overraskende at utdanning ikke

---

¹⁵ I registerstudiene er disse sammenhengene signifikante, noe som kan knyttes til at flere observasjonsenheter både gir generelt høyere teststyrke, og at det gir mulighet til å dele inn i høyere utdanning høyere og lavere grad. Den sterkeste positive sammenheng med utdanning finner vi for høyere utdanning høyere grad, og det er rimelig at denne blir ”skjult” i samle kategorien for høyere utdanning i denne studien.

slår ut signifikant i det hele tatt. En mulig forklaring er at registerstudiene kontrollerer for sivilstand (gift eller ugift), mens denne studien kontrollerer for samlivsstatus (også samboerskap). Et forsøk med å estimere modell 3A for barnløse med *sivilstand*¹⁶ istedenfor samlivsstatus endrer ikke estimatene vesentlig, noe som tyder på at dette ikke er forklaringen.

Den andre mulige forklaringen er at utvalget avviker *systematisk fra et sannsynlighetsutvalg* på en måte som gjør at parameterestimatet for sammenhengen mellom forklaringsvariabel og avhengig variabel avviker fra det sanne parameteret. Dette ble diskutert i avsnitt 4.1. Den deskriptive statistikken i avsnitt 5.1 viste at det er systematiske utdanningsforskjeller mellom menn som har besvart spørsmålet om fruktbarhetsintensjoner, og menn som har hoppet over dette spørsmålet, og det er dermed grunn til å forvente at avviket er større blant fedre enn blant barnløse. Hvis dette er tilfelle, er det også mulig at estimatet for utdanning i modell 1 for fedre er lavere enn det sanne parameteret.

7.3.2 Realisering av tidsbestemte fruktbarhetsintensjoner

Jeg vil nå diskutere hvorvidt inntekt og utdanning påvirker sannsynligheten for å realisere en tidsbestemt fruktbarhetsintensjon.

Mulighetsmedierte mekanismer

To mulighetsmedierte mekanismer kan gi en sammenheng mellom inntekt/utdanning og fruktbarhetsintensjoner: *Svekket forsørgerrevne* knytter lavere inntekt til lavere realisering og *samlivsbruddbeskyttelse* knytter både lavere inntekt og lavere utdanning til det samme. Begge disse mekanismene forklarer lavere fruktbarhetsrealisering med at menn med lavere inntekt og utdanning opplever større *hindre* når det gjelder å realisere en fruktbarhetsintensjon – ikke at de har svakere motivasjon.

Svekket forsørgerrevne vil gjøre at menn med lavere inntekt vil *utsette* familiedannelsen – selv om de har partner – fordi de mener at inntekten deres ikke er god nok til å forsørge en familie

---

¹⁶ Kontroll for sivilstand ble gjort ved å erstatte variabelen for samliv med en dummyvariabel med verdiene ”gift” og ”ugift/separert/skilt” med data fra 2002. Resultater ikke vist.

etter den standarden de selv er vant til fra oppveksten (jf. Easterlin 1980:40 og Skirbekk og Stonawski 2010). Mekanismen befinner seg slik i grenseland mellom ønske- og mulighetsmedierte mekanismer. Den er ikke knyttet til at menn *velges bort* av kvinner – men til at menn med lavere inntekt ikke når opp til sine *egne* standarder for hva som skal til for å etablere en familie. Mønsteret som er observert i de empiriske analysene stemmer godt overens med mønsteret en kan forvente hvis det skapes av denne mekanismen: Inntekt har betydning for *når* menn starter familiedannelsen – men ikke for videre barnefødsler. Denne mekanismen gjør at menn med lavere inntekt *utsetter* familiedannelsen – selv om de ønsker barn. En motivasjon for å utsette familiedannelsen er at inntekt gjerne øker gjennom livsløpet (Skirbekk og Stonawski 2010), og at en dermed kan vente på bedre råd. Det er imidlertid ikke sikkert at en får bedre råd – og stadig nye utsettelse kan dermed etter hvert bli til at en ikke regner med å få barn (jf. Berrington 2004). Begrensninger i partners fekunde alder kan så gjøre at stadige utsettelse blir til ufrivillig barnløshet.

Tabell 7.2: Empirisk testing av mekanismer fruktbarhetsatferd

Mekanisme	Forventet sammenheng med variable	Signifikant sammenheng der det var forventet?	
		Barnløse	Fedre
<i>Mulighetsmedierte mekanismer</i>			
Svekket forsørgerevne	Inntekt +	Ja	
Beskyttelse mot brudd	Utdanning + og inntekt +	Bare inntekt	Nei
<i>Ønskemedierte mekanismer</i>			
Relative preferanser	Inntekt +	Ja	Nei
Konkurrerende preferanser	Utdanning -	Nei	Nei
Sosial smitte	Utdanning +	Nei	Nei
<i>Oppfatningsmedierte mekanismer</i>			
Planleggingsmekanismen	Utdanning +	Nei	Nei
Ønsketenkning	Inntekt og utdanning +	Bare inntekt	Nei

Mekanismen *beskyttelse mot samlivsbrudd* tar utgangspunkt i at samlivsbrudd er et vesentlig hinder for realisering av tidsbestemte fruktbarhetsintensjoner. I denne studien var det bare

tilgjengelig tidsoppdatert informasjon for ekteskap, og det ble derfor brukt informasjon om samlivsstatus på intervju tidspunktet. Menn med lavere inntekt og utdanning har høyere risiko for samlivsbrudd (se avsnitt 2.2.1). Dette kan begrense deres mulighet til å realisere tidsbestemte fruktbarhetsintensjoner. Beskyttelse mot samlivsbrudd får imidlertid begrenset empirisk støtte i analysene. Med utgangspunkt i denne mekanismen kunne vi forvente en positiv sammenheng med inntekt og utdanning for både fedre og barnløse – noe som ikke er tilfelle i analysene. Det kan tenkes at denne mekanismen gir en positiv sammenheng med utdanning som *skjules* fordi andre mekanismer gir en *negativ* sammenheng med utdanning. For å få god informasjon om betydningen av samlivsbrudd er det nødvendig med paneldata som gir informasjon om hvorfor en fruktbarhetsintensjon ble utsatt.

I forbindelse med mulighetsmedierte mekanismer er det verdt å nevne at det å ikke ha partner på intervju tidspunktet er et betydelig hinder for å realisere fruktbarhetsintensjoner. Dette kan peke mot at noen menn ikke får de barna de ønsker fordi de velges bort som partnere. De mulighetsmedierte mekanismene er altså knyttet til at menn *velges bort* – eller på andre måter hindres – i å realisere fruktbarhetsintensjoner.

Ønskemedierte mekanismer

Tre ønskemedierte mekanismer ble spesifisert i teorikapittelet: *Relative preferanser*, *konkurrerende preferanser* og *sosial smitte*. Ønskemedierte mekanismer forklarer at menn med lavere inntekt og utdanning *velger bort* foreldreskap (jf. Lappegård 2007:67). *Relative preferanser* er knyttet til inntekt, og basert på Crimmins m. fl. (1991) sitt funn av at økende forbrukspreferanser gjør at den relative preferansen for å få barn synker. Konflikten mellom ønsket om barn og ønsket om forbruksgoder vil bli sterkest for menn som har knappe ressurser – altså lavere inntekt. Relative preferanser kan gjøre at inntekt har betydning både for fedre og barnløses realisering av fruktbarhetsintensjoner. Det observerte mønsteret er at inntekt har betydning for barnløses realisering av fruktbarhetsintensjoner, men ikke for fedrenes. Det kan argumenteres for at relative preferanser er viktigst for barnløse. Mens fedrene allerede lever et familieliv og har gitt opp goder som fritid og romslig økonomi til eget forbruk, vil de barnløse måtte gi opp flere goder ved en overgang til familieliv.

De empiriske analysene gir slik noe støtte til at relative preferanser kan være en mekanisme som ligger bak at menn med lavere inntekt er mindre tilbøyelige til å realisere en tidsbestemt fruktbarhetsintensjon. Denne mekanismen innebærer at menn selv *velger bort* familiedannelse.

De ønskemedierte mekanismene for utdanning er motstridende, som vist i tabell 7.2. *Sosial smitte* vil gi en positiv sammenheng mellom utdanning og realisering av intensjoner, mens *konkurrerende preferanser* vil gi en negativ sammenheng. Når estimatene ikke viser noen sammenheng mellom utdanning og realisering, kan dette altså skyldes at de to mekanismene utjevner hverandre. Nok en gang understrekes behovet for en panelstudie av menns fruktbarhetsintensjoner for å få informasjon om hvordan menns utdanning påvirker deres fruktbarhetsplanlegging.

Oppfatningsmedierte mekanismer

To oppfatningsmedierte mekanismer kan knytte realisering av fruktbarhetsintensjoner til inntekt/utdanning: *Planleggingsmekanismen* vil gi en positiv sammenheng mellom utdanning og realisering, mens *ønsketenkningsmekanismen* vil gi en positiv sammenheng mellom både inntekt og utdanning på den ene siden, og fruktbarhetsintensjoner på den andre siden. Ettersom det ikke er noen sammenheng mellom realisering og utdanning, finner disse mekanismene begrenset støtte. Det har tidligere i diskusjonen blitt lagt vekt på at motstridende mekanismer kan gjøre at det ikke er noen sammenheng mellom utdanning og realisering av intensjoner. Planleggingsmekanismen er nettopp knyttet til at menn med høyere utdanning forutser sin fruktbarhetsatferd mer presist enn menn med lavere utdanning. Uansett årsak, er det ikke en slik sammenheng i denne undersøkelsen. Denne undersøkelsen finner dermed en *annen* sammenheng enn Testa og Toulemon (2006).

Konsekvenser av modellens spesifisering

Jeg har tidligere diskutert om utvalget avviker systematisk fra et sannsynlighetsutvalg på måter som kan gjøre at sammenhenger i populasjonen ikke fanges opp i utvalget. Hvorvidt menn som ikke har en tidsbestemt fruktbarhetsintensjon er underrepresentert i utvalget, er ikke relevant når utvalget er definert som menn med en tidsbestemt fruktbarhetsintensjon. I

modell 4 (realisering av tidsbestemte fruktbarhetsintensjoner) er det med andre ord mindre grunn til bekymring for at resultatene er påvirket av målefeil.

Sammenhengen mellom inntekt og sannsynligheten for fødsel er signifikant i modell 4 for barnløse menn, men dette er avhengig av modellens spesifisering. Når oppfølgingsperioden kortes ned med ett og ett år gjennom flere modeller, blir sammenhengen gradvis svakere. Når oppfølgingsperioden kortes ned blir det også færre personmåneder (se modell 4B (vedlegg 4) og 4C (vedlegg 5) i appendiks for eksempler). Færre observasjonsenheter gir lavere teststyrke, og kan gjøre det vanskeligere å påvise eksisterende sammenhenger. At retningen på sammenhengen er den samme, mens standardfeilen øker, peker mot at dette er forklaringen.

Som diskutert i avsnitt 4.3.2 kan utfallsvariabelen i forløpsanalysen også defineres som maksimum fire måneder før fødsel. Med en slik definisjon blir sammenhengen mellom inntekt og sannsynlighet for fødsel ikke signifikant (se modell 4D (vedlegg 6) i appendiks.). En slik operasjonalisering av utfallsvariabelen kan gjøre at det blir svært lang avstand mellom året inntekt er registrert i, og måneden fødselen skjer i¹⁷. Hvis menn til en viss grad jobber mer fordi de skal bli fedre (jf. Petersen m. fl. 2006), eller et par utsetter familiedannelsen til han får lønnsøkning, kan det tenkes at denne operasjonaliseringen av utfallsvariabelen gir for lang avstand mellom disse to hendelsene til å fange opp sammenhengen.

7.3.4 Oppsummering av forklaringer: Fruktbarhetsatferd

Analyser av menns realisering av fruktbarhetsintensjoner tyder på at lav inntekt er et *hinder for realisering av fruktbarhetsintensjoner* for barnløse menn. Menn med en tidsbestemt fruktbarhetsintensjon har allerede signalisert at de ikke velger bort familie. Funnet peker altså mot en tendens til ufrivillig barnløshet blant menn med lavere inntekt. Sammenhengen mellom inntekt og fruktbarhetsatferd er sensitiv til modellens spesifisering – og inntekt ser heller ikke ut til å være et *viktig* hinder for å realisere tidsbestemte fruktbarhetsintensjoner.

---

¹⁷ Hvis et par får et barn i mars 2006, vil fødselen registreres som hendelse i desember 2005 og dermed knyttet til lønnsinntekt i 2004. En periode med arbeidsledighet tidlig i 2004 vil framstå som om paret valgte å få barn i en periode da han hadde lav inntekt.

Inntekt har derimot ikke betydning for fedrenes realisering av fruktbarhetsintensjoner. Høyere utdanning ser ikke ut til å ha betydning for realisering av tidsbestemte fruktbarhetsintensjoner.

7.4 Overordnet forståelse og samfunnsmessige implikasjoner

Hittil har jeg diskutert funnene i tilknytning til mekanismeforklaringene som ble etablert i teorikapittelet. Jeg vil nå trekke noen hovedlinjer fra de empiriske funnene i oppgaven. Jeg vil fokusere på det jeg mener er de to mest interessante funnene – nemlig at inntekt ser ut til å ha betydning både for *når* menn planlegger å starte familie, og for når menn *lykkes* i å realisere en intensjon om å starte familie. Jeg vil først diskutere hvordan et mønster av stadige utsettelse kan bli til barnløshet over tid. Deretter drøftes mulige konsekvenser av en økende barnløshet blant menn for livskvalitet i alderdommen. Til slutt diskuterer jeg hva oppgavens funn kan si om *forståelsen av farskap* i dagens Norge.

7.4.1 Fra utsettelse til aldri?

Lavere inntekt ser ut til å gjøre at noen menn *ikke regner med* å danne familie. Det kan skyldes at de *velger bort* familie, eller at de tilpasser hva de regner med til hva de tror er mulig. Blant menn som ønsker familie, ser lavere inntekt ut til å bidra til *utsettelse* i to ledd: For det første ved at menn med lavere inntekt sjeldnere har tidsbestemte fruktbarhetsintensjoner enn menn med høyere inntekt, og for det andre ved at menn med lavere inntekt sjeldnere realiserer tidsbestemte fruktbarhetsintensjoner enn menn med høyere inntekt. Fra litteraturen om fruktbarhetsintensjoner gjennom livet har vi sett at respondenter som stadig utsetter familiedannelsen til i mange tilfeller til slutt oppgir at de ikke regner med å danne familie (Liefbroer 2009, Heaton m. fl. 1999, Berrington 2004). Dette kan hovedsakelig ha to årsaker: for det første kan det skyldes partners infekunditet. Lampic, Skoog Svanberg, Karlström og Tydén (2005) finner en tendens til å overvurdere kvinners fekunde alder betydelig blant mannlige studenter. Dette kan gjøre at utsettelse blir til ufrivillig barnløshet. En annen form for utsettelse er å forskyve familieetableringen i påvente av en partner.

Liefbroer (2009) finner at noen kvinner gjør stadige utsettelse hvis de har høye karriereambisjoner – altså konkurrerende preferanser. En tilsvarende forklaring for menn med

lavere inntekt er at de ønsker å prioritere knappe ressurser til forbruksgoder framfor familiedannelse (Crimmins m. fl. 1991). Det er imidlertid noe usikkert om Crimmins' forklaringsmodell er overførbart til norske forhold. Crimmins m. fl. undersøker preferanser i USA, der svært lave inntekter for lavtlønte kombinert med at private selv finansierer velferd, kan gjøre at det er et reelt alternativ å *ikke har råd til* barn, uten å måtte gi avkall på store goder. Selv om det koster penger å oppdra barn i Norge, vil velferdsstaten ta mye av den økonomiske belastningen: Statlig finansiert utdanning og helsetilbud, samt statlige subsidier til barnefamilier, gjør kostnadene ved å oppdra barn lavere i Norge.

Overgangen fra å være barnløs til å være forelder kan innebære en del ulemper på kort sikt – og den fordelen det kan være på lang sikt å ha barn og barnebarn i alderdommen. Elster beskriver tendensen til å undervurdere fremtiden ved å velge mindre goder som er nærmere i tid, framfor større goder som er lenger fram i tid som en form for irrasjonalitet (Elster 1989:kap.V). For menn med lavere inntekt vil familiedannelse innebære at en må avstå fra flere økonomiske goder i nær framtid for å oppnå et gode i fjern framtid. Denne forklaringen knytter altså ikke an til at menn med lavere inntekt er mindre rasjonelle – men at færre ressurser å fordele gjør at en må avstå fra mer i nær framtid for å oppnå det samme i fjern framtid.

Når dette er sagt, gir de empiriske funnene i denne oppgaven ikke grunnlag for å si at det er en aktiv motvilje blant menn med lav inntekt mot å forbli barnløse. Wetlesen (1991) og Marsiglio (2007) argumenterer for at menns fruktbarhetsintensjoner formes i møte med en partner. Hvis menns preferanser for familiedannelse er preget av at de skaffer seg en inntekt, ønsker seg en kone, og deretter "blir servert" en plan for familiedannelse, slutter dette mønsteret å fungere når noen menn ikke lenger blir valgt. Hvis dette er tilfelle, kan ikke de lavere fruktbarhetsintensjonene til menn med lavere inntekt tolkes som et *bevisst ønske* om å forbli barnløs. Å ikke ha tenkt igjennom fruktbarhetsintensjoner må ikke forveksles med et aktivt ønske om å leve barnløst.

7.4.2. Fortsatt forsørgerfarskap?

Oppenheimer (1995) argumenterer for at *både* menn og kvinner er mer attraktive som partnere når de har høy inntekt. Samliv som "pooling of resources" gjør at både menn og kvinner vil ønske en partner med høy inntekt. I denne oppgaven har det imidlertid blitt tatt utgangspunkt i forklaringsmodeller som knytter betydningen av inntekt til menn som *fedre*, og ikke som *foreldre*. Det har ikke blitt gjort sammenliknende analyser av betydningen av inntekt for menn og kvinner. Ettersom mange kvinner går over i deltidsarbeid når de blir mødre, gir mødres inntekt et langt dårligere mål på deres inntjeningssevne enn det tilfellet er for fedre. Meningsfulle sammenlikninger av betydningen av inntekt for kvinner og menn for å planlegge og realisere en plan for å få sitt *første barn* er imidlertid mulig – og enkelt å utføre i forlengelsen av disse analysene. Strengt tatt må en gjøre en slik test for å kunne hevde at betydningen av inntekt for foreldreskap er kjønnsesifikk.

Jeg har valgt denne vinklingen hovedsakelig fordi oppgaven tar utgangspunkt den økende barnløsheten blant menn med lav inntekt. Ettersom det ikke er en tilsvarende bratt økning i barnløsheten for kvinner med lavere inntekt, har det vært grunn til å undersøke nærmere forklaringsmodeller som kan forklare hvorfor inntekt nettopp virker *ulikt* for menn og kvinner, også i dagens relativt likestilte Norge. Mønstre i deling av foreldrepermisjon og fordelingen av lønnet og ulønnet arbeid peker mot at foreldreskapet i Norge i stor grad er tosporet. .

Gitt de nevnte forbeholdene – hvorfor kan inntekt ha så mye å si for menns ønsker om familie i et likestilt velferdssamfunn som Norge? Mannsmeldingen (Stortingsmelding 2009/8: 55) beskriver hvordan "nye omsorgsfedre" også fortsatt er forsørgere:

Fedre har flytta fokuset frå forsørging til omsorg. Det å vera ein *nærværende far* er blitt eit dominerande ideal. Samtidig er det i praksis mannen som er hovudforsørgjar i familien, berre i ein av seks barnefamilier tener mor meir enn far.

Mannsmeldingen baserer dette blant annet på studier fra Brandth og Kvande (2003). Brandth og Kvande formulerer det det samme slik: "Et av de store paradoksene er at fedrene ser på seg selv som nærværende fedre – i kontrast til forrige generasjon – men at de likevel jobber mye" (2003:204). De finner at "den nærværende far" er et hovedideal fedrene forholder seg til,

mens ” ”førsørgeren” italesettes i så liten grad at den ikke kan representere noen hegemonisk modell” (Brandth og Kvande 2003: 129). Denne studien inkluderer også par der kvinnene er deltidsarbeidende og tar ut nesten hele foreldrepermisjonen. Det kan altså tyde på at det er en viss motsetning mellom praksis og talemåter: likestilling er et ideal som står høyt i kurs, mens arbeidsfordelingen i familien i praksis preges mer av ”likestilling light” (jf. Skrede 2007).

Hvis omsorgsfaren er et dominerende ideal kan det å bli *valgt bort* som forsørger være dobbelt tabu: Ulemper som er knyttet til å bli *valgt bort* som partner er uansett tabubelagt. Denne ulempen er i tillegg knyttet til å bli valgt bort etter en standard som er *umoderne* – og som en likevel ikke er tilstrekkelig i forhold til. For å sette det på spissen, kan man si at disse mennene blir valgt bort etter (det som omtales som) *gårsdagens* standard. Denne undersøkelsen tyder på at omsorgsfarskapet er lettere tilgjengelig for menn som *også* lykkes som forsørgere.

Mine funn viser at det er grunn til å stille spørsmålsteget ved om det nye farskapet er hele fortellingen om det å bli far i Norge. Mye kan tyde på at den sosiale konstruksjonen av foreldreskap er ganske ulik for menn og kvinner (jf. Kitterød og Kjeldstad 2006). Mens det å være en god mor kan forstås i motsetning til å være i arbeid (”arbeidende mødre” blir da et begrep for kvinner som behersker disse motstridende kravene) kan det se ut til at det å være en god far fortsatt er knyttet til å evnen til å forsørge barn. Lappegård m.fl. (2009) finner at menn som har utdanninger rettet mot jobber i mannsdominerte yrker med tradisjonelt ”mannstypiske” oppgaver skiller seg ut med høy fruktbarhet. Townsends (2002) funn av at forsørgerevner oppfattes som en viktig del av å være en god far, kan være mer relevant for den norske konteksten enn diskursen om omsorgsfarskapet peker mot.

7.4.3 Flere ufrivillig barnløse eldre?

Mine funn tyder på at noen av mennene som forblir barnløse, hadde et aktivt ønske om å få barn, som så ble hindret av at de hadde lav inntekt. Det ser altså ut til at disse mennene vil forbli barnløse *på tross av at de ønsker barn*. Også utsettelse av å legge konkrete planer for familiedannelse kan skyldes hindre knyttet til lav inntekt. Til en viss grad er det altså slik at også menn som aktivt *velger* familie – på tross av lav inntekt – møter hindre i

familiedannelsen. I følge Slagsvold og Herlofson (2005) er egne barn og barnebarn en viktig måte som eldre integreres i samfunnet på. Slagsvold og Herlofson finner at barnløse 80-åringer ofte får hjelp av venner og nevøer og nieser. De påpeker imidlertid at vennenettverket vil falle bort ved enda høyere aldre, og at mindre barnekull gjør at det vil være flere barnløse eldre relativt til antall søsken med barn. De uttrykker dermed en moderat bekymring for at barnløse eldre skal være svakere integrert i samfunnet. I den grad barnløse eldre menn også har en historie med svak tilknytning til arbeidslivet og mangler partner, vil de være en ekstra utsatt gruppe.

7.5 Videre forskning

Avslutningsvis vil jeg foreslå videre studier som ytterligere kan belyse sammenhengen mellom menns fruktbarhetsintensjoner og realisering av disse, og inntekt og utdanning. I tolkningen av resultatene har det vært ønskelig å kunne skille mellom realisering som blir *hindret*, og menn som *velger* å utsette å få barn. Med paneldesign vil det være mulig å fange opp denne forskjellen. Den norske spørreundersøkelsen LOGG¹⁸ inneholder informasjon om fruktbarhetsintensjoner for et stort antall menn. I den internasjonale studien som LOGG er en del av, GGS, er det lagt opp til to oppfølgingsrunder med spørsmål. Hvis det gjennomføres en runde til av LOGG i Norge vil kunne få gode svar på *motivasjonen* for å utsette foreldreskap for menn med lav inntekt. Kanskje vil det også vise forskjeller mellom utdanningskategorier, gjennom ulike motivasjoner for å utsette. En mer omfattende panelstudie vil også kunne gi svar på hvordan menns fruktbarhetsintensjoner formes av menns erfaringer med samliv og lønnsarbeid. Er det slik at menn ”nedjusterer” sine fruktbarhetsintensjoner ved negative erfaringer med samliv, lønnsarbeid og utdanning? Eller er det omvendt – at de yngste mennene har et lite bevisst forhold til planer og barn, mens menn som lykkes med samliv, utdanning og arbeid deretter utvikler et ønske om å få barn?

Denne oppgaven har også vist at det er mulige måleproblemer knyttet til selektivt frafall i denne studien. Gode registerdata gjør det mulig å undersøke dette systematisk. Undersøkelser av hvorvidt inntekt virker ulikt for barnløse kvinner og menns fruktbarhetsintensjoner og -atferd vil kunne bidra til å utfordre eller underbygge de tolkningene av inntekt har blitt tillagt.

---

¹⁸ For nærmere beskrivelse av LOGG se for eksempel Brunborg, Slagsvold og Lappegård (2009 :4)

Med utgangspunkt i FFS03 og denne oppgavens designet vil slike sammenlikninger være svært lite arbeidskrevende å gjennomføre.

Det hadde også vært interessant å se en norsk samtaleintervjuundersøkelse etter modell fra Townsend (2002). Når Bergnéhr (2008) finner at det er ”følelsen av å være klar” heller enn økonomiske ressurser som påvirker når folk får barn gjennom fokusgruppeintervjuer, kan dette også skyldes selvpresentasjon i forhold til omsorgsfarskap og individualisering som dominerende idealer. Kanskje skjules mer ”praktiske” hensyn som økonomi og følelsen av forsørgeransvar. Kanskje må en stille andre spørsmål – for eksempel om menns motivasjon for å jobbe, eller om hvordan menn ser på andre menn som har familier som preges av at de har dårlig inntekt.

Registerstudier gir gode muligheter for å undersøke sammenhengen mellom inntekt og fruktbarhet mer inngående. Som vi har vært inne på, kan det tenkes at det er bakenforliggende årsaker til at menn har både lav inntekt og lav fruktbarhet. Gjennom registerdata kan en undersøke om effekten av å ha vært arbeidsledig, noen gang ha mottatt sosialhjelp eller være helt eller delvis utføretrygdet har en sammenheng med barnløshet.

Etter kontroll for slike bakenforliggende variable, kan det være interessant å undersøke hvordan sammenhengen mellom inntekt og fruktbarhet har utviklet seg over tid (jf. Skirbekk og Stonawski 2010). Er det slik at menn med lav inntekt i dag skiller seg sterkere fra gjennomsnittet enn for 30 år siden? Kan den økende barnløsheten knyttes til økende variasjon i lønnsinntekt, eller at flere faller utenfor arbeidslivet?

8. Konklusjon

Tidligere empiriske studier har vist at menn som har lavere inntekt og utdanning oftere forblir barnløse enn andre menn. Med dette utgangspunktet har denne oppgaven undersøkt hvordan inntekt og utdanning påvirker menns fruktbarhetsintensjoner og hvordan disse realiseres. Oppgaven har tatt utgangspunkt i tre forskningsspørsmål. For det første: *Har inntekt og utdanning betydning for menns fruktbarhetsintensjoner?* Mine analyser viser at inntekt og utdanning har betydning på to måter: Barnløse menn med høyere inntekt både oftere regner med og oftere planlegger å få barn enn menn med lavere inntekt. Fedre med høyere utdanning har mer konkrete planer om barn enn fedre med lavere utdanning. Andre forskningsspørsmål ble formulert som følger: *Forklarer forskjeller i fruktbarhetsplanlegging sammenhengen mellom inntekt/utdanning og menns fruktbarhetsatferd?* Dataene tillot bare at denne sammenhengen ble undersøkt når det gjelder inntekt for barnløse menn. Funnene peker mot at det ikke er forskjeller i fruktbarhetsplanlegging som forklarer forskjeller i fruktbarhetsatferd mellom menn med høyere og lavere inntekt. Det siste forskningsspørsmålet gjelder også menns fruktbarhetsatferd, og ble formulert som følger: *Har inntekt og utdanning betydning for menns sannsynlighet for å realisere en tidsbestemt fruktbarhetsintensjon?* Mine analyser viser at barnløse menn med høyere inntekter raskere realiserer en tidsbestemt fruktbarhetsintensjon enn menn med lavere inntekter.

Oppgavens hovedfunn er at *inntekt har betydning for menns planlegging av sitt første barn*. Det er altså noe ved menn med høyere inntekter som gjør at de oftere planlegger, og oftere realiserer, overgangen fra å være barnløs til å bli far. Dette funnet kan dermed, slik intensjonen i oppgaven var, bidra til å kaste lys over den høye andelen barnløshet blant norske menn med lavere inntekter. Stadige *utsettelse* – gjennom å ikke legge konkrete planer om å få barn, eller ikke gjennomføre konkrete planer om å få barn, ser ut til å være sentrale mekanismer bak den økende barnløsheten blant menn med lavere inntekt.

Innledningsvis ble det stilt spørsmål om hvorvidt den økende barnløsheten er et resultat av at menn *velger bort* familie, eller at de *velges bort* som partnere. Underveis i oppgaven har funnene blitt diskutert i tilknytning til forskningen på fruktbarhetsintensjoner. Konklusjonen har vært at fruktbarhetsintensjoner formes av muligheter og hindringer – og at det dermed ikke kan forstås som et uttrykk for rene ønsker. Å regne med å forbli barnløs er vanligvis noe

som formes gjennom livsløpet – og ikke et ønske som menn og kvinner har med seg fra ung alder. Dette ønsket kan utvikles i møte med hindringer – eller med konkurrerende preferanser som gjør det mer attraktivt å forbli barnløs. Et vanlig eksempel på dette har vært at karrierekvinner som utsetter familiedannelsen etter hvert foretrekker et barnefritt liv. Det er imidlertid vanskeligere å argumentere for at menn med lavere inntekter skulle ha *sterkere* konkurrerende preferanser enn menn med høyere inntekter.

Gjennom oppgaven har jeg diskutert om økte forventninger til eget forbruk eller til høyere økonomiske standarder for barneoppdragelse kan gi rent økonomiske forklaringer på at menn med lavere inntekt utsetter familiedannelse. Slike forklaringer lar seg imidlertid ikke uten videre overføre til det norske velferdssamfunnet, der barns utdanning er statens økonomiske ansvar, og barnefamilier blir subsidiert gjennom sjenerøse velferdsordninger. Fra forskningen på fruktbarhetsintensjoner er manglende partnere kjent som en hovedgrunn til å ikke konkretisere eller ikke gjennomføre fruktbarhetsintensjoner. En relevant forklaring av sammenhengen mellom inntekt og menns fruktbarhetsintensjoner kan dermed også være knyttet til at disse er preget av *begrensede muligheter* – hovedsakelig på partnermarkedet.

Fra et levekårsperspektiv er barnløse menn med lave inntekter en interessant gruppe. Generelle studier av lavinntektsgrupper vil ikke nødvendigvis fange opp kjennetegn ved menn som forblir barnløse. Det trengs derfor mer systematiske, spesifikke studier av menn som forblir barnløse. Istedenfor å studere barnløshet og lavinntekt separat, vil det være relevant med studier som knytter disse trekkene sammen – i et livsløpsperspektiv. Det å ha en partner kan ha kumulative fordeler for menn. For eksempel har ugifte menn lavere levealder enn menn som lever i ekteskap (Berntsen 2009). Det er i den sammenhengen interessant å undersøke om barnløshet for noen menn kan være en del av en rekke av *kumulative ulemper*. I en sammenpresset lønnsstruktur som den norske, er en viktig årsak til lav inntekt at en *faller utenfor arbeidslivet*. Det er derfor relevant å studere sammenhenger mellom uførhet og langtidsledighet og barnløshet mer systematisk. En annet relevant problemstilling er i hvilken grad økningen i barnløshet over tid henger sammen med et mindre inkluderende arbeidsliv.

Mine funn om at det for menn i Norge i dag er en sammenheng mellom å ha lavere inntekt og høyere sannsynlighet for å forbli barnløs tydeliggjør at dette aspektet bør vektlegges i videre levekårsforskning. Forskningen på lavere inntekter i et levekårsperspektiv har blant annet

fokusert på konsekvenser for helse og lykke/livskvalitet av lavere inntekter (NOU 2009b:28). Gjennom en aktiv familiepolitikk har det vært en offentlig målsetning å lette motsetningen mellom arbeidsliv og familieliv for kvinner. I den grad sammenhengen mellom menns barnløshet og lavere inntekter skal være et politisk tema, har det ikke på samme måte noen naturlig plass i familiepolitikken. Funnene i denne oppgaven understreker at det kan være relevant å ta sammenhengen mellom lavere inntekter og høyere barnløshet blant menn i betraktning i *fordelingspolitikken*.

Litteratur

Ajzen, I. (1991): "The Theory of Planned Behaviour", *Organizational Behaviour and Human Decision Processes*, 50:179-211

Allison, P. D. (1984): *Event History Analysis. Regression for Longitudinal Event Data*. Beverly Hills: Sage

____ (1995) *Survival Analysis Using SAS: A Practical Guide*. Cary, NC: SAS Institute Inc.

____ (1999) *Logistic Regression Using SAS. Theory and Application*. Cary, NC: SAS Institute Inc.

Amato, P. og J. M. Sobolewski (2004): "The Effects of Divorce on Fathers and Children. Nonresidential Fathers and Stepfathers", i M. E. Lamb (red.): *The Role of The Father in Child Development. Fourth Edition*. Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons

Arroyo, C. R. og J. Zhang (1997): "Dynamic microeconomic models of fertility choice: A survey", *Journal of Population Economics* 10: 23-65

Astone, N., C. A. Nathanson, R. Schoen og Y. J. Kim (1999): "Family Demography, Social Theory and Investment in Social Capital" *Population and Development Review* 25:1-31

Beck, U. og Beck-Gernsheim, E. (1995): *The Normal Chaos of Love*. Cambridge: Polity Press

Becker, G. S. (1991): *A Treatise on the Family. Enlarged Edition*. Harvard: Harvard University Press

Bergnéhr, D. (2008): *Timing Parenthood. Independence, Family and Ideals of Life*. Lindköping: Lindköping University

Bernhardt, E. og Goldscheider, F. (2006): "Gender Equality, Parenthood Attitudes and First Births in Sweden", *Vienna Yearbook of Population Research* 2006:19-39

Bernhardt, E. (2004): "Is the Second Demographic Transition a useful concept for Demography?", *Vienna Yearbook of Population Research* 2004: 25-28

Berntsen, K. N. (2009): *Trender i sosiodemografiske og regionale forskjeller i dødelighet i Norge 1975-2002. HERO Skriftserie* 2009:2.

Berrington, A. (2004): "Perpetual postponers? Women's, men's and couple's fertility intentions and subsequent fertility behaviour", *Population trends* 117. Storbritannia: Office for National Statistics

Billari, F. C. og A. C. Liefbroer (2004): "Is the Second Demographic Transition a useful concept for Demography? Introduction to a debate", *Vienna Yearbook of Population Research* 2004: 1-3

Billari, F. C., D. Philipov og M. R. Testa (2009): "Attitudes, Norms and Perceived Behavioural Control: Explaining Fertility Intentions in Bulgaria", *European Journal of Population* 25:439-465

Birkelund, G. E. og J. Heldal (2003): "Who Marries Whom? Educational Homogamy in Norway", *Demographic Research* 8:1-30

Black, J., N. Hashimzade og G. Myles (2009a): "utility" *A Dictionary of Economics. Oxford Reference Online*. Oxford: Oxford University Press. URL: <http://www.oxfordreference.com/views/ENTRY.html?subview=Main&entry=t19.e1915> (lest 05.05.10)

Black, J., N. Hashimzade og G. Myles (2009b): "utility function" *A Dictionary of Economics. Oxford Reference Online*. Oxford: Oxford University Press. URL: <http://www.oxfordreference.com/views/ENTRY.html?subview=Main&entry=t19.e1915> (lest 05.05.10)

Black, J., N. Hashimzade og G. Myles (2009c): "marginal utility" *A Dictionary of Economics. Oxford Reference Online*. Oxford: Oxford University Press. URL: <http://www.oxfordreference.com/views/ENTRY.html?subview=Main&entry=t19.e1915> (lest 05.05.10)

Bongaarts, J. (1990): "Measurement of Wanted Fertility", *Population and Development Review* 16(3):487-506

Bourdieu, P. (1995): *Distinksjonen. En sosiologisk kritikk av dømmekraften*. Oslo: Pax

Brandth, B. og E. Kvande (2003): *Fleksible fedre. Maskulinitet, arbeid, velferdsstat*. Oslo: Universitetsforlaget

Bronte-Tinkew, J., A. Horowitz og M. E. Scott (2009): "Male Pregnancy Intendedness and Children's Mental Proficiency and Attachment During Toddlerhood", *Journal of Marriage and Family* 71:1001-1025

Brunborg, H., B. Slagsvold og T. Lappegård (2009): "LOGG 2007: En stor undersøkelse om livsløp, generasjon og kjønn", *Samfunnsspeilet* 32 (1):2-8

Crimmins, E. M., R. A. Easterlin og Y. Saito (1991): "Preference Changes Among American Youth: Family, Work and Goods Aspirations", *Population and Development Review* 17(1):115-133

Dommermuth, L. og R. H. Kitterød (2009): "Father's employment in a father-friendly welfare state: does fatherhood affect men's working hours?", *Community, Work and Family* 12(4):417-436

Dommermuth, L., J. Klobas og T. Lappegård (2009): "Now or later? The theory of planned behaviour and fertility intentions", *Dondena Working Papers*, Milano: Carlo F. Dondena Centre for Research on Social Dynamics

Easterlin, R. A. (1980): *Birth and Fortune. The Impact of Numbers on Personal Welfare*. New York: Basic Books

Elstad, J. I. (2000): *Social inequalities in health and their explanations. NOVA-rapport 9/00*. Oslo: Norsk institutt for oppvekst, velferd og aldring

Elster, J. (1989): *Nuts and Bolts for the Social Sciences*. Cambridge: Cambridge University Press.

Eurostat (2010): "Total fertility rate" URL:
(<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tsdde220&plugin=1>) (lest 03.05.2010)

Fishbein, M. og Ajzen, I. (1975): "Ch. 7: Formation of Intentions", s. 288-334, i *Belief, Attitude, Intention, and Behaviour: An Introduction to Theory and Research*. Reading, MA: Addison-Weasley

Goldscheider, F., S. Hofferth, C. Spearin og S. Curtin (2009): "Fatherhood Across Two Generations: Factors Affecting Early Family Roles", *Journal of Family Issues* 30(5):586-604

Goldscheider, F. og G. Kaufman (1996): "Fertility and Commitment: Bringing the Men Back In", *Population and Development Review*, 26 Supplement: *Fertility in the United States: New Patterns, New Theories*:87-99

Goldthorpe, J. H. (2000): *On Sociology. Numbers, Narratives and the Integration of Research and Theory*. Oxford: Oxford University Press

Greene, M. og Biddlecom, A. (2000): "Absent and Problematic Men: Demographic Accounts of Male Reproductive Roles", *Population and Development Review*, 26(1):81-115

Gross, N. (2009): "A Pragmatist Theory of Social Mechanisms", *American Sociological Review* 74:358-379

Hayford, S. H. (2009): "The Evolution of Fertility Expectations Over the Life Course", *Demography* 46(4): 765-783

Heaton, T. B., C. K. Jacobson og K. Holland (1999): "Persistence and Change in Decisions to Remain Childless", *Journal of Marriage and the Family*, 61:531-539

Hedström, P. (2005): *Dissecting the Social. On the Principles of Analytical Sociology*. Cambridge: Cambridge University Press

Heiland, F., A. Prskawetz og W. G. Sanderson (2008): "Are Individuals Desired Family Sizes Stable? Evidence from West German Panel Data", *European Journal of Population* 24:129-159

Hobson, B. og D. Morgan (2002): "Introduction". B. Hobson (red): *Making Men Into Fathers. Men, Masculinities and the Social Politics of Fatherhood*. (1-24). Cambridge: Cambridge University Press

Hotz, V. J., J. A. Klerman og R. J. Willis (1997): "The Economics of Fertility in Developed Countries". M. R. Rosenzweg og O. Stark (red.): *Handbook of Population and Family Economics. Volume 1A*. (275-348) Amsterdam: Elsevier Science

Jensen, A.-M. (1998): "Partnership and Parenthood in Contemporary Europe: A Review of Recent Findings", *European Journal of Population* 14:89-99

_____ (2003): *Fra nyttebarn til byttebarn. Barns verdi og demografi*. Oslo: Gyldendal Akademisk

_____ (2007): "Harde fakta om myke menn", s. 201-230 i Ellingsæter, A.-L. og A. Leira (red.) *Velferdsstaten og familien. Utfordringer og dilemmaer*, Oslo: Gyldendal Akademisk

Jensen, A.-M. og S.-E. Clausen (1997): *Samvær og fravær. Foreldres kontakt med barn de ikke bor sammen med*. NIBR-notat 1997: 130. Oslo/Alta: Norsk Institutt for By- og Regionsforskning

Kitterød, R. H. (2002): "Utdanning og ulikhet? En diskusjon av utdanningsnivåets betydning for deling av husarbeid blant småbarnsforeldre", *Sosiologisk tidsskrift* 10: 179-208

_____ (2005): *Han jobber, hun jobber, de jobber. Arbeidstid blant par av småbarnsforeldre*. Rapport 2005/10. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå

Kitterød, R. H. og R. Kjeldstad (2006): "Kortere arbeidstid for fedre – men fremdeles et tosporet foreldreskap". P. Schøne (red.) *Søkelys på arbeidsmarkedet*. 2/2006. (159-172). Oslo: Institutt for Samfunnsforskning

Kirkeberg, M. I. (2006): "Aleneboende med lavinntekt. De yngste kommer dårligst ut". E. Mørk. (red): *Aleneboendes levekår. Statistiske analyser*. (51-64) Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå

Kjeldstad, R. og E. R. Nymoen (2004): *Kvinner og menn i deltidarbeid. Fordelinger og forklaringer*. Rapport 2004/29. Oslo: Statistisk sentralbyrå

Korkeila, K., S. Souminen, J. Avenainen, A. Ojanlatva, P. Rautava, H. Helenius og M. Koskenvuo (2001): "Non-response and related factors in a nation-wide health survey", *European Journal of Epidemiology* 17:991-999

Kristensen, G. K. (2009): "Tobarnskull møter stua full? Innvandrernes fødselstall i norsk offentlig diskurs", *Tidsskrift for kvinne- og kjønnsforskning*, 4:276-294

Kravdal, Ø. (1997): "Wanting a Child Without a Firm Commitment to the Partner: A Common Behaviour Pattern among Norwegian Cohabitants", *European Journal of Population* 13:269-298

_____(1999): "Does marriage require a stronger economic underpinning than informal cohabitation?" *Population Studies* 53:63-80

_____(2004): "The High Fertility of College Educated Women in Norway: An Artefact of Separate Modelling of Each Parity Transition", *Demographic Research* 5(6):187-215

Kravdal, Ø. og Rindfuss (2008): "The Changing Relationship Between Education and Fertility: A Study of Women and Men Born 1940 to 1964", *American Sociological Review*, 73:854-873

Lampic, C., A. Skoog Svanberg, P. Karlström, og T. Tydén (2005): "Fertility awareness, intentions concerning childbearing, and attitudes towards parenthood among female and male academics", *Human Reproduction*, 21:558-564

Lappegård, T. (2006): "Family Formation and Education among Pakistani, Turkish and Vietnamese Women in Norway", *Genus* LXII(1):75-95

_____(2007): "Sosiologiske forklaringer på fruktbarhetsendringer i Norge i nyere tid", *Sosiologisk tidsskrift*, 15(1):55-72

Lappegård, T. og M. Rønsen (2005): "The Multifaceted Impact of Education on Entry into Motherhood", *European Journal of Population*, 21:31-49

Lappegård, T., M. Rønsen og K. Skrede (2009): "Socioeconomic differentials in multi-partner fertility among fathers", *Paper for the XXVI IUSSP Population Conference, Marrakech, Marokko*

Leiulfstrud, H. (2007): "Familie og sosial ulikhet i velferdssamfunnet". Ellingsæter, A.-L. og A. Leira (red.) *Velferdsstaten og familien. Utfordringer og dilemmaer* (261-289). Oslo: Gyldendal Akademisk

Liefbroer, A. C. (2005): "The Impact of Perceived Costs and Rewards of Having a Child", *European Journal of Population*, 21:367-391

_____(2009): "Changes in Family Size Across Adulthood: A Life-Course Perspective", *European Journal of Population*, 25:363-386

Liefbroer, A. C. og M. Corjin (1999): "What, Where and When? Specifying the Impact of Educational Attainment and Labour Force Participation on Family Formation", *European Journal of Population*, 15:45-75

Lutz, W., V. Skirbekk og M. R. Testa (2006): "The Low-Fertility Trap Hypothesis: Forces that May Lead to Further Postponement and Fewer Births in Europe", *Vienna Yearbook of Population*, 2006:167-192

Lyngstad, T. H. (2004): "The Impact of Parents' and Spouses' Education on Divorce Rates in Norway", *Demographic Research*, 10:121-142

- Lyngstad, T. H. og Noack, T. (2000): "Norske fruktbarhetsidealer 1977-1999: Idealene består", *Samfunnsspeilet*, 3/2000: 30-35
- _____ (2005): "Vil de velge bort familien? En studie av unge nordmenns fruktbarhets- og ekteskapsintensjoner", *Tidsskrift for velferdsforskning*, 8:120-134
- Marsiglio, W. (2007): "Qualitative Insights for Studying Male Fertility". Hofferth, S. L. og L. M. Casper (red): *Handbook of Measurement Issues in Family Research*. (303-324) New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates
- Mayhew, S. (2009): "fecundity" *A Dictionary of Geography*. *Oxford Reference Online*. Oxford: Oxford University Press. URL: <http://www.oxfordreference.com/views/ENTRY.html?subview=Main&entry=t15.e1195> (lest 04.05.10)
- Mjøset, L. (2009): "The Contextualist Approach to Social Science Methodology", D. Byrne og C. C. Ragin (red.): *The SAGE Handbook of Case-based Methods*. (39-68). London: Sage Publications
- Monnier, A. (1989): "Fertility Intentions and Actual Behaviour. A Longitudinal Study: 1974, 1976, 1979", *Population: An English Selection* 44(1):237-259
- Mood, C. (2009): "Logistic Regression: Why We Cannot Do What We Think We Can Do, and What We Can Do About It", *European Sociological Review Advance Access* - <http://esr.oxfordjournals.org/cgi/content/abstract/jcp006v1> (lest 09.05.10)
- Morgan, S.P. (2001): "Should Fertility Intentions Inform Fertility Forecasts?". *The Direction of Fertility in the United States*. (153-161) Alexandria, Virginia
- Noack, T. og L. Østby (1983): *Barnløshet – savn eller ønske? Om ufrivillig og frivillig barnløshet. Artikler fra Statistisk sentralbyrå nr. 140*. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå
- _____ (2002): "Free to choose, but unable to stick to it?" Klijzing, E., og M. Corijn (red.): *Dynamics of fertility and partnership in Europe. Insights and lessons from comparative research. Vol. II*. (103-116) United Nations: Geneva
- NOU (1999): *Kvinnens helse i Norge*. Norges offentlige utredninger 1999: 13. Oslo: Statens trykking
- _____ (2008): *Kjønn og lønn. Fakta, analyser og virkemidler for likelønn*. Norges offentlige utredninger 2008:6. Oslo: Departementenes servicesenter
- _____ (2009a): *Farskap og annen morskap. Fastsettelse og endring av foreldreskap*. Norges offentlige utredninger 2009:5. Oslo: Departementenes servicesenter
- _____ (2009b): *Fordelingsutvalget*. Norges offentlige utredninger 2009:10. Oslo: Departementenes servicesenter

O'Connell, M. og Moore, M. J. (1977): "New Evidence on the Value of Birth Expectations", *Demography* 14(3): 255-264

Oláh, L. S., E. M. Bernhardt og F. K. Goldscheider (2002): "Coresidential paternal roles in industrialized countries: Sweden, Hungary and the United States". Hobson, B. (red): *Making Men Into Fathers. Men, Masculinities and the Social Politics of Fatherhood*. (25-57) Cambridge: Cambridge University Press

Oppenheimer, V. K. (1995): "The Role of Women's Economic Independence in Marriage Formation: A Sceptic Response to Annemette Sørensen's Remarks". H.-P. Blossfeld (red): *The New Role of Women – Family Formation in Modern Societies*. (236-243) Oxford: Westview Press

Oppenheimer, V. K., M. Kalmijn og N. Lim (1997): "Men's Career Development and Marriage Timing During a Period of Rising Inequality", *Demography* 34(3): 311-330

Petersen, T., A. Penner og G. Høgsnes (2006) "The Male Martial Wage Premium. Sorting Versus Differential Pay" *Memorandum no. 4:2007*. Universitetet i Oslo: Institutt for Sosiologi og Samfunnsgeografi.

_____ (2007): "The Motherhood Wage Penalty: Sorting Versus Differential Pay". *Memorandum no. 3:2007*. Universitetet i Oslo: Institutt for Sosiologi og Samfunnsgeografi.

Philipov, D. (2009a): "Fertility Intentions and Outcomes: The Role of Policies to Close the Gap", *European Journal of Population* 25:355-361

_____ (2009b): "The Effect of Competing Intentions and Behaviour on Short-Term Childbearing Intentions and Subsequent Behaviour", *European Journal of Population* 25:525-548

Philipov, D., Z. Spéder og F. C. Billari (2006): "Soon, Later, or Ever? The Impact of Social Capital and Anomie on Fertility Intentions in Bulgaria (2002) and Hungary (2001)", *Population Studies* 60(3):289-308

Philipov, D., Thévenon, O., Klobas, J., Bernardi, L. og Liefbroer, A. C. (2009): Reproductive Decision-Making in a Macro-Micro Perspective (REPRO). State-of-the-Art Review. *European Demographic Research Papers 1*. Wien: Vienna Institute of Demography of the Austrian Academy of Sciences

Puur, A., L. Sz. Oláh, M. I. Tazi-Preve og J. Dorbritz (2008): "Men's childbearing desires and views at the male role at the dawn of the 21st century", *Demographic Research*, 19:1883-1912

Quesnell-Vallée, A. og Morgan, S.P. (2003): "Missing the Target? Correspondence of Fertility Intention and Behaviour in the U.S.", *Population Research and Policy Review* 22:5-6

Ringdal, J. (2001): *Enhet og mangfold. Samfunnsvitenskapelig forskning og kvantitativ metode*. Bergen: Fagbokforlaget

Rognan, A. og N. Barrabés (2001): *NUS2000. Dokumentasjonsrapport*. Notater 2001/12. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå

Rosina, A. og Testa, R. M. (2009): "Couple's First Child Intentions and Disagreement: An Analysis of the Italian Case", *European Journal of Population* 25:487-502

Ross, C. E. og J. Mirowski (1999): "Refining the Association between Education and Health: Effects on Quantity, Credentials and Selectivity", *Demography* 36(4): 445-460

Rossier, C. og L. Bernardi (2009): "Social Interaction Effects on Fertility: Intentions and Behaviours", *European Journal of Population*, 25:467-485

Rowland, D. T. (2006): *Demographic Methods and Concepts. Second edition*. New York: Oxford

Schoen, R., Y.J. Kim, C. A. Nathanson, J. Fields, og N. M. Astone (1997): "Why Do Americans Want Children?" *Population and Development Review*, 23: 333-358

Schoen, R., N. M. Astone, Y. J. Kim, C. A. Nathanson og J. M. Fields (1999): "Do Fertility Intentions Affect Fertility Behaviour?", *Journal of Marriage and Family*, 61:790-799

Settersten, R. A. (1997): "The Salience of Age in the Life Course", *Human Development*, 48(5): 257-281

Settersten, R. A. (2007): "Passages to Adulthood: Linking Demographic Change and Human Development", *European Journal of Population*, 23: 251-272

Skirbekk, V. (2008): "Fertility trends by social status", *Demographic Research*, 18:145-180

Skirbekk, V. og M. Stonawski (2010): "No Country for Young Men", *Upublisert/under publisering*.

Skog, O.-J.(2007): *Å forklare sosiale fenomener. En regresjonsbasert tilnærming*. Oslo: Gyldendal Akademisk

Skrede, K. (2004): "Færre menn blir fedre", *Økonomiske analyser* 6:57-68, Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå

_____(2007): "Familiepolitikken grense – ved "likestilling light"?" Ellingsæter, A.-L. og A. Leira (red.) *Velferdsstaten og familien. Utfordringer og dilemmaer*. (160-200) Oslo: Gyldendal Akademisk

Slagsvold, B. og K. Herlofson (2005): "Flere barnløse: Får det betydning for framtidens eldreomsorg?". B. Slagsvold og P. E. Solem (red.): *Morgendagens eldre. En sammenlikning av verdier, holdninger og atferd blant dagens middelaldrende og eldre*. (81-95) NOVA-Rapport 11/05.

Spéder, Z. (2010): *A comparative analysis of fertility behaviour: Bulgaria and Hungary (non-edited version). Reproductive decision-making in a micro-macro perspective*. Wien: Vienna Institute of Demography of the Austrian Academy of Sciences. URL: <http://www.oeaw.ac.at/vid/repro/assets/docs/Bulgaria&Hungary.pdf> (lest 04.05.10)

Spéder, Z. og B. Kapitány (2009): "How are Time-Dependent Childbearing Intentions Realized? Realization, Postponement, Abandonment, Bringing Forward", *European Journal of Population*, 25:503-523

Statistisk sentralbyrå (2010a) "Høy fruktbarhet", *Befolkningsstatistikk*. URL: <http://www.ssb.no/emner/02/02/10/fodte/> (lest 03.05.10)

Statistisk sentralbyrå (2010b): "Samlet fruktbarhetstall", URL: http://www.ssb.no/befolkning/om_samletfruktbarhet.html (lest 03.05.10)

Statistisk sentralbyrå (2010c): "Bare 57 prosent med gifte foreldre", *Befolkningsstatistikk*. URL: <http://www.ssb.no/barn/tab-2010-04-29-01.html> (lest 03.05.10)

Statistisk sentralbyrå (2010d): Statistikkbanken, *Befolkningsendringer*. URL: http://statbank.ssb.no/statistikkbanken/Default_FR.asp?PXSid=0&nvl=true&PLanguage=0&tilside=selecttable/MenuSelS.asp&SubjectCode=02 (lest 03.05.10)

Stortingsmelding (2008-2009): *Om menn, mannsroller og likestilling*. Stortingsmelding 2008-2009:8. Oslo: Departementenes servicesenter

Symeonidou, H. (2000): "Expected and Actual Family Size in Greece 1983-1997", *European Journal of Population* 16:335-352

Søgaaard, A. J., R. Selmer, E. Bjertness og D. Thelle (2004): "The Oslo Health Study: The impact of self-selection in a large, population-based survey", *International Journal for Equity in Health* 3:3, URL: www.equityhealthj.com/content/3/1/2 (lest 15.05.10)

Sørensen, A. (1995): "Women's Education and the Cost and Benefit of Marriage". H.-P. Blossfeld (red): *The New Role of Women – Family Formation in Modern Societies*. (229-235) Oxford: Westview Press

Testa, M.-R. (2007): "Childbearing preferences and family issues in Europe: evidence from the Eurobarometer 2006 survey", *Vienna Yearbook of Population Research* 2007:357-379

Testa, M.-R. og L. Grilli (2006): "The influence of childbearing regional contexts on ideal family size in Europe", *Population (English Edition)* 61:99-127

Testa, M.-R. og L. Toulemon (2006): "Family Formation in France: Individual Preferences and Subsequent Outcomes", *Vienna Yearbook of Population Research* 2006:41-75. Wien: Vienna Institute of Demography of the Austrian Academy of Sciences

Texmon, I. (1999): "Samliv i Norge mot slutten av 1900-tallet. En beskrivelse av endringer og mangfold". NOU 1999: *Samboerne og samfunnet*. Norges Offentlige Utredninger 1999:25. (315-366) Oslo: Statens trykking

Thomsen, I., Ø. Kleven, J. H. Wang og L.-C. Zhang (2006): *Coping with decreasing response rates in Statistics Norway. Recommended practice for reducing the effect of nonresponse*. Rapport 2006/26. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå

Thomson, E. og Y. Brandreth (1995): "Measuring Fertility Demand", *Demography* 32(1):81-96

Thomson, E. og J. M. Hoem (1998): "Couple Childbearing Plans and Births in Sweden." *Demography* 35:315-322.

Thomson, E. (1997): "Couple Childbearing Desires, Intentions and Births." *Demography* 34:343-354.

Thomson, E., E. McDonald, og L. L. Bumpass (1990): "Fertility Desires and Fertility: Hers, His, and Theirs." *Demography* 27:579-588.

Townsend, N. W. (2002): *The Package Deal. Marriage, Work and Fatherhood in Men's Lives*. Philadelphia: Temple University Press

Træen, B., H. Stigum og A. Eskild (2002): "Contraception and STD protection among urban Norwegians", *Culture, Health and Sexuality* 4 (1): 85-102

Vitali, A., F. C. Billari, A. Prskawetz, og M. R. Testa (2009): "Preference Theory and Fertility: A Comparative Perspective", *European Journal of Population* 25:413-438

Wetlesen, T. S. (1991): *Fertility Choices and Constraints. A qualitative study of Norwegian families*. Oslo: Solum forlag

Westoff, C. F. og N. B. Ryder (1977): "The Predictive Validity of Reproductive Intentions", *Demography* 14 (4):431-453

Wiecek, C. (2003): *Undersøkelse om fremtidsplaner, familie og samliv. Dokumentasjonsrapport*. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå

Wiik, K. Aa. (2010): *Whether, When and With Whom? Socioeconomic Inequalities in Marriage and Cohabitation in Norway. Dissertation for the Ph.D. Degree*. Universitetet i Oslo: Institutt for Sosiologi og Samfunnsgeografi

Winkler-Dworak, M. og L. Toulemon (2007): "Gender Differences in the Transition to Adulthood in France: Is There Convergence Over the Recent Period?" *European Journal of Population* 23: 273-314

*Alle kilder som er brukt i denne oppgaven er oppgitt.
Oppgaven inneholder 34 990 ord.*

Appendiks

Vedlegg 1: Tabell 9.1: Inndeling av utdanningsvariabelen

Kategori	Beskrivelse	Nivå i NUS
Obligatorisk utdanning	Grunnskole eller ikke fullført grunnskole	0-2
Videregående utdanning	Fra videregående grunnutdanning (ett- eller halvtårig) og til påbygning til videregående utdanning	3-5
Høyere utdanning	Universitets- og høyskoleutdanninger på lavere eller høyere nivå, samt forskerutdanning	6-8
Under utdanning		Alle nivåer, gitt at respondenten er under utdanning

Vedlegg 2: Tabell 9.2: Deskriptiv statistikk personer – underutvalg I.

	Barnløse menn		Fedre	
	(N=647)		(N=272)	
	Antall	Prosent*	Antall	Prosent*
Alder				
23-25 år	207	32,0	18	6,6
26-29 år	229	35,4	57	21,0
30-34 år	159	24,6	119	43,8
35-39 år	39	6,0	55	20,2
40-47 år	13	2,0	23	8,5
Paritet				
Ingen barn	647	100,0	-	-
1 barn under 3 år	-	-	116	42,7
1 barn over 3 år	-	-	56	20,6
2 barn	-	-	70	25,7
3 eller flere barn	-	-	30	11,0
Samlivsstatus				
Samboer	239	36,9	120	44,1
Gift	73	11,3	129	47,4
Enslig	335	51,8	23	8,5
Mangler informasjon**				
Utdanning				
Grunnutdanning	16	2,5	16	5,9
Mellomutdanning	268	41,4	150	55,2
Høyere utdanning	163	25,2	87	32,0
Under utdanning	200	30,9	19	7,0
Fruktbarhetsintensjon				
Tidsbestemt	391	60,4	211	77,6
Tidsubestemt	256	39,6	61	22,4
Vet ikke				
Nei				
	Gj.snitt	Std.avv.	Gj.snitt	Std.avv.
Log (inntekt/10 000)	2,90	1,40	3,31	1,20
Inntekt i kroner	267 645	203 093	338 271	155 054

*Prosentene er avrundet, og summen kan derfor avvike fra 100,0.

**Ingen av mennene med intensjon mangler informasjon om samlivsstatus fordi de fem det gjelder ble ekskludert fra utvalget (se kap. 4.3.4)

Vedlegg 3: Tabell 9.3: Deskriptiv statistikk personmåneder – underutvalg II

	Barnløse menn		Fedre	
	Antall	Prosent*	Antall	Prosent*
Antall personmåneder	16081		6943	
Antall personer	391		210	
Fødsel				
Personer med fødsel	245	62,7	147	70,0
Personer uten fødsel	146	37,3	63	30,0
Personmåneder med fødsel	245	1,5	147	2,1
Personmåneder uten fødsel	15 836	98,5	6 796	97,9
Alder				
23-25 år	3676	22,9	307	4,4
26-29 år	5795	36,0	1200	17,3
30-34 år	5005	31,1	3317	47,8
35-39 år	1163	7,2	1336	19,2
40-47 år	442	2,8	783	11,3
Paritet				
Ingen barn	16 081	100,0	-	-
1 barn under 3 år	-	-	2258	32,5
1 barn over 3 år	-	-	1659	23,9
2 barn	-	-	2076	29,9
3 eller flere barn	-	-	950	13,7
Samlivsstatus				
Samboer	6255	38,9	2868	41,3
Gift	1853	11,5	3241	46,7
Enslig	7973	49,6	834	12,0
Utdanning				
Grunnutdanning	1374	8,5	371	5,3
Mellomutdanning	5643	35,1	3976	57,3
Høyere utdanning	6953	43,2	2245	32,3
Under utdanning	2111	13,1	351	5,1
	Gj.snitt	Std.avv.	Gj.snitt	Std.avv.
Log (inntekt/10 000)	3,31	0,92	3,51	0,55
Inntekt i kroner	346 205	220 394	372 917	162 237

*Prosentene er avrundet, og summen kan derfor avvike fra 100,0.

Vedlegg 4: Tabell 9.4: Modell 4B for barnløse menn – oppfølgingstid kuttet med 12 måneder.

	Barnløse menn	
	$\hat{b}$	se($\hat{b}$)
Konstantledd	-4,26***	(0,49)
Varighet i år	-0,11	(0,09)
Alder		
23-25 år	-0,62^	(0,38)
26-29 år	-0,08	(0,29)
35-39 år	-1,60*	(0,75)
40-47 år	-0,20	(0,93)
Samspill varighet og alder		
Varighet* alder 23-25 år	0,26^	(0,14)
Varighet* alder 26-29 år	0,12	(0,12)
Varighet* alder 35-39 år	0,42^	(0,24)
Varighet* alder 40-47 år	-0,45	(0,52)
Samlivsstatus		
Gift	0,35*	(0,18)
Enslig	-1,35***	(0,18)
Utdanning		
Høyere utdanning	-0,01	(0,25)
Mellomutdanning	0,08	(0,25)
Under utdanning	-0,28	(0,31)
Log (inntekt/10 000)	0,22^ (p=0,051)	(0,11)
N personmåneder	14 234	
N personer	391	
Personer med hendelse	227	
Personer uten hendelse	164	
-2LL	2215,0	
LR (frihetsgrader)	114,23 (15)***	
Nagelkerke R ²	0,05	
Hosmer-Lemeshow (p-verdi)	0,30	

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$ *** $p < 0,001$ ^ $p < 0,1$

Vedlegg 5: Tabell 9.5: Modell 4C for barnløse menn – oppfølgingstid kuttet med 24 måneder.

	Barnløse menn	
	$\hat{b}$	se($\hat{b}$)
Konstantledd	-4,26***	(0,55)
Varighet i år	-0,21^	(0,12)
Alder		
23-25 år	-0,67	(0,42)
26-29 år	-0,24	(0,31)
35-39 år	-1,33	(0,82)
40-47 år	-0,52	(1,00)
Samspill varighet og alder		
Varighet* alder 23-25 år	0,33^	(0,19)
Varighet* alder 26-29 år	0,28^	(0,16)
Varighet* alder 35-39 år	0,27	(0,36)
Varighet* alder 40-47 år	-0,20	(0,59)
Samlivsstatus		
Gift	0,49**	(0,19)
Enslig	-1,50***	(0,21)
Utdanning		
Høyere utdanning	0,05	(0,28)
Mellomutdanning	0,20	(0,27)
Under utdanning	-0,31	(0,35)
Log (inntekt/10 000)	0,23^ (p=0,08)	(0,13)
N personmåneder	12 018	
N personer	391	
Personer med hendelse	193	
Personer uten hendelse	198	
-2LL	1860,7	
LR (frihetsgrader)	116,9 (15) ***	
Nagelkerke R ²	0,06	
Hosmer-Lemeshow (p-verdi)	0,97	

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$ *** $p < 0,001$ ^ $p < 0,1$

Vedlegg 6: Tabell 9.6: Modell 4D for barnløse menn – utfallsvariabel basert på fødselsmåned minus fire*.

	Barnløse menn	
	$\hat{b}$	se($\hat{b}$)
Konstantledd	-4,17***	(0,46)
Varighet i år	-0,14^	(0,07)
Alder		
23-25 år	-0,45	(0,31)
26-29 år	-0,01	(0,24)
35-39 år	-1,23*	(0,61)
40-47 år	-0,34	(0,78)
Samspill varighet og alder		
Varighet* alder 23-25 år	0,22^	(0,11)
Varighet* alder 26-29 år	0,07	(0,10)
Varighet* alder 35-39 år	0,30	(0,20)
Varighet* alder 40-47 år	-0,47	(0,48)
Samlivsstatus		
Gift	0,23	(0,17)
Enslig	-1,38***	(0,17)
Utdanning		
Høyere utdanning	0,14	(0,26)
Mellomutdanning	0,15	(0,26)
Under utdanning	-0,21	(0,31)
Log (inntekt/10 000)	0,19^ (p=0,08)	(0,11)
N personmåneder	16 081	
N personer	391	
Personer med hendelse	245	
Personer uten hendelse	146	
-2LL	2409,7	
LR (frihetsgrader)	126,8	
Nagelkerke R ²	0,05	
Hosmer-Lemeshow (p-verdi)	0,30	

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$ *** $p < 0,001$ ^ $p < 0,1$. Oppfølgingsperioden er startet fire måneder tidligere og avsluttet fire måneder tidligere for at modellen ellers skal være mest mulig lik modell 4A.